		d chapters in edite	ed volumes/books	published and pape	ers published	in national/ ir	nternation	al conference	proceedings p	er teacher	
iuring la:	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National / International	Year of publicatio n	ISBN number of the proceeding	Affiliating Institute at the time of publication	Name of the publisher	Website Links
1	Dr.Karamjeet kaur	Sustatainable Rural Development	Medium ,Small and Micro Enterpreneurship And Sustaible Rular Devolpment	NIL		Internationa I		987-93- 88977-76-0		Saptrishi Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
2	Dr.Karamjeet kaur	Harjinder Singh Surewalian Dian Khaniyan Chetna Te Chintan	Tu Hun Hor Na Pachi'Kahani Da Alochnatmak Adhyyan	NIL		National	2019	978-93- 80906-30-0		Gracious Books Patiala	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
3	Dr.Maninderjit Kaur	Nari Vivechan	Nil	Nil		International	2019	978-81- 7914-399-5		Tirlochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
4	Dr.Sonia Devi	Human Resource Management	Nil	Nil		National	2020	978-93- 89652-24-6		Himalaya Publishing House	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
5	Dr.Sonia Devi	Cost Accounting	Nil	Nil		National		978-93- 5181-319-4		Sharma Publications	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
6	Dr.Maninderjit Kaur	Guru Tegh Bahadur Jeevan Te Darshan	Nil	Nil		International	2022	978-93- 93212-95-5		Saprishi Publications	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
7	Dr.Sarita Rana	Guru Tegh Bahadur Jeevan Te Darshan	Nil	Nil		International	2022	978-93- 93212-95-5		Saprishi Publications	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
8	Dr.Sonia Devi	Cost Management	Nil	Nil		National	2022	93-5181- 319-3		Sharma Publications	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
9	Ms.Monica	Effective Implementations of Choice Based Credit Systen: Benefits And Challenges	Role of Professional Development of Teachers in Education	Effective Implementations of Choice Based Credit System: Benefits and Challenges	Effective Imp	National	2018	978-93- 86713-87-2	A.S.College,Kh anna	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
10	Ms.Monica	Skill Development	Skill Development: Potent Tool For Empowering Women	Skill Development	Skill Developi	National	2018	978-81- 89459-11-6	Kanya MahaVidyala	Dawan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
11	Dr.Sukhwinder Kaur	Higher Education india A New Vision 2030	Bharat Vich Uch Sikhya De Badal Rahi Tasveer	Nil	Nil	National	2018	9.7894E+11	R.S.D College, Ferozpur	Saptrishi Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
12	Dr.Sukhwinder Kaur	Adunik Punjabi Nat Chintin	Natki Jugta De Mahtata	Nil	Nil	National	2018	978-81- 7914-98-1-2	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
13	Kaur	Viyah De Geet Vichardhark Adyan	Ammo Samne Daa Muqabla	Nil		National		978-81- 7914-996-6	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
14	Dr.Sukhwinder Kaur	Reeta Vale Geet Vibhin Sarokaar	Reeta Vale Geet:Jnam Sambadhi Reeta	Nil		National	2018	978-81- 7914-986-7	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
15	Dr.Sukhwinder Kaur	Tali Te Betha Rabb Da Alochanatamk Adyan	Aap Handaye Sach De Dastaan	Nil		National	2018	978-81- 7914-958-4	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/

										_
16 Dr. Maninderjit Kaur	Reeta Vale Geet Vibhin Sarokaar	Reeta Vale Geet Vibhin Sarokar	Nil		National	2018	978-81- 7914-986-7	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
17 Dr. Maninderjit Kaur	Punjabi Lokdhara- Badalde Paripekh	Rang Punjabi Virse te Punjabi Sabyachaar De Alop Ho Rahe Pakh	Nil		National	2018	978-81- 7914-958-4	Nil	Trilochan Publishers	
18 Ms. Surbhi Abro	Digital Economy Challenges and Opportunties	Contemporary Issues in Financial Inclusion	Nil		National	2018	978-93- 86713-87-2	Nil	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmukerian1.org/research-committee/
19 Suman Devi	Digital Economy Challenges and Opportunties	Effective Teaching In Higher Education	Nil		National	2018	978-93- 86713-87-2	Nil	Twenty First Century Publication	nttps://ugunukenani.org/researur-committee/
20 Shweta Kumari	Digital Economy Challenges and Opportunties	Higher Education In India	Nil		National	2018	978-93- 86713-87-2	Nil	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
21 Ms.Monica	Digital Economy Challenges and Opportunties	Role of Professional Development of Higher Education	Nil		National	2018	978-93- 86713-87-2	Nil	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
22 Ms.Navjit Kaur	Digital Economy Challenges and Opportunties	Leadership As A Driving Force to Bring Change in Higher Education	Nil		National	2018	978-93- 86713-87-2	Nil	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
23 Dr. Maninderjit Kaur	Roohan Dian Pairan(Alochna De Dristhte Vich)	Janwra De Wafadari Da Ruh Te Asr	Nil		National	2018	978-81- 7914-895-2	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmukerian1.org/research-committee/
24 Dr.Maninderjit Kaur	Tali Te Betha Rabb Da Alochanatamk Adyan	Tali te Betha Rabb Ajoke smme da Dard	Nil		National	2018	978-81- 7914-989-8	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
25 Dr.Maninderjit Kaur	Adunik Punjabi Nat Chintin	Punjbai Natak Te Rangmanch Diya Parvertiya	Nil		National	2018	978-81- 7914-981-2	Nil	Trilochan Publishers	
26 Dr.Maninderjit Kaur	Viyah De Geet Vichardhark Adyan	Viyah De Geet	Nil		National	2018	978-81- 7914-996-6	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmukerian1.org/research-committee/
27 Dr.Maninderjit Kaur	Higher Education india A New Vision	Ajoke Same Vich Vidyarthi Te Adyapak	Nil		National	2018	978-938- 745155	Nil	Trilochan Publishers	
28 Ms.Inderjit Kau	2030 Emerging Trends In Commerce Management &Economics	Digital Markrting: A Potent In Business World	Nil	Nil	National	2018	978-81- 940410-16	Nil	Aashna Publications Jalandhar	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
29 Ms.Inderjit Kau	r Issues And Challenges In E- Commerce	Electronic Banking challenges In india	Nil		National	2018	978-81- 940410-16	Nil	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmukerian1.org/research-committee/
30 Ms.Navjit Kaur	Issues And Challenges In E- Commerce	E-Marketing : A Key to Expand the Business Around the World	Nil		National	2019	978-81- 940410-16	NII	Twenty First Century Publication	
31 Ms.Satinderjit Kaur	Higher Education india A New Vision	Higher Education In India	Nil	Nil	National	2018	978938-745- 155	Nil	Saptrishi Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
	2030									https://dgcmukerian1.org/research-committee/

32	Ms.Sonia Devi	21vin sadi Di Punjabi Kahani	Kagazi Bhalwan Manvi Mulla Da Ahem Dastavej	Nil		National	2019	978-93- 88977-57-9	Nil	Saptrishi Publication	
33	Ms.Sonia Devi	Punjabi Sabhyachar De Badalde Sarokar	Guge Peer De Gatha Da Arth Pasaar	Nil	Nil	National	2019	978-93- 88977-67-8	Nil	Saptrishi Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmukerian1.org/research-committee/
34	Dr.Maninderjit Kaur	Dass Patshaiya Samaj Te Manukhta Nu Den	Anmol Guna Da Dunga Samundar: Dass Patshayia	Nil	Nil	National	2019	978-81- 7914-999-7	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
35	Dr.Maninderjit Kaur	Pasine Vich Dhoti Zindgi: Alochanatamik Adhiyan	Zindgi Da Yatharth Darsoanda Kahani Sangreh	Nil	Nil	National		978-81- 7914-390-2	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
36	Dr.Maninderjit Kaur	Parvasi Punjabi Galap Sahit Badalde Paripekh	Harjit Attval De Navala Vich Parvas	Nil	Nil	National	2019	978-93-87- 765-20-7	Nil	Trilochan Publishers	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
	Dr.Sonia Devi Ms.Sanjiv Kaur	Issues And Challenges In E- Commerce Issues And	Role of Digitalisation In E- Commerce E-Commerce :A	Nil Nil	Nil Nil	National National		978-93- 88669-83-2 978-93-	Nil Nil	Twenty First Century Publication Twenty First	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
	Ms. Sanjiv Kaur	Challenges In E- Commerce Issues And	Boon Or Bane Problem And	Nil	Nil	National	2019	88669-83-2 978-93-	Nil	Century Publication Twenty First	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmuke
40	Ms. Kuljit Kaur	Challenges In E- Commerce	Prospects of Agricultural Marking In India E-Commerce: A	Nil	Nil	National	2010	978-93-	Nil	Century Publication Twenty First	rian1.org/resear ch-committee/ https://dgcmuke
	·	Challenges In E- Commerce	Potent Tool For Development of the Nation					88669-83-2		Century Publication	rian1.org/resear ch-committee/
	Ms.Surbhi abrol	Issues And Challenges In E- Commerce	Barriers To E- Commerce in Developing	Nil Nil	Nil	National National		978-93- 88669-83-2 978-93-	Nil	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
42	Ms. Suman Devi	Issues And Challenges In E- Commerce	Countries Issues and Challenges In E-Bankiing in Rural Areas	INII	NII	National	2019	88669-83-2	NII	Twenty First Century Publication	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
43	Dr.Sonia Devi	Sustatainable Rural Development	The Deriving Role of NGO's In Rural Development of India	Nil	Nil	National	2019	978-93- 88977-76-0	Nil	Saptrishi Publication	
44	Dr.Sonia Devi	Resurging India	Coreporate Social Responsibilty Tata Moters	Nil	Nil	National	2019	978-93- 5181-282-1	Nil	Tanisq Printer	https://dgcmukerian1.org/research-committee/ https://dgcmukerian1.org/research-committee/
45	Dr.Sonia Devi	Emerging Trends In Modren Business	Role of Women Enterprenurship in Economic Growth	Nil	Nil	National	2019	978-93- 86754-72-1	Nil	Indu Book Service New Delhi	https://dgcmukerian1.org/research-committee/
46	Ms. Satindejit Kaur	Transcending Technology	Challenges and Services for Special Abled in Libraries With Special Needs	Nil	Nil	National	2019	978-83- 83043-28-6	Nil	Satyam Books PVT.LTD.New Delhi	
47	Ms.Monica	Emerging Trends In Commerce Management &Economics	Emerging Trends in Indian Digital Economy	Nil	Nil	National	2019	978-81- 940410-1-6	Nil	Aashna Publications Jalandhar	

48	Ms.Monica	Issues And Challenges In E-	Security And Privacy Issues As A	Issues and Challenges In E-	Issues And Ch	National	2019	978-93- 88669-83-2	SPN College,Mukeri	Twenty First Century
		Commerce	Potential Risk For E- Commerce	Commerce					an	Publication
49	Ms.Monica	Strategies for Business Excellence	Globalisation: A Blessing or Curse For Economy	Nil	Nil	National	2019	978-93- 86677-64-8	Nil	Manakin Press
50	Dr.Ekta	Epidemiology And Transmission of Infectious Diseases	Traditional Uses of Medicinal Plants For Treatment of Widespread Disease: A Review	International Conference on Epidemiology And Transmission of Infectious Diseases	International	International	2019	978-93- 5407-406-6	Nil	Carrer Point Hamirpur
51	Dr.Sukhwinder Kaur	Samkali Punjabi Sahit	Samkali Naari Kav: Sukhwinder Amrit ate Shashi Samundra de Visesh Sandrabh Vich	Nil	Nil	National	2020	978-81- 938795-9-7	Nil	Sunder Bool Jaladhar
52	Dr.Maninderjit Kaur	Samkali Punjabi Sahit	Punjabi Sahit Atee Narivaad	Nil	Nil	National	2020	978-81- 938795-9-7	Nil	Sunder Bool Jaladhar
53	Dr.Sonia Devi	Human Resource ManagementHu man Resource Management	Human Resource Management	Nil	Nil	National	2020	978-93- 89652-24-6	Nil	Himlaya Publishing House
54	Ms.Sonia Devi	Samkali Punjabi Sahit	Natkaar Gursharn Singh De Naari Dristi	Nil	Nil	National	2020	978-81-93- 8795-9-7	Nil	Sunder Boo Jaladhar
55	Dr.Maninderjit Kaur	Guru Tegh Bahadur Ji Di Bani Da Vichaar Dharak Paripekh	Hind De Chadar- Guru Tegh Bahadur	Nil	Nil	National	2020	978-81- 7914-470-1	Nil	Trilochan Publishers
56	Ms.Suman Devi	Changing Dimensions Of Human Resource Management	A Theoretical Study Employe Turnover	Nil	Nil	National	2020	978-93- 90238-58-3	Nil	Asian Press Book Kolkat
57	Ms.Suman Devi	Changing Dimensions Of Human Resource Management	Use of Cloud Computing in Banking Services	Nil	Nil	National	2020	978-93- 90238-58-3	Nil	Asian Press Book Kolkat
58	Ms.Monica	Changing Dimensions Of Human Resource Management	Corporate Social Responsibility: Doing Good by Increasing the Social Benefits of A Company's Core Activities	Nil	Nil	National	2020	978-93- 90238-58-3	Nil	Asian Press Book Kolkat
59	Ms.Monica	Problems And Challenges Faced By Unorganised Sector Workers	Women Empowerment :Need of the Nation	Nil	Nil	National	2020	978-93- 90238-60-6	Nil	Asian Press Book Kolkat
60	Ms.Monica	The Psychology of Marking	Issues and their Potential Solutions in Growth of E- Commerce	Nil	Nil	National	2020	978-93- 90238-59-Nil		Asian Press Book Kolka

01	Ms.Monica	Environment & Sustainable	Green Marketing: A Step To Protect	Nil	Nil	National	2020	978-93- 90238-67-5	Nil	Asian Press Book Kolka
		Development	the Environment					90236-07-3		DOOK NOIKA
62	Ms.Navjit Kaur	Inclusive Rural Development In india	Gamification : A Futuristic approach for Agricultral and Rural Development	Nil	Nil	National	2020	978-8193- 3014-6-3	Nil	Knowledge Publication
63	Ms. Poonam	Banking &	Impact of	Nil	Nil	National	2021	978-93-	Nil	Asian Press
	Sharma	Finance	Demonetization on Banking Section					90970-19-3		Book Kolka
64	Ms.Satinderjit Kaur	Emerging Trends In Academic Libraries in 2021 Era	RFID In the Library of Educatio: Benefits and Challenges	Nil	Nil	National	2021	978-93- 90642-76-2	Nil	Saptrishi Publication
65	Ms.Satinderjit Kaur	Research Methodology in Library Science, Social Sciences & Commerce	Collection Development in College Libraries in the Changing Global Scenario	International Multidisciplnary Conference	Research Met	International	2021	978-81- 951586-8-3	Anandibai Raorane Arts, Commerce& Science College,	
66	Ms.Monica	Economic & Social Issues That Plague Indian Economy	Corruption : A Curse for Economy	Nil	Nil	National	2021	978-93- 90970-33-9	Nil	Asian Press Book Kolka
67	Ms.Monica	Banking & Finance: Theory, Praxis and Solution	Mobile Banking: A Potent Tool for Growth of Banking Sector In India	Nil	Nil	National	2021	978-93- 90970-19-3	Nil	Asian Press Book Kolka
68	Dr.Sarita Rana	Guru Tegh Bahadur Jevan Te Darshan	LifeAnd Times of Guru Tegh Bahadhur	Nil	Nil	International	2022	978-93- 93212-95-5	Nil	Saptrishi Publication
69	Dr.Maninderjit Kaur	Guru Tegh Bahadur Jeevan Te Darshan	Guru Tegh Bahadur Ji De Bani: sarokar Ate Pransagita	Nil	Nil	International	2022	978-93- 93212-95-5	Nil	Saptrishi Publication
70	Dr.Sukhwinder Kaur	Guru Tegh Bahadur Jeevan Te Darshan	Balidaan De Murat: Guru Tegh Bahadhur	Nil	Nil	International	2022	978-93- 93212-95-5	Nil	Saptrishi Publication
71	Dr.Maninderjit Kaur	Maaf Karna sahib	Parvaas De Parbabh Kabulde Kahani : Adure Chaa	Ni.	Nil	International	2022	978-93- 95706-17-9	Nil	Tirlochan Publishers
72	Dr. Anjali Monga	Vishav ke Mahan Darshnik, Manoviganik avm	John Amos Comenius	Nil	Nil	International	2022	978-81- 958348-0-8	Nil	
73	Dr.Sarita Rana	Bharat Samaj Sudharak	Samaj Sudharak Movements in Punjab	Nil	Nil	National	2022	978-93- 94646-46-9	Nil	Smita Prin
74	Dr. Maninderjit Kaur	Punjabi Sabhyachar De Pehchaan Chin	Alop ho Reya Virsa	Nil	Nil	International	2023	978-93- 95706-39-1	Nil	Trilochan Publishers
75		Guru Gobind			Nil			070		
	Dr. Maninderjit Kaur	Singh de Pervchaan te Sanrachna	Khalsa Panth : Sahib e Kmal Guru Gobind Singh	Nil		International	2023	978- 9395706-25- 4	NII	Trilochan Publishers

Publication on Chapter in Books

Year- 2018

SKILL DEVELOPMENT

Need for Self-Driven Educational Initiatives

Chief Editor

Prof. Atima Sharma Dwivedi

Principal, Kanya Maha Vidyalaya Jalandhar

Editors

Dr. Madhumeet

Associate Professor PG Dept. of English Kanya Maha Vidyalaya, Jalandhar

Dr. Deepika Anand

Associate Professor PG Dept. of English Kanya Maha Vidyalaya, Jalandhar

THE HERITAGE INSTITUTION KANYA MAHA VIDYALAYA (Autonomous)

JALANDHAR, PUNJAB (INDIA)

Re-accredited 'A' Grade by UGC-NAAC

Awarded Status of College with Potential for Excellence

www.kmvjalandhar.ac.in

AWN PUBLICATIONS 555, Victory Blvd., #B, taten Island, NY-10314.

AWN PUBLICATIONS

delhi Office:

4, Vardaan House,

habbi Ganj, Kashmiri Gate,

Delhi.

:-mail: dawn1937@hotmail.com

Copyright © Kanya Maha Vidyalaya 2018 SBN: 978-81-89459-11-6

All writers assert the moral right to be identified as the authors of their individual work.

DISCLAIMER

The authors are solely responsible for the contents of the papers compiled in this volume. The publishers or editors do not take any responsibility for the same in any manner. Errors, if any, are purely unintentional and readers are equested to communicate such errors to the editors or publishers to avoid discrepencies in future.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher or copyright owners.

PRINTED IN INDIA

S. No.	Title	Page No.
24.	Skill Development: Potent Tool for Empowering Women	195
25.	Skill Development - The Need of the Hour Rashmi Bindra	207
26.	Skills in Career Building Manjot Kaur and Sharanjit Kaur	212
27.	Importance of Soft Skills in Young Professionals in Today's Scenario Sukhvir Kaur and Ruchika Bandhan	219
28.	Unemployment and Reframing Education System Vijeta Saini	229
29.	"Beti Bachao, Beti Padhao": An Effort towards Women Empowerment Nisha Singh	237
30.	Skilling Women for Entrepreneurship Simran Dhawan	248
31.	Skills for Inclusive and Sustainable Growth in India Dr. Amandeep Kullar	254
32.	कौशल विकास: आवश्यकर्तां, चुनौतियां एवं संभावनाएं डॉ. विनोद कालरा	259
33.	समर्थ-भारत सशक्त-भारतः कौशल-विकास की स भावनाएँ, चुनौतियौँ और सफलताएँ	272
	डॉ. विनोद कुमार	
34.	रोजगारोन्मुख कौशल-विकास और भारत का भविष्य	281

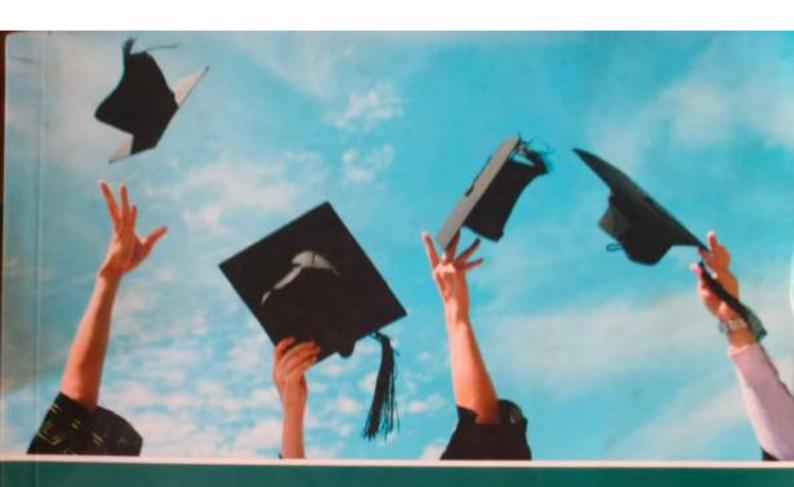
Skill Development: Potent Tool for Empowering Women

Monica

Assistant Professor in Commerce S.P.N. College, Mukerian

Introduction

Women empowerment is not a new concept, it is quite a well-known concept around the globe. Women all over the world have been challenging and changing gender inequalities since the beginning of history. Women and girls are trapped in a cycle of poverty due to a lack of diverse and market responsive education and skill building opportunities. More often than boys, girls are pulled out of schools to take over household responsibilities. Many never have the chance to go back. So there is a need to facilitate skill building, vocational training, and education programs across India to improve the status of women. Skill and knowledge are the driving forces for empowering the women for economic growth and social development for any country. Countries with higher and better levels of skills adjust more effectively to the challenges and opportunities of world of work. Skill development of women results in women's ability to influence or make right decisions, increase self-confidence, better status and role in nation's growth and household etc. If we start thinking like the country's first prime minister, Pandit Jawaharlal Nehru who said, "when women move forward The family moves, the villages moves, and the nation moves. Employment gives economic status to women, economic status gives way to social status and thereby empowerment", then no one can stop women to grow in our country and take the country to new heights. The aim of skill development, related to women, is not just preparing them for jobs, but also improve the performance of women workers by enhancing the quality of work in which they are engaged. The empowerment practice has to go beyond its focus on women to gender. The concept of gender will also, encourage an inderstanding and an analysis of power relation, and enforces the idea of leveloping capabilities rather than simply skills. Women skill development utiative in India plays a very important role in the overall development of ie country.

Higher Education in India: A New Vision 2030

Chief Editor:

Dr. Dinesh Sharma

Editors:

Azadwinder Singh, Ashok Kumar

Higher Education in India: A New Vision 2030

Edited by
Chief Editor
Dr. Dinesh Sharma
Principal

Azadwinder Singh
Head, Department of Economics
Ashok Kumar
Head, Department of Commerce
R.S.D. College, Ferozepur City

ISBN 978-93-87745-15-5 Edition 2018 © Editors

The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion reached at is entirely that of the authors and not of the College & the Editors.

Published by Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh. 094630-88272, 0172-5002591

E-mail-; sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any from or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

•/	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਤਸਵੀਰ	219
	ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	0.00
•	E-Learning System and Higher Education Harpreet Kaur	221
•	The Changing Paradigm of Teaching Anchal	225
•	Educational Loan in Higher Education: Challenges and Importance Simranjeet & Divya	231
٠	Privatisation and Commercialization of Higher Education Nikita Dhawan	235
•	ICT and Innovative Practices in Higher Education : Role, Challenges and Opportunities	240
	Nidhi Changing Stance, Warren S. H. L. B.	
(5)	Changing Stance: Women in Higher Education Naina	245
•	Role of E Governance to Strengthen Higher Education System in India Kajal	253
•	E-Learning in Higher Education Abhisek Gupta	258
•	Role of E-Learning in the Improvement of Higher Education Karan Puri	261
•	E-Learning in Higher Education	264

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਤਸਵੀਰ

ਡਾ. ਸਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਗਰਲਜ਼ ਕਾਲਜ, ਮੁਕੇਰੀਆਂ

ਸਿੱਖਿਆ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, 'ਸਿੱਖਿਆ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਬੇਹੱਦ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Education ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਰਫ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਿਆਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਹਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਲ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਚਰਿੱਤਰ ਵਿਕਾਸ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਵਿਵਸਾਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਸੁਧਾਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਆਪਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸੱਚੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਵੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਸਵੈ ਸੂਝ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ"(1) ਸਵੈ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜੇਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਨਿਯਮਾਂ ਹੇਠ ਦਰੜਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ,

ਸਗੋਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸੁਆਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹੈ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੁਆਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਬੇਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜੇ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਭੇਜਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਦੂਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵੱਧ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਉੱਪਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਝ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਸਮਝਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਿਆਰ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿੱਚਕਾਰ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਹਿਤ ਹੀ ਭਾਰਤੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਇੱਕ ਸੰਪੰਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਗਰੀਬ ਹਨ ਇਸਦੀ ਵਧੇਰੇ ਜਨਤਾ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ।ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਿਹੀ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੂਲਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ

भाप्ित्व पेमाघी ठाट-चिउठ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੋਰ

Representative Office: 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Adhunik Punjabi Naat Chintan

(Articles)

Edited by: Dr. Sukhvir Kaur Mob. 98729-21718

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-981-2

Price: Rs. 200

Edition: 2018

Published by :

Tarlochan Publishers

3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob.: 98146-73236, 98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ-ਚਿੰਤਨ, ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

➤ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਸਾਂਗ ਕਲਾ	82
• ਕਮਲਜੀਤ ਕੌਰ	
▶ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ	87
• ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	
> <u>੍ਰਨਾਟਕੀ ਜਗਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ</u>	92
• ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕ੍ਰੋਰ	
ਧਰਮ ਤੇ ਨਾਟਕ : ਅੰਤਰ ਸੰਬੰਧ	97
• ਪ੍ਰੋ. ਪਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	
ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ	102
• ਡਾ. ਸਖਵੀਰ ਕੌਰ	

ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

• ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

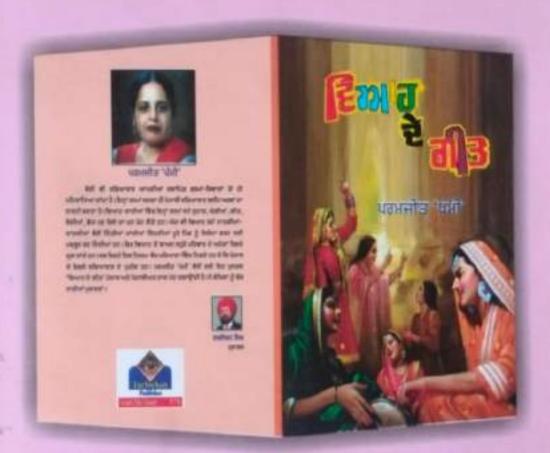
ਨਾਟਕ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਇਸ ਵਿਧਾ ਦਾ ਮੰਚਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤੈਹਾਂ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਚਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਫ਼ਲ ਨਾਟਕਕਾਰ ਮੰਚ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅੰਦਰ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੇ ਇਕ ਲੰਬਾ ਵਿਕਾਸ ਪੜਾਅ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿਚ ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਮਹੱਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟ ਜੁਗਤਾਂ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਇਕ ਨੇਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੰਚ ਵਿਉਂਤ, ਵੇਸ਼-ਭਾਸ਼ਾ, ਰੂਪ-ਸੱਜਾ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਰਲਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਸੰਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਲਿਖਤ ਪਾਠ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਕੁਝ ਕਾਲਪਨਿਕ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਚੰਗੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਸਵਾਰਿਆ ਹੈ। ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕੀ ਜੁਗਤਾਂ ਅੰਦਰ ਲਿਖਤ ਪਾਠ ਅਤੇ ਮੰਚਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮੰਚ-ਸੱਜਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੰਚ-ਸੱਜਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਕਲਾ ਹੈ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਢੁਕਵਾਂ ਮਹੌਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਲਗਾਉਣਾ ਮੁੱਢਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਰਦਾ ਉੱਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਾਕਾਰ ਕਿਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਪਿੱਛੇ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਿਹੋ

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗ੍ਰੀਤ

ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ

ਸੰਪਾਦਕ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Viah de Geet: Vichardharak Adhyan (Articles)

Edited by : Harpreet Kaur Mob: 83608-84816

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-996-6

Edition: 2018

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236,98786-03236

E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ

ਸੰਪਾਦਕ : ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਛਾਪਕ: ਆਰ. ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੋਸੈਸ, ਦਿੱਲੀ

ਤਤਕਰਾ

1.	ਪਰਮਜੀਤ ਪੰਮੀ ਰਚਿਤ 'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੈਗਤ ਅਧਿਐਨ	7
	♦ ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ	
2.	ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਠਣੀਆਂ : ਲੋਕਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ • ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	12
3.	ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ : ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ ◆ ਡਾ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	17
4.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ: ਇਕ ਅਧਿਐਨ ♦ ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਰੰਧਾਵਾ	22
5.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਇਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ♦ ਡਾ. ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਵਿਰਕ	27
6.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ • ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	32
7.	'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ 'ਲੌਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੇ ਸੈਂਦਰਤ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ♦ ਡਾ. ਮੁਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	37
8/	ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ—ਸ਼ਿੱਠਣੀਆਂ ◆ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	41
9.	ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਔਰਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ♦ ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	44
10.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ◆ ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ	49
11.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਦੀ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ • ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਕੌਰ	54

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ - 5 —

ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ—ਸਿੱਠਣੀਆਂ

♦ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

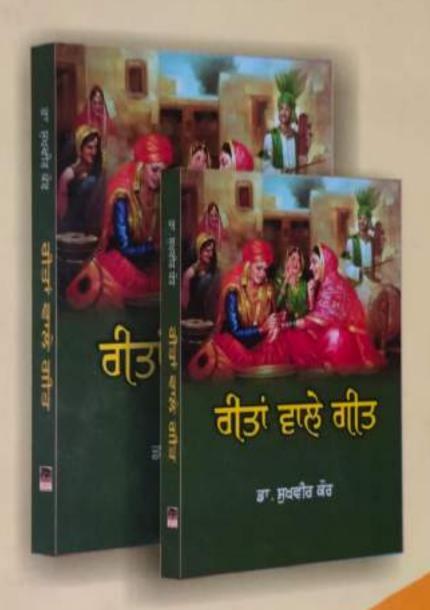
'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਪਰਮਜੀਤ ਪੰਮੀ ਦੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਅੰਦਰ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਸ ਅੰਗ ਨੂੰ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਇਕੱਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਘਾਲਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਗੀਤ ਉਸਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਚਿਹਨ ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਸਿਮਰਤੀਆਂ, ਸਮੂਹਕ ਅਵਚੇਤਨ ਦੇ ਬਿੰਬ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਗੁੰਝਲਾਂ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਡੋਲਦੇ ਬਣਦੇ ਤਵਾਜ਼ਨ, ਭਾਵੁਕ ਭੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀਆਂ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਸਾਡੇ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤੋਂ ਸਾਂਭੇ ਪਏ ਹਨ।"

ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ 8 ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹਰ ਮੌਕੇ ਤੇ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਬਾਰੇ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਨਿੰਦਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਮੇਲਣਾਂ ਵਲੋਂ ਬਰਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿੱਚਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਲਾੜੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਨਿੰਦਕ ਲਫਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਖੌਲ ਕਰਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਮੇਲਣਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਨਿੰਦਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅਹਿਮ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ

ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

_{ਸੰਪਾਦਕ} ਡਾ. ਅਮਰਸੀਤ ਕੋਰ ਕਾਲਕਟ

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Reetan Wale Geet: Vibhin Srokar (Articles)

Edited by: Dr. Amarjit Kaur Kalkat M.A. Punjabi (Gold Medalist), M.Phil, Ph.D. Mob: 98764-79789 Email: amarjitkalkatl@gmail.com

> Title designed by T. Singh ISBN: 978-81-7914-986-7

> > Edition: 2018

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236,98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ : ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਕਾਲਕਟ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਛਾਪਕ : ਆਰ. ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੋਸੈਸ, ਦਿੱਲੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ♦ ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਕੌਰ	62
ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧੀ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਡਾ. ਰਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	65
'ਗੈਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਝਲਕਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਤਿਹਾਸ ◈ ਡਾ. ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ	68
'ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ: ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਸੰਗ ◈ ਡਾ. ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਢੀਂਡਸਾ	72
ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 'ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ♦ ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਕੌਰ	76
ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਧੜਕਣ: ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ♦ ਦਲਬੀਰ ਕੌਰ	82
'ਗੈਂਡਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਤਾਂ ♦ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)	86
ਰੀਤਾਂ−ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ◊ ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	90
ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ♦ ਡਾ. ਵੀਨਾ ਕੁਮਾਰੀ	94
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ◈ ਡਾ. ਰੀਨਾ ਕੁਮਾਰੀ	100
ਸੁਹਾਗ ਅਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹੁ-ਰੀਤਕ ਗੀਤ ♦ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	165
'ਗੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੈਗਤ ਅਧਿਐਨ ◈ ਸ਼ੁਭਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ	169

6 - ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ : ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

'ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਤਾਂ

♦ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

'ਗੇਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਅੰਦਰ ਰੀਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਅੰਦਰ ਅਹਿਮੀਅਤ/ਮਕਬੂਲਤਾ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਪੜਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜਨਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਨਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਅਨੇਦਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਦਾਦਾ ਦਾਦੀ, ਭੂਆ, ਮਾਸੀ, ਚਾਚਾ, ਤਾਇਆ ਆਦਿ। ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਮਾਂ ਦਾ ਚੰਨ ਤੇ ਪਿਓ ਦਾ ਸਹਾਰਾ, ਘਰ ਦੀ ਰੌਣਕ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਬਹਾਰ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਿਤਾ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਆਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ਅੰਦਰ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਰੂਪ ਲੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖ ਲਿਖਦਿਆਂ ਕਈ ਅਹਿਮ ਲੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਢੰਗ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ,

"ਲੌਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਮਕਵੀਂ, ਧੀਮੀ ਹੇਕ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂ ਅਲਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਲੰਗ ਤੇ ਭੈਰਵੀ ਰਾਗਣੀ ਵਿਚ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।"

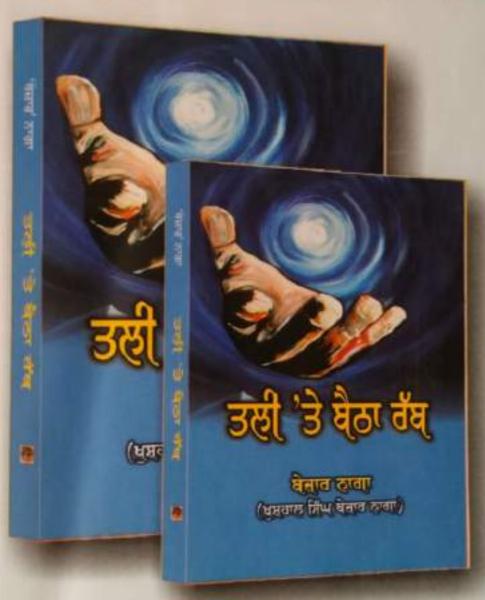
ਲੋਰੀ ਮਮਤਾ ਭਿੱਜੇ ਬੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਧੁਰ ਸੁਰ ਵਿਚ ਜੋ ਗੀਤ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਰੀ ਵਿਚ ਬੋਝਲ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਹਲਕਾ-ਫੁਲਕਾ ਮਧੁਰ ਸੰਗੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

> ਨੀ ਵੀਰਾ ਮੇਰਾ ਕਿਉਂ ਰੋਵੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕਟੋਰੇ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਧੋਵੇ।

ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਿੰਮਾ ਮਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ^{ਮਾਂ ਉਸ} ਨੂੰ ਪਾਲਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ

86 - ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ : ਵਿਭਿੰਨ ਸ

ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

_{ਸੰਪਾਦਕ} ਪ੍ਰੋ. ਸ੍ਰਬ੍ਸੀਤ ਕੋਰ

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Talli te Baith Rab da Alochnatamik Vishleshan

(Articles)

Edited by: Prof. Sarabjeet Kaur

Mob: 95100-84002

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-989-8

Edition: 2018

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236,98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼**ਟ**

ਸੰਪਾਦਕ : ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਮੁਤਾਬਣ ਚੰਤੀਗੜ

ਤਤਕਰਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਬੈਦੇ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਗਟਾਉਂਦਾ ਕਾਵਿ∽ਸ ♦ ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	ਗ੍ਰਹਿ 7
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਵਿਚਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ ◆ ਡਾ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	12
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ': ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਪਰਿਪੇਖ ♦ ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਰੰਧਾਵਾ	17
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ': ਇਕ ਪੁਨਰ-ਪਾਠ ◆ ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ	24
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ ♦ ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ	32
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ♦ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	38
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ♦ ਡਾ. ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	43
ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦਾ ਕਾਵਿ−ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ◆ ਡਾ. ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	47
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਦ ◆ ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	52
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' : ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ ♦ ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰਜੀਤ ਗਿੱਲ	57
ਆਪ ਹੈਢਾਏ ਸੱਚ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਥ' ਭਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	62

'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ - 5

ਆਪ ਹੰਢਾਏ ਸੱਚ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ'

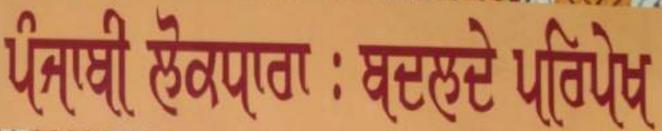
🔷 ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

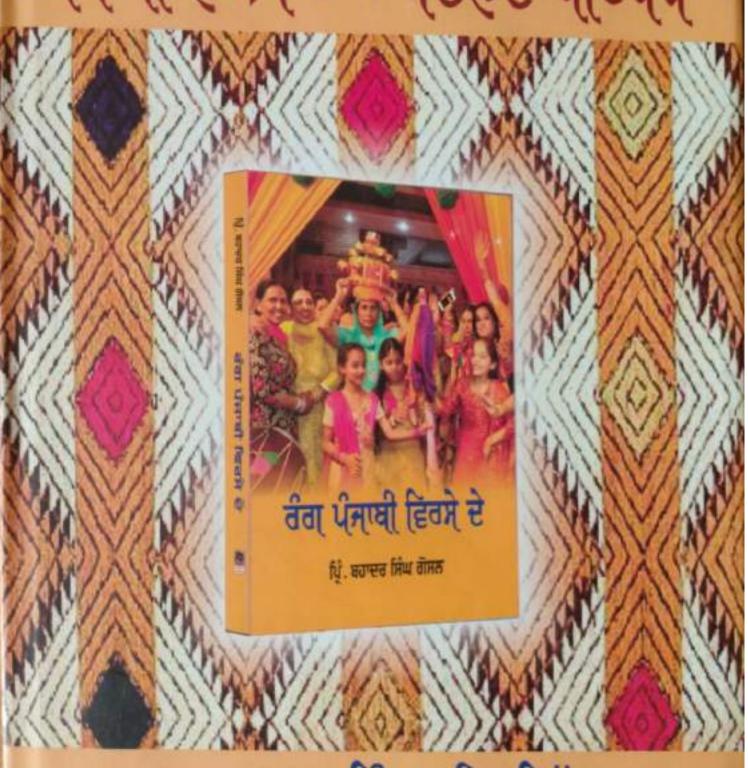
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਬੇਜ਼ਾਰ ਨਾਗਾ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾਮਈ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਵੀ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅੰਦਰ ਕਵੀ ਨੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਮੈਨਿਆ, ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।ਕਵੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਣਕਹੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰਕਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।ਕਵੀ ਦਾ ਇਹ ਅਮਲ ਬਿੰਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੌੜੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਕਿਰਸਾਨੀ ਦੀ ਕੋਝੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ 'ਰੇਤੇ ਦੇ ਵਪਾਰੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਰਚੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਲੇ ਸਫ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ੍ਹ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਖ਼ਾਤਰ ਦੁਜਿਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ 'ਤੇ ਡਾਕੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਪਿੱਛੇ ਕੁਝ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਭੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਇਕੋ ਕਾਵਿ-ਚਿੰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

> ਹੇ ਗੁਰੂ, ਜਿਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਤੂੰ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮੈਂ ਅੱਖੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਕਥਾ-ਵਾਚਕ "ਵਾਲਵੋ" ਬੱਸਾਂ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ

62 - 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨ

ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰਜੀਤ ਗਿੱਲ

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Naari Vivechan (Pracheen Te Madhkaleen)

by: Dr. Maninderjit Kaur Assistant Prof., Dasmesh Girls College Chak Alla Baksh, Mukerian

> Vill. Unchi bassi, P.O. Lamin, Disst. Hoshiarpur Mob. 98155-45218

Title designed by T. Singh ISBN: 978-81-7914-399-5

Price: Rs. 300 Edition: 2019

Published by:

Tarlochan Publishers
3236, Sector 15-D, Chandigarh
Mob: 98146-73236, Tel. 0172-4613236
E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਨਾਰੀ ਵਿਵੇਚਨ , ਲੇਖਿਕਾ : ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

Representative Office:
33 old oak Lane
Levittown, NY -11756
(U.S.A)

Panjabi Lokdhara : Badlde Pripekh (Articles)

> Edited by: Dr. Rupinderjit Gill Mob. 70879-15705

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-958-4

Edition: 2017

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Phones: 98146-73236, 98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ : ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰਜੀਤ ਗਿੱਲ ਪੇਸ਼ਕਸ਼: ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਛਾਪਕ: ਆਰ. ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੋਸੈਸ, ਦਿੱਲੀ

ਆਪ ਹੰਢਾਏ ਸੱਚ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ'

🔷 ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

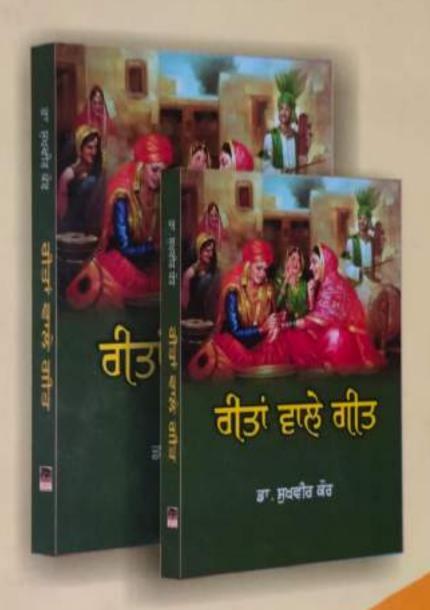
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਬੇਜ਼ਾਰ ਨਾਗਾ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾਮਈ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਵੀ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅੰਦਰ ਕਵੀ ਨੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਮੈਨਿਆ, ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।ਕਵੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਣਕਹੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰਕਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।ਕਵੀ ਦਾ ਇਹ ਅਮਲ ਬਿੰਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੌੜੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਕਿਰਸਾਨੀ ਦੀ ਕੋਝੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ 'ਰੇਤੇ ਦੇ ਵਪਾਰੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਰਚੀ ਕਵਿਤਾ ਅੰਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਲੇ ਸਫ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ੍ਹ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਖ਼ਾਤਰ ਦੁਜਿਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ 'ਤੇ ਡਾਕੇ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹਨ।ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਪਿੱਛੇ ਕੁਝ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਭੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਇਕੋ ਕਾਵਿ-ਚਿੰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

> ਹੇ ਗੁਰੂ, ਜਿਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਤੂੰ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮੈਂ ਅੱਖੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਕਥਾ-ਵਾਚਕ "ਵਾਲਵੋ" ਬੱਸਾਂ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ

62 - 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨ

ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

_{ਸੰਪਾਦਕ} ਡਾ. ਅਮਰਸੀਤ ਕੋਰ ਕਾਲਕਟ

International Publishers of Indian Languages

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Reetan Wale Geet: Vibhin Srokar (Articles)

Edited by: Dr. Amarjit Kaur Kalkat M.A. Punjabi (Gold Medalist), M.Phil, Ph.D. Mob: 98764-79789 Email: amarjitkalkatl@gmail.com

> Title designed by T. Singh ISBN: 978-81-7914-986-7

> > Edition: 2018

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236,98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ : ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਕਾਲਕਟ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਛਾਪਕ : ਆਰ. ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੋਸੈਸ, ਦਿੱਲੀ

ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧੀ ਗੀਤ

ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

'ਰੀਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ' ਡਾ. ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਮਰਨ ਤੱਕ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੋਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਮਾਲਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਲੌਰੀਆਂ ਸੁਣਦਾ, ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਬੰਧਣ ਵਿਚ ਬਝਦਾ ਹੋਇਆ ਸੁਹਾਗ ਘੋੜੀਆਂ ਅਲਾਪਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਖੀਰ ਉਸ ਦੀ ਵੈਣਾਂ ਤੇ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਪੂਰੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਪਰੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਮੁੱਢਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਮੂਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਬਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧੀ ਗੀਤ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦਕਾ ਇਹ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। "ਵਿਆਹ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਲਿੰਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਵਾਨ ਜਿਨਸੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰਭਧਾਨ ਅਤੇ ਸੰਤਾਨ ਜਨਮ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈਢਣਹਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਗੀਤ ਲੋਕ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਣਹਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। "ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ: ਜਨਮ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਮੌਤ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਤ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪੱਖ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਨਾ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣ। ਆਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਲੋਰੀਆਂ ਅਤੇ ਧਮਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪਲਦਾ ਤੇ ਬਚਪਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਘੋੜੀਆਂ, ਸੁਹਾਗਾਂ,

	(~)	177
36.	HIGHER EDUCATION IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES - Harmanpreet Kaur	2
37.	TEACHER DEVELOPMENT FOR QUALITY EDUCATION — Bharti Verma	2
38.	WOMEN EMPOWERMENT AND HIGHER EDUCATION IN INDIA: AN AGENDA AGAINST GENDER DISCRIMINATION — Minakshi	2
39.	IMPACT OF DEMONETIZATION ON BANKING- WITH REFERENCE TO NAWANSHAHR CITY — Rajinder Kumar Gupta	** .
40.	CONTEMPORARY ISSUES IN FINANCIAL INCLUSION Surbhi Abrol	4
41.	CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES — Raspreet Kaur	
42.	HIGHER EDUCATION IN INDIA: EMERGING ISSUES, CHALLENGES . SUGGESTIONS — Saurav	AND
43.	E-LEARNING CHALLENGE OR OPPORTUNITY Gagandeep Singh	
.44.	THE ROLE OF E-GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION IN RURAL COLLEGES AND UNIVERSITIES - Kuldeep Singh	
45.	EFFECTIVE TEACHING IN HIGHER EDUCATION - Suman Devi (10)	
46.	BENEFITS/CREDITS	A
	- Ritu Sood & Ritu Tandon	

48. HIGHER EDUCATION IN INDIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

47. ETHICAL ISSUES IN TEACHING

- Punpreet Kaur

- Cristy Goyal

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002 Mob.99153-98354 (Off.), 92167-53888 e-mail: rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors. Neither the College nor the publishers are responsible for the same.

© Reserved

EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES

by

Dr. R.S. Jhanji, Dr. Sanjeev Kumar & Dr. K.K. Sharma

ISBN: 978-93-86713-87-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Sandhya Singla & Shivangi Pawar

40

CONTEMPORARY ISSUES IN FINANCIAL INCLUSION

Surbhi Abrol*

Financial Inclusion is emerging as a new paradigm in the Indian economy, Financial Incl basically a new term in Indian context which is basically the delivery of financial services main low income group of the society at very low prices. Main aim of financial inclusion is to reduce between rich and poor. It plays a crucial role in the process of economic growth and advance society. It is introduced with the purpose of increasing saving habits of society because it is right that, "Do not leave yourself or your family unprotected against the financial storms ... Build up sa It is important for the welfare of the society and advancement of the society. The best two examples financial inclusion in India are PMJDY (pradhan mantri Jan dhan yojna) and PMMY(pradhan mudra yojna). This paper focuses on the emerging issue, need and importance of financial inclusion India. This research paper emphasis on the role of banks in financial inclusion, challenges and a of financial inclusion on Indian economy.

Introduction

In the Indian context, the term 'financial inclusion' was used for the first time in April in the Annual Policy Statement presented by Y. Venugopal Reddy, the then Governor and Some states or union territories like Pondicherry, Himachal Pradesh and Kerala announced financial inclusion in all their districts. he government of India recently announced "Pro Mantri Jan Dhan Yojna," a national financial inclusion mission which aims to provide bank act to at least 75 million people by January 26, 2015.

Meaning

The term financial inclusion is new in Indian context. In simple terms, financial inclusivery of banking services at an affordable delivery of banking services at an affordable cost to the vast sections of disadvantaged and income groups. The objective of financial income groups. income groups. The objective of financial inclusion is to meet the specific needs of users will any discrimination. Financial inclusion wants are at the specific needs of users will be a specific needs of users any discrimination. Financial inclusion wants everybody in the society to be involved and particle in financial management judiciously. The National Board of the society to be involved and particle in financial management. in financial management judiciously. The National Bank for Agriculture and Rural Develops (NABARD) has been an active player in India's quant (NABARD) has been an active player in India's quest towards 100% financial inclusion.

Financial inclusion may be defined as the process of ensuring access to financial seri and timely and adequate credit where needed by vulnerable groups such as weaker sections

Assistant Professor in Commerce, Dasmesh Girls College, Chak Alla Bakah, Mukerian.

	HIGHER EDUCATION IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES — Harmanpreet Kaur	2
37.	TEACHER DEVELOPMENT FOR QUALITY EDUCATION — Bharti Verma	2
	WOMEN EMPOWERMENT AND HIGHER EDUCATION IN INDIA: AN AGENDA AGAINST GENDER DISCRIMINATION — Minakshi	
39.	IMPACT OF DEMONETIZATION ON BANKING- WITH REFERENCE	
	TO NAWANSHAHR CITY — Rajinder Kumar Gupta	,
40.	CONTEMPORARY ISSUES IN FINANCIAL INCLUSION Surbhi Abrol	
41.	CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES — Raspreet Kaur	
42.	HIGHER EDUCATION IN INDIA: EMERGING ISSUES, CHALLENGES AT SUGGESTIONS	NI
	— Saurav	
43.	E-LEARNING CHALLENGE OR OPPORTUNITY — Gagandeep Singh	
.44	. THE ROLE OF E-GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION IN RURAL COLLEGES AND UNIVERSITIES	
	- Kuldeep Singh	
45	EFFECTIVE TEACHING IN HIGHER EDUCATION	
1/1	- Suman Devi (10)	
46	BENEFITS/CREDITS Ritu Sood & Ritu Tandon	
4	7. ETHICALISSUES IN TEACHING — Punpreet Kaur	
4	8. HIGHER EDUCATION IN INDIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES — Cristy Goval	0,44

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002 Mob.99153-98354 (Off.), 92167-53888 e-mail: rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors. Neither the College nor the publishers are responsible for the same.

© Reserved

EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES

by

Dr. R.S. Jhanji, Dr. Sanjeev Kumar & Dr. K.K. Sharma

ISBN: 978-93-86713-87-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Sandhya Singla & Shivangi Pawar

EFFECTIVE TEACHING IN HIGHER EDUCATION

Suman Devi*

This research paper represents the various innovative teaching techniques which should be used many's modern education. This paper emphasis on the role of a teacher, why there is a need of using motive techniques in teaching and challenge faces by teachers in today's modern education. A there plays vital role in the lives of their students. A teacher is a person who helps to acquire miedge, competences and values. They build a warm environment in the classrooms. Students pretend are teachers as their role models. Someone has rightly said that, "A good teacher is like a candle- it exames itself to light the way for others". A teacher is a guru, a coach, an advisor, a mentor and a role self of their students. As the trend is changing in education also, a teacher has also to change their description techniques in spreading education because it is rightly said that, "The art of teaching is not of assisting discovery". A teacher has to use various techniques to build the warm environment the classroom, to make their students good listeners and to give directions them for achieving success their life.

troduction

Teaching and learning are two sides of same coin. Teaching is a face -to-face, formal, intrinstruction in which the ideas and instructions pass from one biologically responsive organism another in a social matrix. In India, the National Policy on Education, 1986 and the Programme faction 1986 have emphasized the need for a complete restructuring of teaching education. In the bright future of the children (students), there is a need of effective teaching practices. In the bright future of the children (students), there is a need of effective teaching practices. In the students are personalised the learning for their students. Effective teachers promote students and related instructional methods have been extensively documented in the educational starts literature, critical areas of teacher effectiveness:

- The teacher as a person
- Classroom management and organization
- Organizing for instruction
- implementing instruction
- Monitoring student progress and potential

Assistant Professor in Commerce, Dasmesh Girls college, Chak Alla Baksh, Mukerian.

	ACADEMIC CURRICULUM REFORM OF INDIAN HIGHER EDUC	ATION:	
9.	ACADEMIC CURRICULUM REFORM OF INDIAN BIOTAGE		
17.	CHOICE BASED CREDIT SYSTEM (CBCS)		
	De K.K. Sharma		
	BLENDING E-LEARNING WITH HIGHER EDUCATION		
10.			
	- Manjot Kaur	HT	
11.	— Manjot Katar CHANGING RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS AND TAUG		
1.1-	CANADA CONTRACTOR		
	THE PACT ON INDIAN ECONOMIS		
12.	DEMONETIZATION AND ITS IMPORT & Ms. Sarishma Sharma		
	— Ms. Auncet Kaur, Ms. Sonreet Kaur & Ms. Sarishma Sharma — Ms. Auncet Kaur, Ms. Sonreet Kaur & Ms. Sarishma Sharma		
13.	HIGHER EDUCATION IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES		
100		rp.	
	CHANGING RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER AND TAUGH	1	
14.	CHANGING RELATIONSHIP		
	- Mohit Kumar		1
15.	ETHICS IN TEACHING		
1800	- Rajwinder Kaur		1
16	Rajwinder Kaur ICT AND INNOVATIVE PRACTICES IN HIGHER EDUCATION		
10	**		11
	AND INNOVATIVE PRACTICES IN HIGHER EDGG TO	-	
17	- Arun Kumar Singla	CUALIT	Ý
176	— Arun Kumar Singla THE HIGHER THE QUALITY OF TEACHING, THE HIGHER THI	L Q C	1
18	OF EDUCATION		
	57.50 M		1:
	- Komal TEACHER STUDENT RELATIONSHIP IN TODAY'S SCENARIO		1911
19		ula a	1:
	— Dr. Sheveta Sehgat i. INCLUSIVE EDUCATION FOR WOMEN EMPOWERMENT IN IN	DIA	
20	Ottondori		
	- Manisha Bhandari IMPACT.OF E-GOVERNANCE IN EDUCATION SECTOR		1:
21	IMPACT.OF E.GOVERNAMON III		
	= Dr. Yashmin Sofat		ij
22	2. ROLE OF ICT IN TEACHER EDUCATION		
	Suman Kaushal		

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002 Mob.99153-98354 (Off.), 92167-53888 e-mail: rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors. Neither the College nor the publishers are responsible for the same.

© Reserved

EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES

by

Dr. R.S. Jhanji, Dr. Sanjeev Kumar & Dr. K.K. Sharma

ISBN: 978-93-86713-87-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Sandhya Singla & Shivangi Pawar

13

HIGHER EDUCATION IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES

Shweta Kumari*

Higher education sector in India is undergoing rapid transformation and change. Many private universities and colleges are increasing rapidly and provide the best higher education. Education is one of the significant factors which help to the development of a country. Country like India now has the largest higher education system in the world in terms of number of institutions, it holds the second largest place in terms of student enrollment but India is still facing the issues in promoting the higher education. No doubt Growth is there but the ratio of this growth is not satisfactory. This may be due to Pising commodification, substandard quality, inappropriate measures of assessment, lack of focus on multiv research and development, poor infrastructure and faculty shortages are some of the enormous ssues that the education sector is currently grappling with. This paper finds out the scenario of higher ducation in India and also find out the issues and challenges that higher education sector faces and dso suggest the solution to this problems and issues.

ntroduction

India's higher education system is the third largest in the world, next to the United States ad China. The main governing body at the tertiary level is the University Grants Commission, hich enforces its standards, advises the government, and helps coordinate between the centre ad the state. Accreditation for higher learning is overseen by 15 autonomous institutions established the University Grants Commission (UGC. As per the latest 2011 Census, about 8.15% (68 illions) of Indians are graduates, with Union Territories of Chandigarh and Delhi topping the list ith 24.65% and 22.56% of their population being graduates respectively. Indian higher education m has expanded at a fast pace by adding nearly 20,000 colleges and more than 8 million adents in a decade from 2000-01 to 2010-11. As of 2016, India has 799 universities, with a eak up of 44 central universities, 540 state universities, 122 deemed universities, 90 private iversities, 5 institutions established and functioning under the State Act, and 75 Institutes of tional Importance which include AIIMS, IIT's and NIT's among others Other institutions lude 39,071 colleges as Government Degree Colleges and Private Degree Colleges, including 00 exclusive women's colleges, functioning under these universities and institutions as reported the UGC in 2016. Colleges may be Autonomous, i.e. empowered to examine their own degrees, to PhD level in some cases, or non-autonomous, in which case their examinations are under supervision of the university to which they are affiliated; in either case, however, degrees are arded in the name of the university rather than the college.

ON NIFTY RETURNS: IS LONG MEMORY EFFECT CONTINGENT	
UPON STRUCTURAL BREAKS	140-145
— Anju Bala & Dr. Kapil Gupta	
24. ROLE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN	
EDUCATION (1)	146-151
25. ICT AND INNOVATIVE PRACTICES IN HIGHER EDUCATION — Garina Tandon	152-156
26. PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING PROFESSION — Gurpreet Kaur —	157–16:
 HIGHER EDUCATION IN INDIA – ISSUES AND CHALLENGES Meenakshi 	163-166
28. E-LEARNING: NEED OF AN HOUR — Ms. Ranjit Kaur	167-17
29. E-LEARNING/E-GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION - Dr. Sonia Devi (13)	171-17
30. PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING — Suman Sharma & Rimple Sharma	175-18
31. PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING PROFESSION — Mamta Thakur	182-186
32. GREEN MARKETING: OBJECTIVES AND PROBLEMS — Gursharanjit Singh	187-19
33. DEMONETIZATION SCENARIO IN INDIA: IMPACT ON ECONOMY AND MERITS	191–19
- Ramandeep Kaur 34. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES - Dr. Rupinder Kaur	195-20
35. LEADERSHIP AS A DRIVING FORCE TO BRING CHANGE IN HIGHE	R
EDUCATION (19)	20120
TVIII	

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002 Mob.99153-98354 (Off.), 92167-53888 e-mail: rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors. Neither the College nor the publishers are responsible for the same.

© Reserved

EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES

by

Dr. R.S. Jhanji, Dr. Sanjeev Kumar & Dr. K.K. Sharma

ISBN: 978-93-86713-87-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Sandhya Singla & Shivangi Pawar

ROLE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN EDUCATION

IT

PE

Monica*

Great teachers help create great students. In fact, research shows that an inspiring and inform teacher is the most important school-related factor influencing student achievement, so it is critical pay close attention to how we train and support both new and experienced educators. Education is never-ending process. It doesn't stop after earning a degree and starting a career. Through continue education, career-minded individuals can constantly improve their skills and become more profice at their jobs. Modern trends in education are aimed at creating effective schools. But could you image modern and contemporary school without an effective teacher? Does the teacher can be effective if it do not follow current trends, if not grow professionally? No, not at all, as I am sure you are and professional development for a teacher is critical to career success. Professional development for any is necessary, as new teaching information, techniques, and methods are continually being updated a changed. Your education and experience alone will not be enough to serve you throughout your who career. To revitalize your teaching career you need to take passionate action steps. This paper sugs that Professional development of teachers is particularly important for higher education system india to encourage teachers to pursue professional development, not only to ensure the best learn outcomes for their students but also to be more effective and satisfied in various other aspects of the work.

ntroduction

In many countries, the role and functioning of schools are changing and so is what is expensive achieves. Teachers are asked to teach in increasingly multicultural classrooms; to place greathers on integrating students with special learning needs in their classrooms; to make make the standard of teaching and accountability frameworks; and to do more to involve parent eachers for all the challenges they will face throughout their careers. Education systems there eachers of the standard of teaching and to retain a high-quality teacher workforce. Effective use of information and communication technologies for teaching; to engage more chools. No matter how good pre-service training for teachers is, it cannot be expected to prefer eachers for all the challenges they will face throughout their careers. Education systems there have to provide teachers with opportunities for in-service professional development in order of teaching and to retain a high-quality teacher workforce. Effect dequate time and follow-up support. Successful programmes involve teachers in learning activities.

Assistant Professor in Commerce Deptt., Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh. Mukerian.

	ON NIFTY RETURNS: IS LONG MEMORY EFFECT CONTINGENT	
	UPON STRUCTURAL BREAKS	140-145
	— Anju Bala & Dr. Kapil Gupta	
	ROLE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN	
24.	EDUCATION (1)	146-151
25.	ICT AND INNOVATIVE PRACTICES IN HIGHER EDUCATION — Garima Tandon	152-156
26.	PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING PROFESSION — Gurpreet Kaur	157-162
27.	$\label{eq:higher_education} \begin{split} &\text{Higher education in india-issues and challenges} \\ &- \textit{Meenakshi} \end{split}$	163-166
28.	E-LEARNING: NEED OF AN HOUR — Ms. Ranjit Kaur	167-17
29	E-LEARNING/E-GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION - Dr. Sonia Devi (13)	171-17
30	PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING — Suman Sharma & Rimple Sharma	175-181
31	PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING PROFESSION — Mamta Thakur	182–186
35	2. GREEN MARKETING: OBJECTIVES AND PROBLEMS — Gursharanjit Singh	187–194
3	3. DEMONETIZATION SCENARIO IN INDIA: IMPACT ON ECONOMY AND MERITS — Ramandeep Kaur	191–19
3	34. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES. — Dr. Rupinder Kaur	195-20
2	5. LEADERSHIP AS A DRIVING FORCE TO BRING CHANGE IN HIGHER	
	EDUCATION Nov at Kour (vii)	20120
	(191)	

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002 Mob.99153-98354 (Off.), 92167-53888 e-mail: rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors. Neither the College nor the publishers are responsible for the same.

© Reserved

EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES

by

Dr. R.S. Jhanji, Dr. Sanjeev Kumar & Dr. K.K. Sharma

ISBN: 978-93-86713-87-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Sandhya Singla & Shivangi Pawar

35

LEADERSHIP AS A DRIVING FORCE TO BRING CHANGE IN HIGHER EDUCATION

Navjit Kaur*

This paper discusses importance of leadership in higher education. Leadership is the art of muting a group of people to act towards achieving a common goal. The leader is the inspiration and not of the action. He or she is the person in the group that possesses the combination of personality ileadership skills that makes others want to follow his or her direction. Management and leadership maditionally conceptualized as different yet related aspects at the workplace, with differentiated is and responsibilities for contemporary practitioners of the system. The purpose of this paper is to that the leadership styles in the graduation and post graduation classes. Along with this, the paper than the importance of leaders to facilitate student learning and to add to the body of human miledge, to innovate and develop and disseminate new ideas. Institutional leadership can be usidering as important tool in the hands of leaders for brining the change in higher education system. In paper is intended to (1) define the leadership concept, (2) critically discuss its importance, (3) cats various leadership styles(4) critically examine models of strategic planning and suggest a ter approach to this process, and (5) offer suggestions for the improvement of leadership in the that of co-existence within a redefined strategic planning environment. 6) inter-dependence of dership and management.

troduction

There has been a growing interest in the role of leaders within Higher Education (HE) stitutions in recent years, driven both by the influence of HE institutions in developing learners later develop as leaders in wider society, and by the changing shape of HE leadership itself the face of global challenges in the sector. Several contextual shifts have occurred within the igher Education sector in recent decades, particularly globalization S. A. Black 55 of the market distribution of institutions, development of for-profit private institutions, cutbacks in iblic funding and increased cross-border academic mobility (Gibbons, 1998; Middlehurst, 1999; those & Meyer, 2005; Altbach, 2011). Leaders in HE institutions have to examine how to enter lead their organizations, and must also find approaches which fit best in the HE context; the most effective leadership approach. However, this is not straightforward since there is no lear consensus on the definition of leadership (Kennedy, 1994) and the parallel and sometimes afterweaving evolution of leadership ideologies complicate the picture. Over the past 100 years everal broad philosophies have emerged and can be seen to persist in various guises in modern reganizations:

Assistant Professor, Department of Commerce, Dasmesh Girls College, Mukerian.

	ON NIFTY RETURNS: IS LONG MEMORY EFFECT CONTINGENT	
	UPON STRUCTURAL BREAKS	140-145
	— Anju Bala & Dr. Kapil Gupta	
	ROLE OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN	
24.	EDUCATION (1)	146-151
25.	ICT AND INNOVATIVE PRACTICES IN HIGHER EDUCATION — Garima Tandon	152-156
26.	PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING PROFESSION — Gurpreet Kaur	157-162
27.	$\label{eq:higher_education} \begin{split} &\text{Higher education in india-issues and challenges} \\ &- \textit{Meenakshi} \end{split}$	163-166
28.	E-LEARNING: NEED OF AN HOUR — Ms. Ranjit Kaur	167-17
29	E-LEARNING/E-GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION - Dr. Sonia Devi (13)	171-17
30	PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING — Suman Sharma & Rimple Sharma	175-181
31	PROFESSIONAL ETHICS AND ISSUES IN TEACHING PROFESSION — Mamta Thakur	182–186
35	2. GREEN MARKETING: OBJECTIVES AND PROBLEMS — Gursharanjit Singh	187–194
3	3. DEMONETIZATION SCENARIO IN INDIA: IMPACT ON ECONOMY AND MERITS — Ramandeep Kaur	191–19
3	34. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES. — Dr. Rupinder Kaur	195-20
2	5. LEADERSHIP AS A DRIVING FORCE TO BRING CHANGE IN HIGHER	
	EDUCATION Nov at Kour (vii)	20120
	(191)	

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS, PATIALA

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002 Mob.99153-98354 (Off.), 92167-53888 e-mail: rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the papers are entirely of the authors. Neither the College nor the publishers are responsible for the same.

© Reserved

EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CHOICE BASED CREDIT SYSTEM: BENEFITS AND CHALLENGES

by

Dr. R.S. Jhanji, Dr. Sanjeev Kumar & Dr. K.K. Sharma

ISBN: 978-93-86713-87-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Sandhya Singla & Shivangi Pawar

29

E-LEARNING/E-GOVERNANCE IN HIGHER EDUCATION

Dr. Sonia Devi*

s good higher education system is required for overall development of a nation. Electronic is the use of Information and Communication Technologies (ICT) for the passing, implementation, and monitoring of government programs, projects, and activities. Many mearches reveal that the integration of ICT helps to reduce the intricacy and enhance the overall minustration of higher education. E - Governance is understood as a set of activities involving the dective contribution of information and communication technology (ICT) for strengthening aministration and management in higher education system in India has declined somewhat over the past three decades due to remarkable increase in the number of colleges and universities and their multipation This paper examines the nature of change in Higher Education with respect to the production and growth of e-learning and E-governance and also find out the issues and problem that initia facing in implementing E- learning and E-education in Higher Education Sector

Istroduction

Electronic Governance is the application of information and communication technology (ICT) for delivering government services, exchange of information, communication transactions, integration of various stand-alone systems and services between government-tothizen (G2C), government-to-business (G2B), government-to-government (G2G), governmentemployees (G2E) as well as back office processes and interactions within the entire government framework. Through e-governance, government services will be made available to citizens in a tonvenient, efficient and transparent manner. The three main target groups that can be distinguished in governance concepts are government, citizens and businesses/interest groups. h c-governance there are no distinct boundaries.

Generally, four basic models are available - government-to-citizen (customer), governmenttemployees, government-to-government and government-to-business

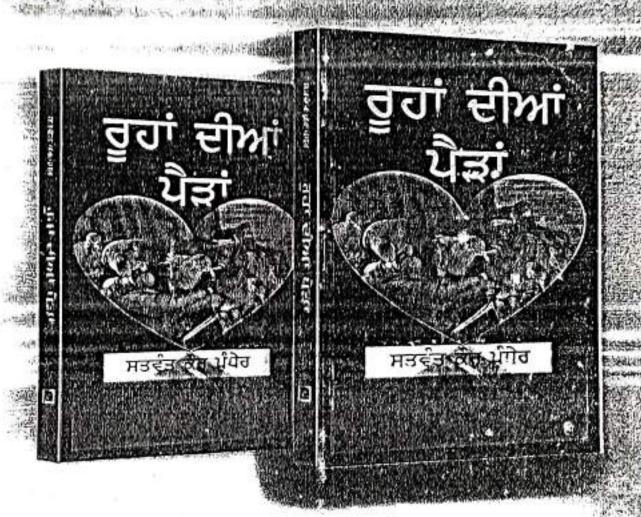
The goal of government-to-citizen (G2C) e-governance is to offer a variety of ICT services to citizens in an efficient and economical manner, and to strengthen the relationship between povernment and citizens using technology.

There are several methods of government-to-customer e-governance. Two-way are several methods of government-to-customer e-governances, and cast

Assistant Professor and Head of the PG Department of Commerce and Management, Dasmesh Girls College,

Inter Jun

ਰੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇੜ੍ਹਾਂ ਆਲੌਥਕਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਹਰਪ<u>੍ਰੀ</u>ਤ ਕਰ

International Publishers of Indian Languages

Representative Office: 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Roohan Dian Pairan

(Alochkan Di Drishti Vich)

Edited by: Dr. Harpreet Kaur Mob. 95016-99033

little designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-895-2

Price: Rs. 300

Edition: 2018

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236, 98786-03236

E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਰੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ : ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

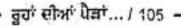
12.	ਰੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ : ਇਕ ਅਧਿਐਨ	92
	• ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਰੰਧਾਵਾ	
13.	ਪਿਆਰ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਮਿਸਾਲ : 'ਰੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ' • ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਕੌਰ	98
14.	ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਰੂਹ 'ਤੇ ਅਸਰ • ਮਨਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)	105
15.	ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕੌਰ : ਰੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ • ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)	109

ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਰੂਹ 'ਤੇ ਅਸਰ

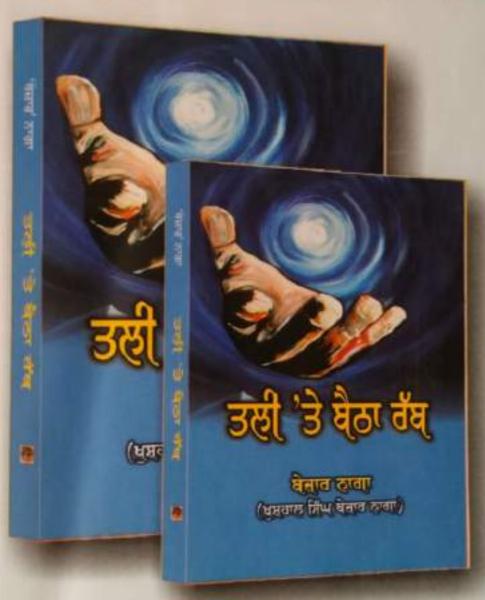
• ਮਨਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

'ਰੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ' ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਪੇਧੋਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾ ਨੇ 35 ਦੇ ਲਗਭਗ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਐਨਾ ਅਸਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਡੌਗ ਜ਼ਿੰਜਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਣਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਨੇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਕਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹਾ-ਭੁੱਲ੍ਹਾ ਘਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਕਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲ ਮੋਹ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜੋ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰਾ ਹੀ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਮਹਿਨੂਸ ਹੁੰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਡਾਇਰੀ ਦੇ ਪੰਨੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸਨੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪਰੋਕੇ ਰੂਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਤਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜਿੰਜਰ ਤੇ ਚੀਚੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਬਹੁਤ ਉਤਸੂਕਤਾ ਭਰਪੂਰ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਡੌਗ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੇਖਿਕਾ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਮ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਦਟ ਕੇ ਲਿਖੀ ਇਕ ਵੱਖਗੰ-ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਫਲਾਂ ਬਾਟੇ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ "ਹਰ ਕੋਈ ਰੁੱਖ, ਫੁੱਲ, ਬੂਟਾ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ ਕਿਸੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਚੈਰੀ, ਐਪਲ, ਬਲਬੇਰੀ, ਪਲੰਪ ਨੂੰ ਚੈਰੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਵਨੰਗੀਆਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਪਰ ਰਹਿਣਗੇ ਗੁਲਾਬ ਹੀ, ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ ਗੇਂਦਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਿਕਾ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਫਲ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ

ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

_{ਸੰਪਾਦਕ} ਪ੍ਰੋ. ਸ੍ਰਬ੍ਸੀਤ ਕੋਰ

International Publishers of Indian Languages

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Talli te Baith Rab da Alochnatamik Vishleshan

(Articles)

Edited by: Prof. Sarabjeet Kaur

Mob: 95100-84002

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-989-8

Edition: 2018

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236,98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼**ਟ**

ਸੰਪਾਦਕ : ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਮੁਤਾਬਣ ਚੰਤੀਗੜ

ਤਤਕਰਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਬੈਦੇ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਗਟਾਉਂਦਾ ਕਾਵਿ∽ਸ ♦ ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	ਗ੍ਰਹਿ 7
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਵਿਚਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ ◆ ਡਾ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	12
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ': ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਪਰਿਪੇਖ ♦ ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਰੰਧਾਵਾ	17
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ': ਇਕ ਪੁਨਰ-ਪਾਠ ◆ ਪ੍ਰੋ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ	24
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ ♦ ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ	32
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ♦ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	38
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ♦ ਡਾ. ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	43
ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦਾ ਕਾਵਿ−ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ◆ ਡਾ. ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	47
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਦ ◆ ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	52
'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' : ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ ♦ ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰਜੀਤ ਗਿੱਲ	57
ਆਪ ਹੈਢਾਏ ਸੱਚ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਥ' ਭਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	62

'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ - 5

'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਦ

🔷 ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ 'ਬੇਜ਼ਾਰ ਨਾਗਾ' ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ 52 ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਪੂਰਨ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦਰਦ, ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਬੇਜ਼ਾਰ ਨਾਗਾ' ਦਰਦ, ਵਿਛੋੜੇ, ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਅਨੁਭਵੀ ਕਵੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਨਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਣ ਨਾਲ ਜੀਵਨ-ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲੇਖਕ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਕਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਖਿਆਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂਤ ਦਾ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖ਼ਿਆਲ ਵੀ ਸੁਹਜ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ।ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨਵੇਂ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।" ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾ ਸਮੁੰਦਰ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੰਝੂ ਤੇ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਬਿਖੇਰਦਾ ਹੈ।ਉਸਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ ਉਹ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦਾ ਮੁੱਦਈ ਹੈ।ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਨੇਕਾਂ ਦਰਦਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਭੱਜ ਦੌੜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

52 - 'ਤਲੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰੱਬ' ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

भाप्ित्व पेमाघी ठाट-चिउठ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੋਰ

International Publishers of Indian Languages

Representative Office: 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Adhunik Punjabi Naat Chintan

(Articles)

Edited by: Dr. Sukhvir Kaur Mob. 98729-21718

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-981-2

Price: Rs. 200

Edition: 2018

Published by :

Tarlochan Publishers

3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob.: 98146-73236, 98786-03236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ-ਚਿੰਤਨ, ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

P	• 'ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ' ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ	1
	• ਅੰਜੂ ਬਾਲਾ	
×	'ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ' ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ	15
	• ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	-
Þ	'ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ' ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ	23
	• ਡਾ. ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ	and and the
Þ	ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ ਰਚਿਤ ਰਾਣੀ ਕੋਕਲਾ : ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ	26
	• ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	
P	ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਝਨਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ' ਦੇ	32
	• ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ	
Þ	ਅੰਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ 'ਨਾਟਕ ਝਨਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ' ਦਾ	37
	• ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ	
>	ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਵਰਦਾ	42
	• ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ	
>	'ਅਵੇਸਲੇ ਯੁੱਪਾਂ ਦੀ ਨਾਇਕਾ' ਵਿਚ ਦਰਪੇਸ਼ ਦੁਖਾਂਤਕ ਯਥਾਰਥ	47
	• ਪ੍ਰੋ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ	
>	ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਬਾਬਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ' ਦਾ	52
	• ਅਮਰ ਹਰਜੋਤ ਕੌਰ	
	ਕੈਮਲੂਪਸ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ : ਪਾਤਰ ਸੈਕਲਪ	57
	• ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਕੌਰ	
	ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗ੍ਸਤ	62
5.50	• ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਜੀਤ ਕੌਰ	1.75
	ਦਵਿੰਦਰ ਦਮਨ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਕਤਰਾ ਕਤਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ'	67
		٠.
	• ਅਮਰ ਹਰਜੋਤ ਕੌਰ	72
NY 6	<u>ਪੂੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ</u>	72
	• ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	ye <u>z</u> e <u>1</u> 2
	ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ : ਸਰੂਪ ਤੇ ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ- ਤ੍ਰਾਸਦੀ	77
	• ਪੋ ਕੈਵਲਜੀਤ ਕੌਰ	

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ

ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

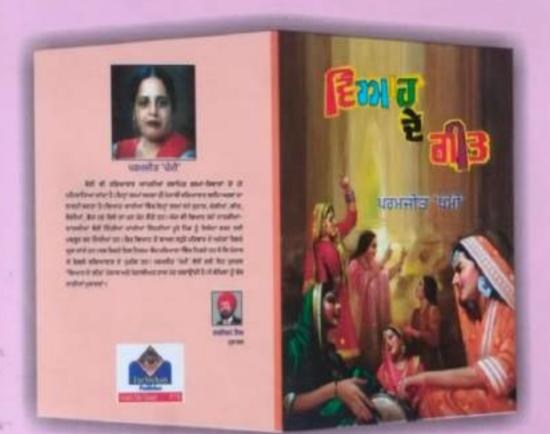
ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲੱਗਭਗ ਇੱਕ ਸਦੀ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਾਸ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। "ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਚ ਰਚਨਾ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਤੌਰ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਤੇ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਮਗੱਗੀ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਤੇ ਖੇਡੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਟ-ਕਲਾ ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਸਯੁੰਕਤ (Composite) ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪਾਤਰ, ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ, ਹੋਂਦ, ਤਨਾਉ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਪਦ ਇਸ ਕਲਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਰੰਗ-ਮੰਚ, ਅਦਾਕਾਰ, ਮੰਚੀ-ਭਾਸ਼ਾ, ਮੰਚ ਜੜਤ, ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ, ਮੇਕਅਪ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਅਵਾਜ਼ (Sound) ਦਰਸ਼ਕ, ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਪ੍ਰਸਥਾਨ ਤੇ ਪਰਦਾ ਆਦਿ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲੋਂ ਪਰੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

"ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਉਦਭਵ ਬਾਰੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਹਨ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਰਤਨਾਕਾਰ ਦੇ ਲੇਖਕ ਗਿਆਨੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਐੱਲ ਐੱਸ.ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, ਅਜੀਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ 20ਵੀਂ: ਸਦੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।"² ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਧਾ ਲੇਖਕ, ਪਾਠਕ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੇਖਕ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੱਖ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਨਾਟਕ ਸਫਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। "ਮੁੱਢਲੀ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਉਦਭਵ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।"³ ਨਾਟਕ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਟਯ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। 'ਨਾਟਯ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦੋਂ ਧਾਤੂਆਂ 'ਨੇਟ' ਤੇ ਨਾਟ ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਨਟ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਚਣਾ, ਹੇਠਾਂ, ਡਿਗਣਾ, ਦਿਖਾਉਣਾ,

72 / ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ-ਚਿੰਤਨ -----

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗ੍ਰੀਤ

ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ

ਸੰਪਾਦਕ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ International Publishers of Indian Languages

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Viah de Geet: Vichardharak Adhyan (Articles)

Edited by : Harpreet Kaur Mob: 83608-84816

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-996-6

Edition: 2018

Price: Rs. 200

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236,98786-03236

E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ

ਸੰਪਾਦਕ : ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਛਾਪਕ : ਆਰ. ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੋਸੈਸ, ਦਿੱਲੀ

ਤਤਕਰਾ

1.	ਪਰਮਜੀਤ ਪੰਮੀ ਰਚਿਤ 'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੈਗਤ ਅਧਿਐਨ	7
	♦ ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ	
2.	ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿੱਠਣੀਆਂ : ਲੋਕਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ • ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	12
3.	ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ : ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ ◆ ਡਾ. ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	17
4.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ: ਇਕ ਅਧਿਐਨ ♦ ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਰੰਧਾਵਾ	22
5.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਇਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ♦ ਡਾ. ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਵਿਰਕ	27
6.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ • ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	32
7.	'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ 'ਲੌਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੇ ਸੈਂਦਰਤ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ♦ ਡਾ. ਮੁਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	37
8/	ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ—ਸ਼ਿੱਠਣੀਆਂ ◆ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	41
9.	ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਔਰਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ♦ ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	44
10.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ◆ ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ	49
11.	ਵਿਆਹ ਦੇ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਦੀ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ • ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਕੌਰ	54

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ - 5 —

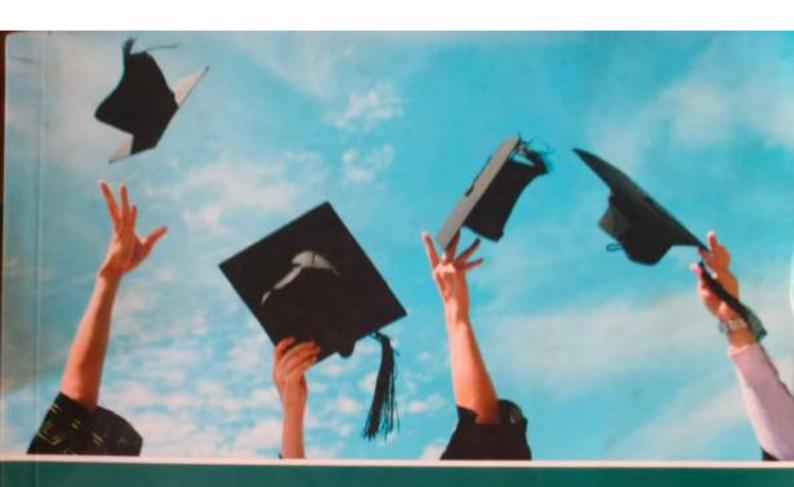
'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ 'ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ

ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

'ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ' ਪੁਸਤਕ ਪਰਮਜੀਤ ਪੰਮੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਜੰਮਦਾ, ਜਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਉਹ ਇਹਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਨੌਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਾਜਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਭਾਵ ਸਦਕਾ ਸਾਡਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲੇਖਿਕਾ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਘਾੜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਸੁਹਾਗ, ਘੋੜੀਆਂ, ਗੀਤ ਬੋਲੀਆਂ, ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਤੇ ਛੰਦ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। "ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਪੇਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਜਾਰ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹਨ, ਗੀਤ ਸਾਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹਰ ਤਿਉਹਾਰ 'ਤੇ ਸੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।"।

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਗੀਆਂ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਗੀਤਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਹੋਣ ਤੇ ਅਟਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ 'ਤੇ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਔਰਤਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਤੋੜੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,। "ਘੋੜੀ ਦੀ ਰਸਮ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਦ੍ੜਿ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਲਾ, ਲਾੜਾ ਘੋੜੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਵਿਆਹ

ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੀਤ : ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਧਿਐਨ - 37 -----

Higher Education in India: A New Vision 2030

Chief Editor:

Dr. Dinesh Sharma

Editors:

Azadwinder Singh, Ashok Kumar

Higher Education in India: A New Vision 2030

Edited by
Chief Editor
Dr. Dinesh Sharma
Principal

Azadwinder Singh
Head, Department of Economics
Ashok Kumar
Head, Department of Commerce
R.S.D. College, Ferozepur City

ISBN 978-93-87745-15-5 Edition 2018 © Editors

The responsibility for the facts stated opinion expressed or conclusion reached at is entirely that of the authors and not of the College & the Editors.

Published by Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh. 094630-88272, 0172-5002591

E-mail-; sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any from or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Editors.

•	Vishal Monga
	E-Learning in Higher Education
	Heena
	Network Security Vulnerabilities
	Prof. Ankur Gupta
•	The Development of Competitive Intelligence: A Historical Viewpoint
	Vinod Kumar, Jagdish Kaur
•	The Influence of Knowledge Management Practices for Higher Education Institutions to Develop "Learning Organization"
	Kuldeep Singh
٠	Dyscalculia from Identification to Intervention: A Case Study
	Dr. Meenu :.
•	ICT in Higher Education in India: Challenges and Opportunities
	Sarbjit Singh, Sandeep Kumari
•	Higher Education Scenario in India: Emerging Issues and Solutions
	Iqbal Singh
	E-Learning; History, Problems and Solutions
	Yogesh Sharma
	Historical Prospects Higher Education
	Davinder Kaur
	 ਹੁਨਰਮੰਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ
	ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ
	ਪ੍ਰੋ. (ਡਾ.) ਆਰ. ਕੇ. ਉਪੱਲ (ਡੀ. ਲਿੱਟ.)
	 ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਨਾਮ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ
	ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ
	• ਸਿੱਖਿਆ ਔਰਤ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ।
	ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ
	• ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਕਰਨ
	ੂ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
	and the second in the second i

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ

ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ 🚁 ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰਵੇਜ਼ ਦਸਮੇਸ਼ ਗਰਲਜ਼ ਬਾਲਜ, ਮੁਤੰਵੀ

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸਦਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ 🕮 🕏 ਤਰਕ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਸੱਮਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਕਰਕੇ ਹੀ ਨਵਾਂ ਭੁਭਾਵਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਬਿਤੀਆਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ 🔭 ਹਰਬਰਟ, ਯੋਗਨੌਵਾਲਕਿਆ ਡਰੈਵਰ ਬਾਸਿੰਗ, ਜ਼ੇਮਜ਼, ਬਟਲਰ ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਦਾਵਾ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਚਰਿਤਰ, ਗਿਆਨ, ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗਠਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ 🧦 ਸਿੱਖਿਆ ਜੀਵਨ ਭਰ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਮੌੜ ਤੇ ਸਿਖਦਾ ਤੇ ਅਗਰੇਲਾ ਕਦਮ ਚੁਕੱਦ 🗦 ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈਦਾ ਸਮੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਰਰ ਸਮਝੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਸੰਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ 🤝 ਸਕੇ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਸ਼ਿਕਸਾਂ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। "ਆਚਾਰ ਜਾਂ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ج ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਆਚਾਰੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਇੱਕ ਪਦ ਸੀ। ਉਪਾਧਿਆਇ, ਗੁਰੂ 🗺 ਆਚਾਰੀਆਂ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪਦਵੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਦਵੀ ਸਰਬੋਤਮ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।"(1) "ਰਿਗਵੈਦ- ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਤੇ

ਨਿਸਕਾਮ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉਪਨਿਸ਼ਟ-ਸਿੱਖਿਆ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਉਦੇਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ।"(2)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਵਨਾਂ ਯਜਨਾਵਲਕਾ, ਪਣਿਨੀ ਕੌਟਲਿਆ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਉੱਚੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਾਲਾਂ ਡ ਸੰਸਕਾਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਚਰਨ ਨਾਲ ਜੁਝ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ, ਤਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਪਿੱਛੋਂ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨ 'ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਮਾਜ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਟੁੱਟ ਹੈ। 🕏 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਧਰੁਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਇੱਕ ਧੂਰੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬੱਚੇ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸੋਚ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਭਾਵ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। "ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਆਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਕੰਮ ਨਿੱਜੀ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ

ਖੋਹਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਦੁਕਾਨਾਂ) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।"(3)

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਤਕਨੀਕੀ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਵਿੱਦਿਆ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚ ਨਵੇਂ -ਨਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਵਧਣ ਨਾਲ ਸੂਚਨਾ, ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪੂਜੀ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਦਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੱਰਕੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਬਦਲਾਅ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਤੱਰਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਆਗਾਂਹ ਵਧੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ

Emerging Trends in Commerce Management & Economics

Chief Editor : **Manjit Kaur** Editors : **Sachin Kumar • Isha**

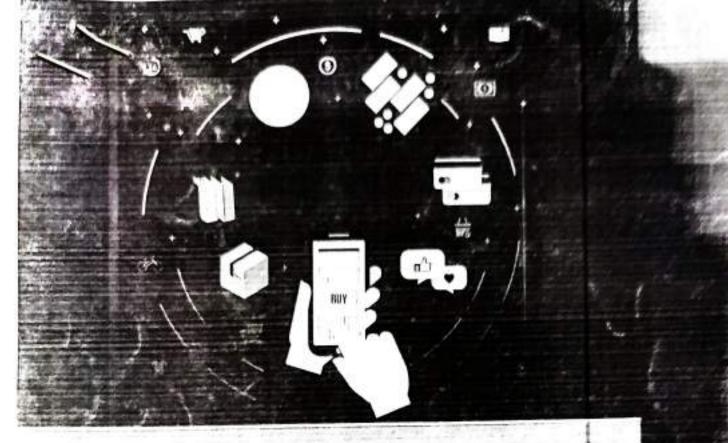
INDEX

Article/Writer

14.

Page No.

	8.40
5 Reciew Paper on Digital Marketing	
Ms. Amandeep Kaur	- 6.7
Comparative Performance Analysis of Trivago And Goibibo	
Amandeep, Mandeep Kaur	8-11
Security Vulnerabilities and Possible Attacks Methods- Firewalls in E-commerce	15-11
Ms. Anjali Jolly	12-14
ILES Fiasco: A warning bell	12-14
Mr. Arun Kumar, Mr. Sachin Kumar	
International Communication And Globalisation	15-18
Baljinder Kaur	40.00
Mergers & Acquisitions - Indian Scenario	19-21
Bhavya Nagpal	9350022
The Status of NPA of Indian Banking Sector: Trends, Composition and Recovery	22-27
Deepak Aggarwal	CONTRACT
Inflation in India	28-31
Dimpy	
ducation and Economic Growth: A Correlation Analysis	32-37
Ms. Divya Budhia Gupta, Dr. Tushinder Preet Kaur	
Foreign Direct Investments in Insurance Sector- Boon or Bane	38-43
Ms. Faniza Joshi and Dr. Harpreet Kaur Kohli	
Digital Marketing in Education Sector	44-46
Mrs. Gurbinder Kaur	
Over View & Recent Working of Indian Banking System	47-50
Gurpreet Kaur	
Relationship in between SMEs & Economic Growth	51-5
Dr. Hardeep Kaur	
Data Mining and E-commerce- To Study its Application, Architecture and Approaches	55-5
Harjyot Kaur	
Wired Guide to Blockchain Technology	58-6
Ms. Harvinder Kaur	
Digital Marketing:-A Potent Tool in Business World	62-6
Ms. Inderjit Kaur	
Internet Broadband: A New Generation	66-6
Isha, Arleen Kaur	

TECOMINESIN Issuesand

An Initiative towards Ease of Doing Business

Chief Editor: Prof. Narinder Kumar

Editors: Prof. Sunil Aggarwal · Prof. Mandeep Kaur

13.	E-COMMERCE IN INDIA - PRESENT AND FUTURE	79-84
	Ms. Ramandeep Kaur	85-88
14.	BARRIERS TO E-COMMERCE IN INDIA	00-00
	- Ms. Dhwani	89-91
15.	BENEFITS AND CHALLENGES IN E-COMMERCE: A REVIEW	59-91
	- Mr. Jagdeep Singh	00.05
16.	SECURITY ISSUES OVER E-COMMERCE AND THEIR SOLUTIONS	92-97
	- Mrs. Bhawna	
17	E-COMMERCE, AGRICULTURE MIX MARKETING	98-102
	- Mr. Simranjeet Singh Bians	MI 01010
18.	200mbilition in in in in	103-110
	— Ms. Vasundhra Sharda & Ms. Aarti Verma	
19.	E COMMERCE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	111-119
	— Mrs. Seema Mahajan	
20.	ADOPTION OF M COMMERCE IN INDIA	120-125
	- Mr. Malkeet Singh & Ms. Minal Verma	
21.	E-COMMERCE IN INDIA AN ANALYSIS OF PRESENT &	
	FUTURE STATUS (Challenges and Opportunities)	126-130
	— Dr. Rajni Devi	
22,	DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN HEALTHCARE SECTOR	131-134
	- Ms. Mandeep Kaur	
23,	DIGITAL MARKETING - ISSUES AND CHALLENGES	135-138
	-Ms. Chandni	
24.	E-BUSINESS: ISSUES & CHALLENGES IN INDIAN PERSPECTIVE	139-143
	- Mr. Anmol Panyanda	
25.	ROLE OF DIGITIZATION IN ECOMMERCE	144-150
	- Mrs. Sonia Devi	******
26.	E-COMMERCE: A POTENT TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE NATION	157.354
	-Ms. Kuljeet Kaur	191-194
27	SECURITY AND PRIVACY ISSUES AS A POTENTIAL	
230	RISK FOR E-COMMERCE	
	- Ms. Monies	155-161
20		
40.	ROLE OF DIGITALIZATION IN E-COMMERCE	162-167
	- Mrs. Money Ohri	

29.	E-COMMERCE WEBSITE MODELS AND STRATEGIES -	
	AN ACCIDENT OR DELIBERATE DESIGN?	168-176
	Mrs. Ankita Sharma	
30.	MACHINE LEARNING : HISTORY, TYPES, APPLICATIONS AND FUTURE	177-181
	— Ms. Nisha Arora	****
31.	E-COMMERCE IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES	182-188
	— Mrs. Meenakshi Thakur	3
32.	A REVIEW PAPER ON MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM	189-193
	- Mrs. Pooja	
33.	E-COMMERCE: THE NEW MANTRA, BUILDING	
	A SPLENDID CRESCENDO OF EXCITEMENT	194-198
	- Ms. Manpreet Kaur	
34	. A STUDY ON IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIA'S COMMERCE	199-202
	— Mrs. Neha Sharma	
35	. E-COMMERCE: A BOON OR BANE	203-208
	— Ma. Sanjiv Kaur	
34	S. PRIVACY AND SECURITY IN E-COMMERCE	209-216
	— Deepak Jyoti	
3	7. E-MARKETING IMPACT ON BUSINESS SUCCESS	217-221
	— Ms. Isha	
3	8. E-COMMERCE: ISSUES AND CHALLENGES IN INDIA	222,227
88	— Ma. Neenu Sharma	
	9. ELECTRONIC - BANKING : CHALLENGES IN INDIA	228-232
	—Ma. Inderjit Kaur	
	10. THE STUDY OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS	233-237
	Ms. Neena	0000000000
- 3	41. CHALLENGES IN ADOPTION OF E-COMMERCE IN INDIA	238-242
	— Ms. Jyoti Bala	
	42. BARRIERS TO E-COMMERCE IN DEVELOPING COUNTRIES	243-249
	- Mrs. Surbhi Abrol	*****
	43. ISSUES AND CHALLENGES IN E-BANKING IN RURAL AREAS	250-25
	Mrs.Suman Devi	230-23
	44. E-MARKETING: 'A KEY TO EXPAND THE BUSINESS AROUND	
	THE WORLD'	251.24
	- Mrs. Naviit Kaur	254-25

ELECTRONIC - BANKING : CHALLENGES IN INDIA

Ms. Inderjit Kaur*

Banking sector plays a very important role for the growth of a country. There should be a healthy banking system for development of any country. This sector is developing in India from last few decades. New revolutions have been introducing in this area. E-banking is an essential revolution in this sector. Through E-banking, banks desire to introduce the core concept of IT based Enabled Services (ITES). The term, Electronic Banking refers virtual banking or internet banking or online banking which is an electronic system with the use of which the customers can perform the various financial transactions on the secured website of any institution which may be retail bank or virtual bank. This is very useful way for the customers to perform banking transactions. But this banking system is facing some problems in India. The objective of this study is to know and understand the various challenges which are posed by E-Banking in India. This study is based on secondary data which is collected from various websites, journals etc.

Keywords: Banking, E-Banking, Components, Challenges, India

Introduction

The banking industry plays a vital role for development of any nation. It is like a life line of any country. In present era, the banking industry is rapidly growing industry in India. Bank refers to a financial institution which provides various services to its customers like, accepting deposits, providing loan, locker facility, issuing and collecting cheques and other many services. In present era, IT (Information Technology) based services are provided to the customers by banking industry. Modern technology is used in order improve the efficiency of the banking sector. Electronic banking is an important part of modern banking system. In many countries, banking system is highly regulated because it is vital in order to ensure stability of finance.

Review of Literature

According to Reeta and Manju Asht (2016), no doubt Indian banks are making sincere efforts for adoption of advanced technology and for installation of e- delivery channels but still masses are wary of the concept and still there are many challenges cognate to the safety and security of money and information. Technical defaults should be evaded. Government should magnify investments for construction of well furnished building and infrastructure. According to Sharma (2009) the trends toward electronic delivery of products and services are occurring partly as a result of consumer demand and partly because of increase in competitive environment in

Electronic ng : Challenges in India

global context.

Objectives of the Study

- To understand the concept of banking
- To know about Electronic banking
- . To know about challenges posed by e banking in India

Research Methodology

This study is purely based on secondary data which is collected from various websites, journals etc.

Banking in India

In India, first bank, the Bank of Hindustan, was established in 1770, and then another bank, General Bank of India was established in 1786. In 1806 the Bank of Calcutta was developed which was renamed as Bank of Bengal in 1809. Then the Bank of Bombay and Bank of Madras were introduced in 1840 and 1843. Later the 3 banks, Bank of Calcutta, Bank of Madras and Bank of Bombay were merged and new bank, Imperial Bank of India was formed in 1921, which in turn became State Bank of India in 1955. It is largest bank of India. In India currently there are lots of private and public sector banks.

At present, In India, Reserve Bank of India is a central bank which regulates the Indian banking system. It was established in 1935, as per the provision of Reserve Bank of India 1934 act. It started its working in 1935. It was originally privately owned but it was nationalized in 1949 and then it was fully owned by the Government of India. At present it is an apex body. Various rules, regulations and policies are formed by this bank in order to regulate the banking activities. There are new reforms, are being introduced in Indian banking sector from the past decades. The information technology revolution has had a great impact on Indian banking system.

Electronic Banking is a very important term which is used in modern banking system in India. Electronic Banking refers virtual banking or internet banking or online banking which is an electronic system, which is used by the customers to perform the various financial transactions on the secured website of any institution which may be retail bank or virtual bank. It is safe, fast and efficient electronic system which enables their customer to access their account and curry out their online services, 24 hours a day and 7 days a week.

In other words, E banking refers to the use of ATM (automated teller machine), telephones, internet, mobiles in order to perform day to day simple and advance transactions without being physically present in the bank.

Under E banking various transactions, like money transfer, making queries for account balance, different kinds of payments like bills, mobile recharge and filling income tax return etc. are performed electronically.

E Banking Includes

ATM (Automated Teller Machine): It is an electronic computerized device which
allows the customers of the banks to directly use a secured method of communication to access
their bank accounts. It can be operated by the customers. There is no need for a customer to visit.

Assistant Professor In Commerce, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab, inderjit.dhugga@gmail.com

Year- 2019

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor ..

Prof. Narinder Kumar

Editors .

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

49.	E-COMMERCE WEDGE	
	AN ACCIDENT OR DELIBER AND STRATEGIES -	
	AN ACCIDENT OR DELIBERATE DESIGN? — Mrs. Ankita Sharma	168-176
30.	MACHINE LEADNING	
	MACHINE LEARNING: HISTORY, TYPES, APPLICATIONS AND FUTURE — Ms. Nisha Arora	177-181
	E-COMMERCE IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES	65
	-Mrs. Meenakshi Thakur	182-188
32.	A REVIEW PAPER ON MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM	189-193
	-Mrs. Pooja	103-133
33.	E-COMMERCE: THE NEW MANTRA, BUILDING	
	A SPLENDID CRESCENDO OF EXCITEMENT	194-198
	-Ms. Manpreet Kaur	
34.	A STUDY ON IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIA'S COMMERCE	199-202
*	- Mrs. Neha Sharma	
35.	E-COMMERCE: A BOON OR BANE	203-208
	— Ms. Sanjiv Kaur	
36.	PRIVACY AND SECURITY IN E-COMMERCE	209-216
	— Deepak Jyoti	
37.	E-MARKETING IMPACT ON BUSINESS SUCCESS	217-221
	— Ms. Isha	222-227
38.	E-COMMERCE : ISSUES AND CHALLENGES IN INDIA	222-221
3	- Ms. Neenu Sharma	228-232
39.	ELECTRONIC - BANKING : CHALLENGES IN INDIA	220-202
	-Ms. Inderjit Kaur	233-237
40.	THE STUDY OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS	250-201
	-Ms. Neena	238-24
41.	CHALLENGES IN ADOPTION OF E-COMMERCE IN INDIA	200 21
	-Ms. Jyoti Bala	243-24
42.	BARRIERS TO E-COMMERCE IN DEVELOPING COUNTRIES	2102.
	as G	250-25
43.	ISSUES AND CHALLENGES IN E-BANKING IN RURAL AREAS	200
1000	Mrs Suman Devi	
44.	E-MARKETING: 'A KEY TO EXPAND THE BUSINESS AROUND	254-258
AL.	THE WORLD'	A CONTROL OF THE PARTY OF THE P
	- Mrs. Naviit Kaur	

44

E-MARKETING: 'A KEY TO EXPAND THE BUSINESS AROUND THE WORLD'

Mrs. Navjit Kaur*

Learning all about E Commerce and E Marketing is the prominent need of every business. No one can afford to ignore the E Business channel and hope to grow one's business up to international level. Even if an Organisation continues to explore and grow its traditional channels of sales and distribution, the online presence is something that will need to be considered as a parallel marketing strategy, simply for the fact that the competition will be present and visible to the customer and more importantly the customer expects you to be available on the net. E Marketing is the modern way of convincing customers to buy products and services over the internet. It has great importance in the business world. This paper contains the importance of e marketing, its affect on both producers as well as customers, how it helpful to expand the business at international level. Masses these days give more worth to social media not just for shopping reason but for making relations with others. Due to lack of time because of busy schedule every one desires that shopping should become more convenient which e marketing making possible these days.

Key words:- E marketing, E commerce, Marketing Mix.

Introduction

Building an E Marketing plan for any business or product is quite engaging and challenging. What makes it more interesting is the fact that unlike traditional channels where one needs to depend upon market surveys and other means to gauge the customer behaviour, using the internet search data one can have instant feedback about the customer and this data can then be analyzed and used for building product strategy as well as marketing strategy. The internet is considered as a channel partner. Hence online marketing is to be considered as a channel marketing strategy. An Organization needs to define specific objective from internet marketing and building communications as well as scheme around it.

Internet marketing is one form customer touch point where companies directly interact with existing as well as potential customers. Implementation of E-Marketing by any business enterprise can change both the shape and nature of its business all over the world. Because the increase usage of the Internet and other Electronic Marketing tools (i.e.: E-mail, Intranets, Extranets and Mobile phones) in electronic transactions might create not only a lot of opportunists for business enterprises but also can eliminate a lot of its threats. From this prospective, it is noticed that the Internet, other electronic media tools and Electronic Marketing tools are playing a vital and essential role in conducting marketing activities within business enterprises regardless of its type or size.

Assistant Professor, Department of Commerce, Dasmesh Girls College Mukerian, singh.bhupinder285@gmail.com

CHIEF EDITOR

Biot. Number Kumur Panalotti (2/4m) P

EDITORS

Teliching experience 25 years.
Accounting and Finance Member of
studies in administration and business
University Cheecings.

Prof. Mandeep Kaur: Assistant Professor in Commerce.
Teaching experience 4 years. Area of specialization:
Accounting and Finance.

Twentyfirst Century Publications # 79, Sheikhpura, P.O. Punjabl University,

Patiala (Punjab)- 147002

Contact: 99153-98354 (Office), 92167-53888 (Mobile) e-mail : tfcpublications11@gmail.com

rinku_randhawa77@yahoo.com

Punjabi Criticism 21vin Sadi di Punjabi Kahani

Edited by

Dr. Bhupinder Kaur

475-E, Type-2, Rail Coach Factory, Kapurthala

Email: dr.bhupinder.amrik@gmail.com

M.: 98555-95818

ISBN

978-93-88977-57-9

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh. Website: sapatrishipublication.com E-mail-: sapatrishi94@gmail.com

0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

ਤਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ: ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਡਾ. ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	144
• 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਸਰੋਕਾਰ ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਹੀਰਾ	156
• 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਾਰੀ ਸਰੋਕਾਰ ਡਾ. ਜਸਦੀਪ ਕੌਰ ਲਾਲੀ	165
• 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	177
• ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਸਿਰਜਕ: ਜਤਿੰਦਰ ਹਾਂਸ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਰੀਹਲ	183
• ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ <i>ਪ੍ਰੋ. ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ</i>	192
• 21 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਸਰੋਕਾਰ <i>ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸ਼ਰਮਾ</i>	201
• 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਉਭਰਦੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ - ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਦੋਮੇਲ <i>ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ</i>	204
• 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ: ਬਿਰਤਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ <i>ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ</i>	211
21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਾਰੀ ਸਰੋਕਾਰ <i>ਡਾ. ਹਰਜੀਤ ਕੌਰੂ ਕਲਸੀ</i>	218
ਕਾਗਜ਼ੀ ਭਲਵਾਨ: ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ	227

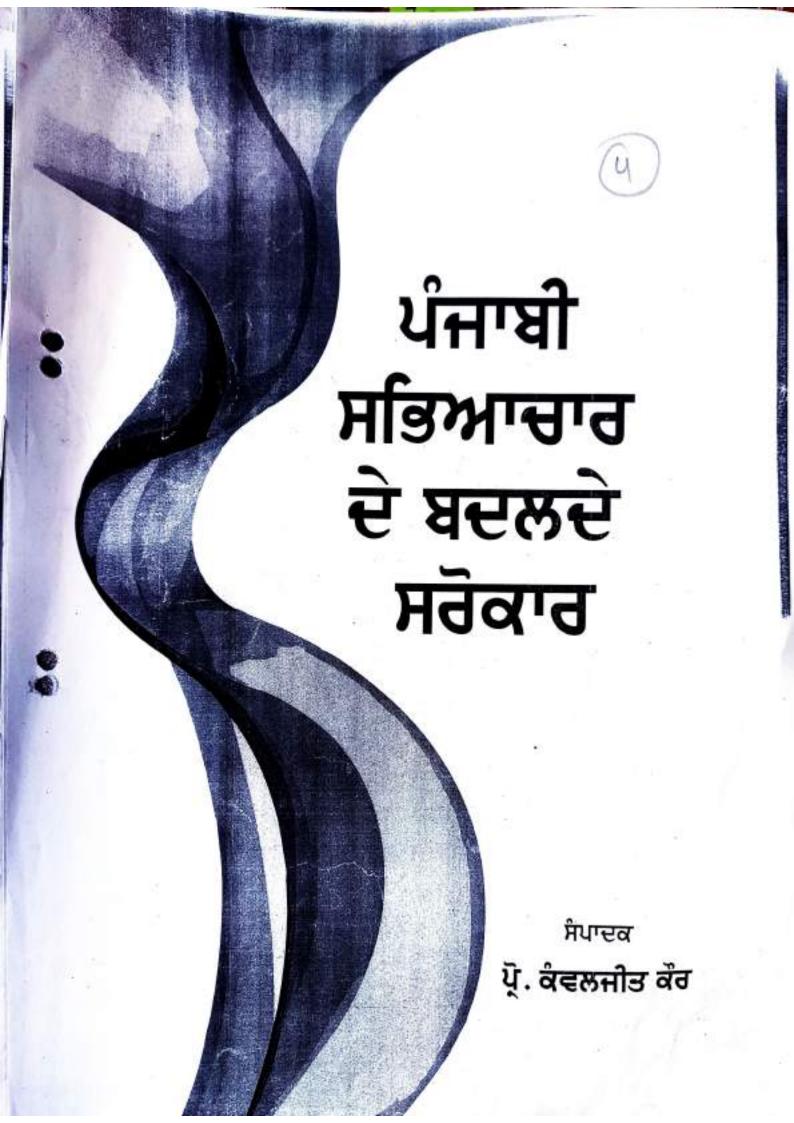
ਕਾਗਜ਼ੀ ਭਲਵਾਨ: ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਦਸਤਾਵੇਜ਼

ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ *

ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਬਸਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਉਭਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾ ਹੈ। 'ਕਾਗਜ਼ੀ ਭਲਵਾਨ' ਉਸਦਾ ਨਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਧੂਰੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਮਾਨਵੀ ਸੱਧਰਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਟਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਾੜੇ ਕਾਰਨ ਸਤਿਕਾਰੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ, ਮੋਹ ਭਿੱਜੇ ਦਿਲਾਂ, ਸਵੈਕੇਦ੍ਰਿਤ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੇ ਮੱਕੜਜਾਲ ਵਿੱਚ ਧਸਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਅਟੁੱਟ ਦੋਸਤੀਆਂ, ਧੀਆਂ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ, ਮਰਦ-ਔਰਤ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਬੁਲੰਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਔਰਤ ਵੱਲੋਂ ਭੋਗੇ ਜਾਂਦੇ ਸੰਤਾਪ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨੀ ਹਕੀਕਤ, ਪ੍ਰਵਾਸ ਹੰਢਾ ਰਹੇ, ਜਨਮ ਭੋਂਇ ਲਈ ਤਾਂਘਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਬਿਆਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਨਵੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ।

ਧਨਵੰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬੜੇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹਨ ਕਿ "ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀਕਰਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ, ਤਰਲਤਾ ਅਤੇ ਬਦਲਣਸ਼ੀਲਤਾ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਘੱਟ ਸਮਝਣਯੋਗ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿੱਜਤਾ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਨਾ ਵਿਚਾਰਾ, ਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ, ਨਾ ਲਾਚਾਰ। ਇਸ ਬਦਲਾਓ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨਾਂ, ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ, ਨਵੇਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਬਦਲਾਓ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। " ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ 'ਕਾਗਜ਼ੀ ਭਲਵਾਨ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚਲੀਆਂ ਨੇਂ ਦੀਆਂ ਨੇਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਜੋਕੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸੰਗ ਜੂਝਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਗਰਭੂਮੀ ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੂਬਸੂਰਤ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਆਰੰਭ

^{*}ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ, ਮੁਖੀ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੌਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਦਸਮੇਸ਼ ਗ਼ਰਲਜ਼ ਕਾਲਜ, ਚੱਕ ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਮੁਕੇਰੀਆਂ

Punjabi Sabhyachar de Badalde Sarokar

Edited by Prof. Kanwaljit Kaur

Dept. of Punjabi, M.L.B.G. Girls College Tapprian Khurd, SBS Nagar

Edition 2019

ISBN 978-93-88977-67-8

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD, Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC Sapatrishi Publications approved by UGC-Panjab University, Chandigarh

The responsibility for the facts stated, opinion expressed or conclusion reached at is entirely that of the Authors and not of Editor.

Published by

Sapatrishi Publications

Plot no. 24/9, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh. Website: sapatrishipublication.com E-mail-: sapatrishi94@gmail.com 0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic of mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

	10	
•	ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ: ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਡਾ. ਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	79
•	ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਨਿਭਾਏ ਜਾਂਦੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤਿਕ ਭਾਸ਼ਾ	95
	ਪ੍ਰੋ. ਵਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ	
•	ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ <i>ਡਾ. ਰਮਾ ਕੁਮਾਰੀ</i>	102
•	ਜਸਬੀਰ ਭੁਲੱਰ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਦੋ-ਜ਼ਖ਼ੀਏ' ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਲੋਕਧਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰੋ. ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ	112
•	ਗੁੱਗੇ ਪੀਰ ਦੀ ਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ ਪਾਸਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ	122
•	ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਰਾਸਤ: ਸਰੂਪ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਕਰ ਕੇਸਮ ਸਿੰਘ	134

ਗੁੱਗੇ ਪੀਰ ਦੀ ਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ ਪਾਸਾਰ

ਪ੍ਰੋ. ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ*

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ, ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਿੱਥਕ ਕਥਾ ਇਸਦੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਮਿੱਥਕ ਕਥਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਲੌਕਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੋਧਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਥਸ (Myths) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ/ਕਥਾਵਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿੱਥ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਮਾਪ, ਪ੍ਰਤੀਕਵਿਧਾਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਲੈਕ ਧਰਮ ਅਹਿਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਡੂੰਘਾ ਅਰਥ ਲੁਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਮਿੱਥ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ, ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਕਲਪਨਾ, ਗਾਥਾ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਗਲਪ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਸਿਧਰੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਅਤਾਰਕਿਕਤਾ, ਵਹਿਮ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਥਾਂ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜਿਹੇ ਪੈਗੰਬਰ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਵਰਗੇ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ, ਪੂਰਨ ਜਿਹੇ ਭਗਤ, ਰਸਾਲੂ ਜਿਹੇ ਯੋਧੇ ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁੱਗਾ ਵੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਲੋਕ ਧਾਰਾ ਦੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਮੌਖਿਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨਿਸੰਗ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੂਹ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਮਾਜ ਵਰਗ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀ ਵੰਡਿਆ

^{*}ਮੁੱਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਗਰਲਜ਼ ਕਾਲਜ, ਚੱਕ ਅੱਲਾ ਬਖਸ਼, ਮੁਕੇਰੀਆਂ।

ਡਾ. ਸੁਖ੍ਰਿੰਦਰ ਕੋਰ

ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ 80 ਕੁ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਹੁਣੇ 2018 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 351ਵੇਂ ਪਕਾਸ਼ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਤਰਲੋਚਣ ਇੰਘ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨੈਤਿਕ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ 10ਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਜੀਵਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਜੋਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀ ਕੂ ਛੋਟੇ ਬੁੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਉਨੇ ਕੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਸ਼ ਪ੍ਰਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਮੁਲੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦੇਣ

Bergt men feer a prefer for for my title knowledge at how site it then you we have of face order and one down write fathe process to be to metry as pet to be at how I wher beer of the of matter of management of the day being

hat he encurate yetter tigeler **Patroller** of all grown if excess if yo few band around gog it. for I spread to I but stops they be sent to write but year of, A they I wrop often by the other best and the state of proceed was at first profess the any objects. boursel for the few part of the as of their to be red. **हों क्षित्रक स्थान के पार्ट के विकास कर में अपने कर में के अपने के अपने के ल** gy say few yet word was of this state for yours few cut served short & one of his pulling love & reduction passer of beigt order for out the titue and their title-feture are. gives all Quart all federal allows of the proper ways convention in Fig. year Asserts 2 for which first on their ground would be second problem from & form the ball from the second construction asserted.

EL HHIELD

H전보크 전

मंपास्त

 13. ਮਨੁੱਖੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾਸ਼ੋਤ : ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਇਕ ਅਧਿਐਨ ਪ੍ਰੋ. ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਕਲਸੀ 	66
14. ਅਨਮੋਲ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਮੁੰਦਰ : ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ	71
• <u>ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)</u> 15 ਵਡਮੁੱਲੀਆਂ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਰੋਤ : ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ • ਡਾ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ 16. ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਪੁਸਤਕ : ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ	75 77
 ਡਾ. ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਡਾ. ਹਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ 	82
18. ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਲ ● ਪ੍ਰੋ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ	87
19 ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ : ਇਕ ਅਧਿਐਨ • ਡਾ. ਰਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਗਰਾ	92
20 ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰੇ 'ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ' ● ਡਾ. ਤੇਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਰੀ	97
21 ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਇਕ ਅਧਿਐਨ • ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	100
22. ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ : ਨਾਇਕ ਬਿੰਬ • ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ	105
 23. ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵਿਵੇਕਮਈ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋ. ਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ 'ਚੌਹਾਨ' 	109
24. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ : ਇਕ ਅਧਿਐਨ • ਡਾ. ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ	113
25. ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ : ਇਕ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਦਮ • ਡਾ. ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	116
26. 'ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ' – ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ • ਡਾ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗਿੱਲ	119
	- 57

6 / ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦੇਣ

ਅਨਮੋਲ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਮੁੰਦਰ : ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ • ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ (ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ) ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਹੀ 10 ਪੁਸਤਕਾਂ ਜੋ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗਿਆਰਵੀਂ ਪੁਸਤਕ "ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ" ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨਮੋਲ ਬਚਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪਾਈ ਤੇ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੇ ਕੋਮਲ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਸਫ਼ਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦਕਾ ਬਾਲਪਨ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਤਹਿ-ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜਾਚ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਸ ਗੁਰਾਂ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ, ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ, ਪੰਜ ਤਖ਼ਤ, ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵਡਮੁੱਲਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਹ 80 ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਗਿਆਤ ਕਰਵਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਬੰਧ ਜੋ 73-76 ਸਫ਼ੇ 'ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਵਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂਆਂ, ਭਗਤਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਫ਼ਕੀਰਾਂ

International Publishers of Indian Languages

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Pasine Vich Dhoti Zindgi: Alochnatamik Adhiyan Edited by: Dr. Amandeep Kaur Thind Mob. 97811-94141

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-390-2

Price: Rs. 500

Edition: 2019

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236, Tel. 0172-4613236

E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ: ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ

ਸੰਪਾਦਕ: ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਥਿੰਦ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015 ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

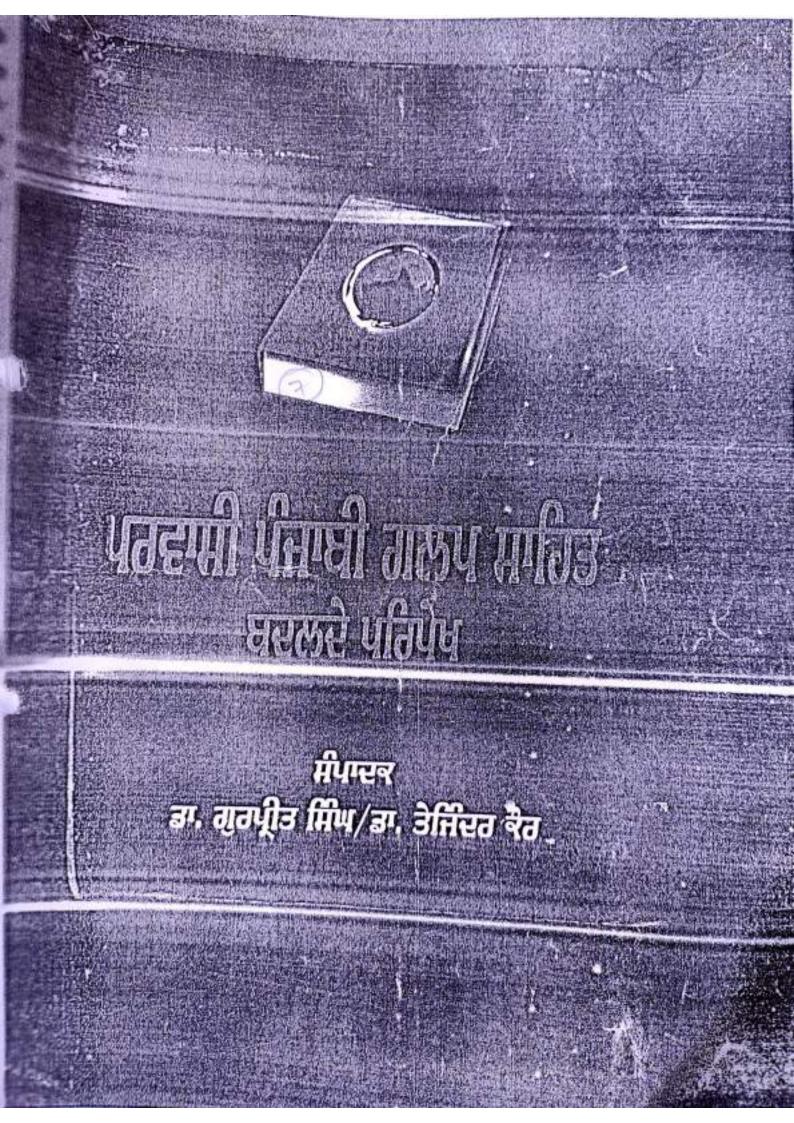
*	'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਸਮਕਾਲੀ ਯਥਾਰਥ ਡਾ. ਵੰਦਨਾ	64
*	ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ	72
*	ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.) 'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਇਕ ਸੰਦੇਹਮਈ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)	82
*	ਪਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ: ਵਸਤ ਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਡਾ. ਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	87
*	ਪਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ: ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	93
*	'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰ ਡਾ. ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	99
*	'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	102
*	'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' : ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	107
t	'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਵਿਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਡਾ. ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	110

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍**ਹਿ** 'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ'

ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

'_{ਪਸੀਨੇ} ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਪੁਸਤਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਨ ਵਿੱਚ ਦੇਸਾਂਝ ਦੀ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। 13 ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾ ਸ਼ਹਿਦਰ ਸ਼ਹੇ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ 9ਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ 'ਦਿਸ਼ਾ' ਮੌਨਿਕ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਭਾਲ, ਯਾਦਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ, ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ-ਹੁਸੀਨ ਸਵੇਰੇ, ਗ਼ਮਗੀਨ ਸ਼ਾਮਾਂ, ਘੜੀਐਂ ਸਬਦੂ ਸਾਚੀ ਟਕਸਾਲ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਰਚਨਾ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ), ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰੰਗ (ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ), ਸਾਡਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ ਬਾਰੇ ਸਹਿਜਪੱਖੀ ਵਾਕਫੀਅਤ) ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਝੋਲੀ ਪਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਲੇਖਕ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਪਸੀਨੇ ਵਿਚ ਧੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਉਪਰੰਤ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹਨ ਇਹ ਇਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਹੰਢਾਇਆ ਸੱਚ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ^{ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ} ਵਹਿ ਕੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪਰਤ ਚਾੜੀ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ^{ਮਨੁੱਖ} ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਦੋ ਡੰਗ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਅਤਿ ^{ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ} ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਯਥਾਰਥ ਉਪਰ ਉਸਰੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਥਾਨਕ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਆਧਾਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿੱਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੱਲਾਂ ਕੀ ਿਟ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਂਤ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਾਹਰਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਂਤ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ **ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨਹੀਂ** ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਲਾ ਕਾਤਾ ਗਈ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਸਿਰਜਨ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚਲੀ ਵਿਸ਼ ਤੇ ਵ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚਲੀ ਵਿਥ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਆਪ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤਾਕੇ: ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਆਵਾਲ ਤੇ ਲੜ ਤੇ ਕਰਜ਼ ਏ

Parvaasi Punjabi Galap Sahit Badalde Parlpekh

Edited by

Dr. Gurpreet Singh Dr. Tajinder Kaur Gujranwala Guru Nanak Khaisa College

Parvasi Sahit Adhiyan Kender
 Gujranwala Guru Nanak Khalsa College
 Civil Lines, Ludhlana.
 Email : parvasikenderggn@gmail.com

2019

ISBN 978-93-87765-20-7

ATHS 350, -

ਪਕਾਸ਼ਕ - ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ

2, ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਮਾਰਕੀਟ, ਨੇੜੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸਿਨੇਮਾ,

ਲਧਿਆਣਾ, ਫੋਨ 0161-2740738

E-mail: info@lahorepublishers.com

www.lahorepublishers.com

Printed in India

	'ਜੜ੍ਹਾਂ'. ਢੁੱਕਵੀਂ ਧਰਤ ਦੀ ਤਲਾਸ਼	136
•	ਡਾ.ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ	
	ਬੀਜੀ ਮੁਸਕੂਰਾ ਪਏ : ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ	143
	ਡਾ. ਜਸਲੀਨ	149
٠,	'ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ਼' 	
. ~	<mark>ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੇਰ</mark>	155
	ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ	100
	ਡਾ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਗੁਲਾਟੀ	
	ਦਰਸ਼ਨ ਧੀਰ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ	161
•	ਡਾ. ਪ੍ਰਭਜੇਤ ਕੌਰ	
	ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਕਾਸਾ' ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਥੀਮਿਕ ਪਸਾਰ	167
•	ੇ ਭਾਰਤੀਕ ਕੌਰ	
	ਐਰਤ, ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ (ਸੰਤੋਖ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ)	172
•	ਅੱਗਤ, ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਹ ਪ੍ਰ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੈਰ	-
	ਔਰਤ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ : ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ	181
•		
	ਪ੍ਰ. ਗੁਰਸਿੰਦਰਜੀਤ ਕਰ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ (ਕੈਲਾਸ਼ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਾਵਲ, "ਇੱਕ ਸੀ ਸ਼ੈਨਨ" ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)	188
.*	ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰਕਾਰ (ਕਲਾਸ਼ਤਗਾ ਦੇ ਸ਼ਾਹਰ ਪ੍ਰ. ਨਵਨੀਤ ਕੌਰ	
	ਪ੍ਰ. ਨਵਨਾਤ ਕਰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ -ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ (ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ)	197
•		
	ਪ੍ਰੋ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ 'ਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਤਿੜਕਦਾ ਸਵੈ-ਬਿੰਬ	202
٠	ਪਰਵਾਸੀ ਪਜਾਬੀ ਕਹਾਣ। ਚ ਇਸਤਹਾ ਦਾ ਸ਼ਿਲ੍ਹ ਪ੍ਰ-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	
	ਪ੍ਰ.ਸਮਰਜ਼ਤ ਸ਼ਿਘ ਰੂਪ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦੇ ਨੂੰ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਾਰੀ ਵਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰ ਹ	211
•	ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹ ਪ੍ਰ. ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	
		217
	ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ (ਪਰਵੇਜ਼ ਸੰਧੂ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ "ਕੋਡ ਬਲੂ " ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ)	
	ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ	

'ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ'

ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਵਾਸ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਆਰੀਆ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਣਾ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। "ਪਰਵਾਸ" ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਪਰ+ਵਾਸੀ। 'ਪਰ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਦੂਸਰਾ ਤੇ ਪਰਪ੍ਰਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਵਾਸੀ' ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਕਾਰ 'ਪਰਵਾਸੀ' ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।(1)

ਪਰਵਾਸ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਸਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, "ਪਰਵਾਸੀ ਤਰਸ ਭਰਿਆ ਨਹੀਂ ਅਰਥਾਂ ਭਰੀ ਆਇਤ ਦੀ ਨਾ ਮੁਕਣ ਵਾਲੀ ਗੂੰਜ ਤੇ ਅਜ਼ਾਨ ਹੁੰਦੈ। ਮਨੁੱਥੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ-ਚੰਗੇ ਅਨੁਭਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। "ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਾਈਆਂ ਧਰਤੀਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਇਹ ਵਿਚਰਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਭਟਕਣ ਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਭਟਕਣ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਢਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਬੇ-ਭਰੋਸਗੀ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਤੀਤੀ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਖੁੱਭਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹਦਾ ਘਰ-ਘਾਟਾ, ਉਹਦਾ ਵਰਤਮਾਨ, ਉਹਦਾ ਭਵਿੱਖ ਸਭ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਵਿਰਤੀ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸਥਿਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। "(3),

ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਟੀਚੇ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, "ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਰੀਝ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਭੱਜਦੇ ਪਿਆਸੇ ਹਿਰਨ ਵਰਗੀ ਹੈ, ਜੋ ਰੇਤ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਸਿਰਜ

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

First edition published in 2019 by

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

Printed in India at Twentyfirst Century Printing Press, Patiala

13.	E-COMMERCE IN INDIA	
	- Ms. Ramandeep Kaur	
14.	BARRIERS TO E-COLD COLD	79-84
	BARRIERS TO E-COMMERCE IN INDIA — Ms. Dhwani	
15.	BENEFITS AND OVER	85-88
	BENEFITS AND CHALLENGES IN E-COMMERCE: A REVIEW	35086500
16	SECURITY ISSUED	89-91
	SECURITY ISSUES OVER E-COMMERCE AND THEIR SOLUTIONS - Mrs. Bhawna	00.00
17	- Sirs. Bhawna	92-97
1.6.	E-COMMERCE, AGRICULTURE MIX MARKETING	00.100
	and angeet Singh Bians	98-102
13.	ECOMMERCE IN INDIA	100 110
7410	- Ms. Vasundhra Sharda & Ms. Aarti Verne	103-110
19.	E COMMERCE : CHALLENGES AND OPPOPULINITIES	111 110
	- Mrs. Seema Mahajan	111-119
20.	ADOPTION OF M COMMERCE IN INDIA	120-125
	- Mr. Malkeet Singh & Ms. Minal Verma	120-125
21.	E-COMMERCE IN INDIA AN ANALYSIS OF PRESENT &	
	FUTURE STATUS (Challenges and Opportunities)	126-130
	— Dr. Rajni Devi	120-130
22.	DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN HEALTHCARE SECTOR	131-134
	Ms. Mandeep Kaur	101-104
23.	DIGITAL MARKETING-ISSUES AND CHALLENGES	135-138
	Ms. Chandni	100-100
24.	E-BUSINESS: ISSUES & CHALLENGES IN INDIAN PERSPECTIVE	139-143
	- Mr. Anmol Panvanda	100 110
25.	ROLE OF DIGITIZATION IN ECOMMERCE	144-150
	Mrs. Sonio Devi	
26.	E-COMMERCE: A POTENT TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE NATION	151-154
	— Ms. Kuljeet Kaur	
27.	SECURITY AND PRIVACY ISSUES AS A POTENTIAL	
	RISK FOR E-COMMERCE	155-161
	- Ms. Monica	***************************************
28.	ROLE OF DIGITALIZATION IN E-COMMERCE	162-167
	Mrs. Money Ohri	102-101

25

ROLE OF DIGITIZATION IN ECOMMERCE

The objective of this paper is to investigate the impact of digitization on economic parties amployment opportunities. Digitization being a key driver in the present The objective of this paper is to investigate the constant of the paper is to investigate the potential for creating employment opportunities. Digitization being a key driver in the process of the proc potential for creating employment opportunities. The process of important to integrate the economy by creating digital markets. Digitization is a process of information such a text, sound image, or voice into digitalized formation. is important to integrate the economy by creating angular to integrate the economy by creating angular the diverse form of information such a text, sound image, or voice into digitalized formation the diverse form of information in the diverse formation in the see the GDP of developed the digitalization. If we see the GDP of developed the diverse formation in the diverse formation and the diverse formation in the diverse formation in the diverse formation in the diverse formation and the diverse formation in the div the diverse form of information such a text, south the diverse form of information such a text, south the diverse form of information in GDP is due to Digitization. The economerce activities are also a such as a such as the commerce activities are also a such as the commerce activities are also as a commerce activities are also as a commerce activities are also as also as a commerce activities are also as a commerce activi global downturn 5 million jobs were created by against the ecommerce activities are all is high and the major growth in GDP is due to Digitization. The ecommerce activities are all is high and the advantage this land. is high and the major growin in GDF is the to be also take the advantage this In this page of digitization and developing nation also take the advantage this In this page. shown the different countries whose ecommerce business increased due to digitization. The factor of the property of the proper

Introduction

'Digitalization' has become a 'buzz-word' in recent years, encompassing a number of the control but complementary technological developments. These developments make up the so-called the Industrial Revolution'. This new revolution of economy and work follows the charges since the 1970s through the introduction of electronics and information technology, drives levels of automation of complex tasks and processes (automation and robotisation) charges the Third Industrial Revolution.

If for some this 'revolution' paves the way for a renewal of European economies on the sound of European economies of the European economies economies of the European economies to increased economic growth (Van Ark, 2014), less attention has been given to the digitalization on many aspects of people's economic and social life, and the changes in the and content of work. The current lively debates about the very low quality of jobs created as service sector by 'uberisation' or the 'e-economy' remind us that while digitalization is comopportunities for new jobs and new business, it is also a challenge for some current tester. quality of jobs.

Through social dialogue, trade unions are by definition at the forefront of the fight to sales. and improve the condition of workers in this new economic context. Needless to say, the significant challenge for trade unions, particularly in a period when change is still being circe austerity, often with a limited role for social dialogue.

Consequently, this paper suggests that it appears reasonable to distinguish between the cause-effect relationships that occur in the course of the spread of digitalization. These need to clearly formulated with respect to their technological foundation as well as the area of indicated

Head of Department and Assistant Professor of Commerce Department, Dasmesh Girls College, Marie Sonia chn007@email.com

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

35

E-COMMERCE: A BOON OR BANE

Ms. Sanjiv Kaur*

obalization has been described as "the ways in which the world is being knitted together" With of globalization, the concept of E-commerce came in to existence. Now a day's E-commerce eg rapidly due to internet penetration and availability of budgeted smart phones. E-Commerce zing the competition among all the businesses. Over last few decades the popularity of ece has tremendously increased due to its quick and convenient way of exchanging goods and ervices. The present study is a conceptual survey which aims to analyze the present scenario of erce. Even we carry out our bank operations, mail services, and reservations of tickets through cology. Electronics commerce is one of the important operations of computer networking. re many online companies which are doing online transactions. Few important ones are - eBay, flip kart, mantra, jabong, snap deal etc. Almost every day, a new company is added in this E Generally, there is a discussions that whether 'E-Commerce is a boon or bane'. In this we shall see the detail to find the answer by going through the evolution of E-Commerce and its ges and disadvantages.

e-commerce, information technology, computer network.

of E-Commerce

se fast and dramatic changes in information technology specially in last one decade has ew concept of marketing in which buyer and seller do not see each other face to face nor goods physically; the whole transaction is carried out with the help of 'on line' sication. The entire deal is carried out with the help of computer - telecommunication and ing with associated hardware. In the e - commerce internet provides information about and services "It is" a way of conducting imaging and executing business transactions and through elec-tronic media and net working in computers and communication net work, are resorted. Customers know about goods and services sitting at home. The tutors, suppliers and services providers let the consumers know about their size, color etc. through multi-colored catalogues on website. The consumers sites and compare their relative prices, quality characteristic, features be obtained from suppliers around the globe. The websites are available firect selling, context selling, financial and other services such as hospitals, -ments, property, entertainment, product demonstrations, bill payment, ather ser-vices which one can think of.

for larg through the use of internet and other electronic devices can be of following

Demesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, sanjeevkaur&@gmail.com

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

51.	Cloud Banking in Indian Banking Services: Advantages,
	Disadvantages and Solutions the control of the cont
	Disadvantages and Solutions that Improve Accessibility
52.	Ms. Rupinder Kaur
32.	Causality Test of Spot and Future Contract of Gold
	Sachin Kumar
- 53.	Stress Management
	Sakshi Sardana
54.	Problems and Prospects of Agricultural Marketing in India
	Ms. Sanjiv Kaur
55.	Foreign Direct Investment (FDI): Opportunities and Challenges
	Shalini Bibra
56.	CSR Practices - Gaining Significance in the present Globalized World
	Shikha Kakkar, Meenakshi Duggal
57.	Recent Trends in Capital Budgeting
	Simrandeep Kaur Randhawa, Ashima Sofet, Talwinder Kaur
58.	GST : Old Wine in New Bottle ???
	Prof. Sonia Aggarwal
59	
	Sukriti Sharma
60	Blockchain Technology
	Sunil kumar
61	Factor Affecting Gold Price in India
	Suparna Mehti
62	Exchange Traded Funds (ETF) - Growth and Challenges in India
	Sustain Kunai
63.	Business Ethics and Sustainability of Economic Development
	Swaran Singh
64	Comparative Study of Small, Medium and Large Scale Enterprises in Punjab
	Dr. Janki Aggarwal

Conference Proceeding Emerging Trends in Commerce Management & Economics

PROBLEMS AND PROSPECTS OF AGRICULTURAL MARKETING IN INDIA

Ms. Sanjiv Kaur
*Assistant Professor, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab email-sanjeevkaur&@gmail.com

Abstract

Agriculture is the backbone of Indian economy as the economic development of this country is very much relied upon the agricultural activities. Agriculture provides not only food for the nation's population but also provides opportunities for employment generation, saving, contribution to industrial goods market and earning foreign exchange. Marketing of agricultural products means a series of activities involved in the movement of agricultural produces from the point of production to the point of consumption. Agriculture production system in India is characterised by small scale production and seasonality of production and demand and many more. This paper is an attempt to identify various problems faced by the Indian agricultural sector with solutions done by the government till today and still to do.

Key Words: Agriculture, Agricultural marketing, Economic Development

Introduction

Agriculture is the backbone of Indian economy as the economic development of this country is very much relied upon the agricultural activities. Agriculture provides not only food for the nation's population but also provides opportunities for employment generation, saving, contribution to industrial goods market and earning foreign exchange. In India, agriculture and allied sectors (including agriculture, livestock, forestry and fishery) contribute 16 per cent in GDP and employs over 50 per cent of the workforce in the country. India is the largest producer, consumer and exporter (15% of the world exports) of spices and spice products. In production of fruits, India got the second position in the world. India's horticulture output (fruits, vegetables and spices) reached to third position with the help of producing 283.5 million tonnes (MT) in 2014-15 Agriculture also contributes in export which is 10 per cent of the total country's export. India is the largest producer of mill with annual output of 146.31 MT which is 18.5 per cent of the total world production. Along with this, India is the second largest producer (14 % of the world output) and sixth largest exporter (2.76% of the world exports) of sugar, Increase in the production of various agricultural products is not sufficient for the economic development process in this country. It als requires a systematic and scientific marketing system for the purpose of marketing agricultural products in domestic market s well as in international market. Marketing of agricultural products means a series of activities involved in the movement of agricultural produces from the point of production to the point of consumption. According to Thomsen, the study of agricultural marketing comprises all the operations, and the agencies conducting them, involved in the movement farmproduced foods, raw materials and their derivatives. Prof. Faruque observed: "agricultural marketing comprises a operations involved in the movement of farm produce from the producer to the ultimate consumer. Thus agriculture marketing includes the operations like collecting, grading, processing, preserving, transportation and financing." According the National Commission on Agriculture - Agricultural marketing is a process which starts with a decision to produce the National Commodity; involves all aspects of market structure of system, both functional and institutional, based saleable farm commic considerations and includes pre and posts harvest operations viz. assembling, grading, storage technical and distribution. Since independence in India seconds technical and economics. Since independence in India, agricultural marketing is characterized by pervasive governments.

This intervention took place for various purposes in transportation intervention took place for various purposes in transportation. transportation and timervention took place for various purposes in various forms. With the passage of time the need intervention. This the disc changed in the initial period, marketing for agricultural marketing also changed in the initial period, marketing for agriculture was required to increase productive agricultural marketing also changes in the initial period, marketing for agriculture was required to increase productive agricultural market for agricultural provide a market for agricultural market agricultural market their agriculture produce so that they can get good market it also helps in eliminating or rather minimising the role of middlemen. Agriculture production system in Indianary in the paper. margin. It also helps in scale production and seasonality of production and demand. Agriculture production system in Indicheracterised by small scale production and demand. Beside this, it poses various problems. which will be discussed in the paper.

make tives and problems of agricultural marks

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

	E-COMMERCE IN INDIA - PRESENT AND FUTURE	
	- Ms. Mamanueep Kaur	79-84
14	BARRIERS TO E-COMMERCE IN INDIA	
	- Ms. Dhwani	85-88
15.	BENEFITS AND CHALLENGES IN E-COMMERCE: A REVIEW	
	or Preceb offight	89-91
16.	SECURITY ISSUES OVER E-COMMERCE AND THEIR SOLUTIONS	(0.2000)
	- Didwiid	92-97
17.	E-COMMERCE, AGRICULTURE MIX MARKETING	00 100
	-Mr. Simranjeet Singh Bians	98-102
18.	ECOMMERCE IN INDIA	103-110
	— Ms. Vasundhra Sharda & Ms. Aarti Verma	100-110
19.	E COMMERCE : CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	111-119
	— Mrs. Seema Mahajan	
20.	ADOPTION OF M COMMERCE IN INDIA	120-125
	- Mr. Malkeet Singh & Ms. Minal Verma	100000
21.	E-COMMERCE IN INDIA AN ANALYSIS OF PRESENT &	
	FUTURE STATUS (Challenges and Opportunities)	126-130
	— Dr. Rajni Devi	
22.	22. 220 MART OF E-COMMERCE IN HEALTHCARE SECTOR	131-134
2288	Ms. Mandeep Kaur	
23.	DIGITAL MARKETING - ISSUES AND CHALLENGES	135-138
	Ms. Chandni	
24.	E-BUSINESS: ISSUES & CHALLENGES IN INDIAN PERSPECTIVE	139-143
	— Mr. Anmol Panvanda	
25.	ROLE OF DIGITIZATION IN ECOMMERCE	144-150
90	— Mrs. Sonia Devi	ou su des
26	E-COMMERCE: A POTENT TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE NATIO	N 151-154
97	- Ms. Kuljeet Kaur SECURITY AND PRIVACY ISSUES AS A POTENTIAL	
21.	RISK FOR E-COMMERCE	N. Distribution
	— Ms. Monica	155-161
28.	ROLE OF DIGITALIZATION IN E-COMMERCE	
20.	- Mrs. Money Ohri	162-167
	- III b. Moley Olli	

E-COMMERCE : A POTENT TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE NATION

Ms. Kuljeet Kaur*

From a trendy expression to a current-day reality, e-commerce in India has been experiencing remarkable development, successfully changing the manner in which people transact. People today can shop literally everywhere inside minutes, be it their workstations or homes, and above all, whenever of the day at their leisure. The online market space in the nation is burgeoning in terms of offerings going from travel, movies, hotel reservations and books to the likes of marital services, electronic gadgets, form accessories and even groceries. E-commerce represents electronic commerce and pertains to exchanging products and ventures through the electronic medium. B2B, B2C, C2C and comparable open door help consumer preferences and consumer markets developing electronic infrastructure for challenges of the future. E-commerce has revolutionized business, changing the shape of competition with internet (The NET), the computer communication network creating a e-commerce market place for consumers and business .India is demonstrating tremendous development in the E-commerce. The minimal effort of the PC and the developing use of the Internet is one of reasons for that. There is a growing awareness among the business network in India about the opportunities offered by ecommerce. The present paper predominantly plans to examine the Role of E-commerce in Today's Business.

Keywords: E-commerce, development, internet.

What is E-Commerce?

E-Commerce means electronic Commerce. It is the process of buying and selling of goods and services online or through electronic media or internet. E-Commerce is a paradigm shift influencing both Sellers and the customers. It boosts the existing business activities to the next level. Due to this, there is tremendous growth around the globe along with India in business model. E-Commerce uses a digital shopping Cart or digital shopping basket system and allows payment through credit card or Electronic Fund Transfer(EFT) payments.

A more complete definition is: E-commerce is the use of electronic communications and digital information processing technology in business transactions to create, transform, and redefine relationships for value creation between or among organizations, and between organizations and individuals (C. Nisha and G. Sangeeta, 2012).

The main types of electronic commerce are: business-to-business (B2B); business toconsumer (B2C); business-to-government (B2G); consumer-to-consumer (C2C); and mobile commerce (m-commerce).

Assistant Professor in Economics Department, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

29	. E-COMMERCE WEBSITE MODELS AND STRATEGIES -	
	AN ACCIDENT OR DELIBERATE DESIGN?	168-176
	— Mrs. Ankita Sharma	
30	MACHINE LEARNING: HISTORY, TYPES, APPLICATIONS AND FUTURE	177-181
	— Ms. Nisha Arora	
31	E-COMMERCE IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES	182-188
	- Mrs. Meenakshi Thakur	
32	. A REVIEW PAPER ON MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM	189-193
	- Mrs. Pooja	
33.	E-COMMERCE: THE NEW MANTRA, BUILDING	
	A SPLENDID CRESCENDO OF EXCITEMENT	194-198
	-Ms. Manpreet Kaur	
34.	A STUDY ON IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIA'S COMMERCE	199-202
	— Mrs. Neha Sharma	
35.	E-COMMERCE : A BOON OR BANE	203-208
	- Ms. Sanjiv Kaur	
36.	PRIVACY AND SECURITY IN E-COMMERCE	209-216
	— Deepak Jyoti	
37.	E-MARKETING IMPACT ON BUSINESS SUCCESS	217-221
	Ms. Isha	
38.	E-COMMERCE: ISSUES AND CHALLENGES IN INDIA	222-227
7.0	Ms. Neenu Sharma	
39.	ELECTRONIC - BANKING : CHALLENGES IN INDIA	228-232
	— Ms. Inderjit Kaur	
40.	THE STUDY OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS	233-237
	— Ms. Neena	200 201
41.	CHALLENGES IN ADOPTION OF E-COMMERCE IN INDIA	000 040
	— Ms. Jyoti Bala	238-242
12/	BARRIERS TO E-COMMERCE IN DEVELOPING COUNTRIES	
9	- Mrs. Surbhi Abrol	243-249
13.	ISSUES AND CHALLENGES IN E-BANKING IN RURAL AREAS	
	-Mrs.Suman Devi	250-253
	E-MARKETING: 'A KEY TO EXPAND THE BUSINESS AROUND THE WORLD'	
	THE WORLD'	
	- Mrs. Naviit Kann	254-258

42

BARRIERS TO E-COMMERCE IN DEVELOPING COUNTRIES

Mrs. Surbhi Abrol*

E-Commerce has the potential to improve efficiency and productivity in many areas. However, there has been some doubt about the relevance of E- Commerce for developing countries. The absence of adequate basic infrastructural, socio economic and lack of political strategies have created a significant barriers in the adoption and growth of E- Commerce in developing countries. We identify the key components of each barrier type. Practicing E-Commerce in developing countries is particularly challenging for a number of reasons. In this paper, we present and discuss the issues hindering E-Commerce adoption in developing countries. The results of this study suggest improved Strategies for companies in developing countries seeking to use e-commerce to expand their markets.

Introduction

The number of Internet users around the world has been steadily growing and this growth has provided the impetus and the opportunities for global e-commerce. The definition of E-commerce is the electronic process by which individuals or organizations make a transaction, such as buy, sell, transfer, or exchange products, services and/or information. In a nutshell, E-commerce effectively erases the necessity of huge investments or outlays on physical infrastructure to develop a global presence, which has led to a revolution in the way business is conducted around the world. However with internet, different characteristics of infrastructural, socioeconomic and socio-cultural have created a significant level of variation in the adoption and growth of e-commerce in developing countries. E-commerce has been predicted to be a new driver of economic growth for developing countries. The opportunities offered by Internet technologies, anecessity for ecommerce has led many to believe that e-commerce will grow rapidly and help developing countries to overcome their problems of exclusion from the world economy.

Barriers Hindering E-commerce Adoption in Developing Countries

The study identified specific infrastructural barriers hindering the adoption of e-commerce in developing countries. There is a wide range of reasons why ecommerce adoption in developing countries is hindered. Reasons vary widely among countries and are most commonly related to these: enabling factors infrastructure (technology, network availability of ICT skills, qualified personnel); cost factors (costs of ICT equipment and networks); and security and trust factorpoor distribution logistics, "lack of feel-and-touch associated with online purchases", "problems in returning products.

Assistant Professor in Commerce, Dasmesh Girls College Chak Alla Baksh, Mukerian, Surbhikundra 16@gmail.com

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

E-COMMERCE WEBSITE MODELS AND STRATEGIES -	
AN ACCIDENT OR DELIBERATE DESIGN?	168-176
— Mrs. Ankita Sharma	
MACHINE LEARNING: HISTORY, TYPES, APPLICATIONS AND FUTURE	177-181
— Ms. Nisha Arora	
E-COMMERCE IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES	182-188
- Mrs. Meenakshi Thakur	
A REVIEW PAPER ON MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM	189-193
Mrs. Pooja	
E-COMMERCE: THE NEW MANTRA, BUILDING	
A SPLENDID CRESCENDO OF EXCITEMENT	194-198
- Ms. Manpreet Kaur	
A STUDY ON IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIA'S COMMERCE	199-202
Mrs. Neha Sharma	
E-COMMERCE: A BOON OR BANE	203-208
Ms. Sanjiv Kaur	1500/202
PRIVACY AND SECURITY IN E-COMMERCE	209-216
— Deepak Jyoti	10.00000
E-MARKETING IMPACT ON BUSINESS SUCCESS	217-221
— Ms. Isha	
E-COMMERCE: ISSUES AND CHALLENGES IN INDIA	222-227
- Ms. Neenu Sharma	
ELECTRONIC - BANKING : CHALLENGES IN INDIA	228-232
Ms. Inderjit Kaur	
THE STUDY OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS	233-237
- Ms. Neena	
CHALLENGES IN ADOPTION OF E-COMMERCE IN INDIA	238-242
Ms. Jyoti Bala	
BARRIERS TO E-COMMERCE IN DEVELOPING COUNTRIES	243-249
— Mrs. Surbhi Abrol	
ISSUES AND CHALLENGES IN E-BANKING IN RURAL AREAS	250-253
— Mrs.Suman Devi	
E-MARKETING: 'A KEY TO EXPAND THE DUCINESS A DOWN	
	254-258
	No. of the last of
	MACHINE LEARNING: HISTORY, TYPES, APPLICATIONS AND FUTURE — Ms. Nisha Arora E-COMMERCE IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES — Mrs. Meenakshi Thakur A REVIEW PAPER ON MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM — Mrs. Pooja E-COMMERCE: THE NEW MANTRA, BUILDING A SPLENDID CRESCENDO OF EXCITEMENT — Ms. Manpreet Kaur A STUDY ON IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIA'S COMMERCE — Mrs. Neha Sharma E-COMMERCE: A BOON OR BANE — Ms. Sanjiv Kaur PRIVACY AND SECURITY IN E-COMMERCE — Deepak Jyoti E-MARKETING IMPACT ON BUSINESS SUCCESS — Ms. Isha E-COMMERCE: ISSUES AND CHALLENGES IN INDIA — Ms. Neenu Sharma ELECTRONIC - BANKING: CHALLENGES IN INDIA — Ms. Inderjit Kaur THE STUDY OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS — Ms. Neena CHALLENGES IN ADOPTION OF E-COMMERCE IN INDIA — Ms. Jyoti Bala BARRIERS TO E-COMMERCE IN DEVELOPING COUNTRIES — Mrs. Surbhi Abrol ISSUES AND CHALLENGES IN E-BANKING IN RURAL AREAS

43

ISSUES AND CHALLENGES IN E-BANKING IN RURAL AREAS

Mrs.Suman Devi*

E_Banking also known as internet banking is the most economical technology in banking sector. Electronic banking means providing banking services with the help of internet while sitting at home or office or any other place. Internet banking arrived in India in the late 1990's. ICICI was the first bank in India which starts internet banking services to its customers in 1996. Internet banking makes the life easy .E-banking becomes very popular in these days but still in rural areas it is not so fully developed because of the illiteracy and ignorance of the people. In this research paper the main emphasis put on issues, challenges and need and benefits e-banking in rural areas.

Introduction

E-banking arrived in India in the late 1990s. E-banking was first of all adopted by private and foreign banks. ICICI Bank and HDFC Bank were the beginners to start e-banking. At present all most all the banks provides e-banking services. The popular services covered under E-banking are as follows:

Automated Teller machine (ATM)

Credit card

Debit card

Electronic Fund Transfer (EFT)

Mobile Banking

Internet Banking

Telephone Banking

Meaning

Electronic banking commonly known as online banking or Internet banking or web banking or virtual banking is an electronic payment system wherein customers of a given bank can perform all their banking transactions over the internet. In simple words e-banking refers to all the financial transactions undertaken by any financial institution over the internet. It is called as cashless banking because we don't have to carry cash with us. E- banking makes the life of common people very convenient. With the help of e-banking you can transfer funds from one account to another account, pay online bills and payments, check your account balance etc. while sitting at home or at office or any other convenient place.

E-banking is a safe, fast, easy and efficient electronic service that enables you access to

Assistant Professor in Commerce, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian

Sustainable Rural Development

Editor

Dr. Amanınder Kaur Co-Editor Amrinder Singh Sandhu

ISBN 978-93-88977-76-0

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 22466 133RD. Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 980x2 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

According to fourth amendment 2016 by UGC Facustics Publications are most by COC-Early Deliverary Transform

Published by
*Sapatrichi Publications
24/9, Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowk, Chandigarh,
Website: sapatrishipublication.com
E-mail-: sapatrishi94@gmail.com
0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. So part of this book may be reproduced at transmissed in any form on its case streams at the changed, including planterspring, recording to my injertuation instance and retrieval versus, without permission in writing from the Publisher and Anthon.

CONTENT

×	Preface Dr. Koremjit Kaur	9
1.	About College Dr. Amaninder Kaur	1
1	Sustainability under Current Scenario Amrinder Singh Sandhu	1
I.	Medium, Small and Micro Entrepreneurship And Sustainable Rural Development Dr. Karamjit Kaur Brar	13
2.	Sustainable Banking: A Driver for a Sustainable Rural Development Dr. Sanjeev Kumar Bansal	25
3.	The Development of Smart Sustainable Village Elependeep Kaur	37
ė,	Role of HGOs in Creating Sustainable Development Baldev Raj Binawre, Deepak Kahhar	40
5.	Policy Formulation and Schemes For Sustainable Rural Development Dr. Ameninder Kaur	48
6.	Role of Education in Sustainable Rural Development Vecrinder Kaur	55
2	The Deriving Role of Ngos in Rural Development of India Dr. Sania Devi	62

The Deriving Role of NGOs In Rural Development of India

Dr. Sonia Devi*

ABSTRACT

India is a place that is known for villages and the Government of India has been executing various rural development programs for the upliftment of rural Communities Non-government associations with their favorable position of non-unbending, region explicit, felt need based, recipient situated and submitted nature of administration have built up large number of jobs which can impact rural development. Various NGOs have been assuming an essential job in rural network development, other than government mediations. Understanding that the government alone was not ready to address the difficulties of the gigantic colossal errands during the time spent rural development, the non-benefit, deliberate and non-governmental associations must be associated with various stages and exercises at the worldwide, local and neighborhood levels. NGOs can help the poor by giving access tithe framework, data on market openings, preparing offices, data on wellsprings of credit, and so forth so as to meet the goals of rural poor, an exceptional arrangement of preparing programmes are expected to reach out for the authorities of for better administration of the association and developmental activities. Non-Government Organizations (NGOs) are playing an exceptionally basic job during the time spent overseeing development activities of different sorts at the rural dimension. Indeed the Government of India has perceived the basic job of the NGOs in the Five - Year Plans, as they have responsibility, validity with the majority and expert way to deal with the general population's issues dissimilar to the magnanimous associations of prior days. In any case, regardless of their well meaning plans, a substantial number of NGOs think that its hard to continue over the long haul i.e. supportability of associations and also manageability of activities. An endeavor has been made to investigate the working of NGOs for the rural poor in this paper.

^{*}Asstt prof. of commerce, DGC, Chak Alla Baksh, Mukerian

DESTRUCTION OF THE PROPERTY OF

EDITED BY

Dr. GULSHAN KUMAR DHIMAN Associate Professor G.C. DHALIARA

SHARMA PUBLICATIONS

N.D. 118, Tanda Road, Jalandhar.

Phone: 0181-2284080, 6280996429

Email-ld : sharmapublication.sharma@gmail.com Website : www.sharmapublications.com

19 CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY - TATA MOTORS

Dr. Sonia Dovi

Aceistant Professor in Commerce, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab, Contact Number- 97813-56064, e mail ld: - sonia.chn007@gmail.com

Ms. Inderjit Kaur

Assistant Professor in Commerce, Dasmech Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab, Contact No. 75893-85248

ABSTRACT

Corporate Social Responsibility has become a very important concept in business world in these days. It has become popular throughout the world. Various initiatives are taken by government as well as business organizations across the countries in this regard. It is known by many names, like corporate responsibility, corporate ethics, corporate citizenship etc. It has no miversal definition, so it generally refers to business practices with respect to ethical values, compliance with legal requirements etc. It goes beyond profit making. The evolution of CSR is as old as trade and business for any of the corporation. But industrialization and impact of business organization on society led to complete new vision. In India, there are many companies which are considering CSR. TATA, Reliance, etc. are taking various initiatives in this regard. The objective of my study is to understand the concept of CSR and to know the various initiatives which are taken by Tata Motor Limited regarding CSR.

KEYWORDS:-CSR, Benefits, Tata Motor Ltd., Initiatives, India.

INTRODUCTION

Every business organization is an important part of society. It takes various resources from society for its working and for making profits. So it is responsibility of every business enterprise to do something for the welfare of society as well as environment. So, various steps should be ten by organizations to mitigate adverse impact of their activities on society and environment. The governments of different countries are also giving attention to this issue and providing various guidelines, rules and regulation in order to protect society. Due to this the concept of Corporate Social Responsibility is gaining importance in present scenario, across the various countries. According to World Business Council For Sustainable Development, in its publication "Making Good Business Sense" by Lord Holms and Richard Watts, "Corporate Social Responsibility is the continuing commitment by business to behave ethically and contribute to economic development while improving the quality of the life of workforce and their families as well as of the local community and society in large.

Emerging Trends in Modern Business

Editors:

Dr. N. N. Sharma Dr. Vipan Kumar Bhulal Shashi Kumar Madhu Bala

Indu Book Services Pvt. Ltd.
(Publishers & Distributors)
New Delhi

Contents

	Foreword	
	Preface	
		ix
1,	Consumant	Χį
	Consumer Adoption of Mobile Wallet: A Systematic Literature Prof. (Dr.) Physical Prof.	1
2.	Prof. (Dr.) Bhagwan Singh & Dr. Sachin Kumar	
1075	Business Business A Brand Building Tool for Sustainable	8
	Dr. Surya Parkash and Vikki Sharma	
3.	Financial Technology and Its Scope in Higher Education - A Study with Reference to Himachal Pradesh Dr. Dharuv Pal Singh	23
4.	Corporate Social Responsibility and Sustainability (A Case Study of NHPC)	30
	Dr. N. N. Sharma and Dr. Vipan Kumar Bhulal	
5.		
	Development of Women Entrepreneurs in India Dr. Sultan Singh	42
6	Role of Women Entrepreneurship in Economic Growth Dr. Sonia Devi	54
7.	New Education Policy: Issues and Challenges Dr. Gourav Mahajan	67
8.	Empirical Analysis of Foreign Investors in Indian Stock Market Sahil Mahajan	75
9.	Economic Growth: A Comparatative Study of Two Districts in Himachal Pradesh Pearl Bakshi	86
	Opportunities of E-Commerce in India	
10.	Dr. Ajay Kumar Chaudhary	91
		G THE S

Role of Women Entrepreneurship in Economic Growth

Assi Palessor Danie li Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian operation from Contaching a small sonia chinter a small sonia chinte

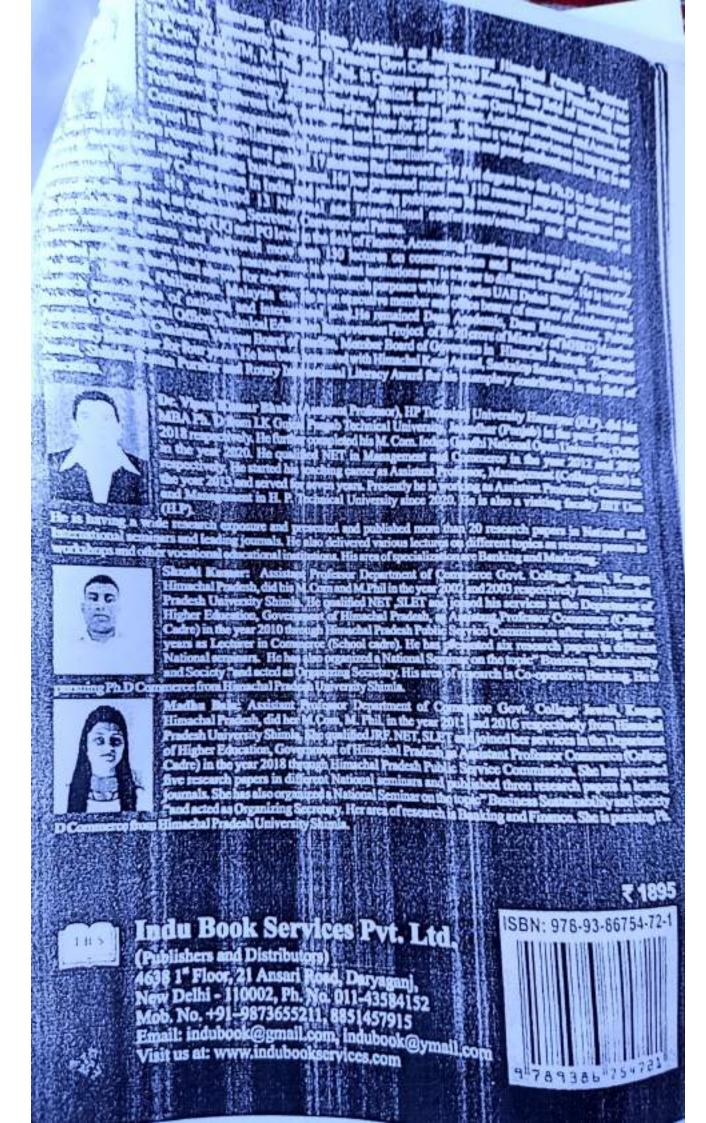
Abstract

carry age, but time has changed the situation and brought women as today's most memorable and inspirational entrepreneurs. In almost all the developed too wies in the world women and putting their steps at par with the men in help of business. The role of Women entrepreneur in economic development with evitable. Entrepreneurship development among women is important for the achievement of broader development objectives such as growth with the Studies indicate that many women entrepreneurs are found working to a figult situations when compared to their male counterparts. Factors the political instability, poor infrastructure, high production costs and not a natural business environment affect women entrepreneurs more than their failure business environment affect women entrepreneurs more than their failure access to key resources like land and credit, legal and socio-cut had environment also act as serious impediments.

Keywords: worden entrepreneur, government policies, problems, financing

Introduction

An entrepreneur is a person who combines capital and labor for production. According to Camillion "entrepreneur is the agent who buys means of production at certain prices. In order to sell at prices that are certain at the moment at which he commits significantly in the cost". According to P.F. Drucker he is one who always (1) searches for change (2) responds to it (3) exploits it as an opportunity." A woman entrepreneur is a woman who starts and owns and enterprise by investing at least important from the perspective of poblercation, private sector development, and wealth these economic goods and simultaneously lead to less inequality in the two largest elsewhere in this chapter, businesses owned and managed by women are different from to occur in the labor market is reflected in entrepreneurship as well. One important is subgroups is whether the smaller number of women enurepreneurs and the differences in

A COGNITIVE LEARNING TOWARDS ARTIFICIAL INTELLIGENCE

PROF. (DR.) RANBIR SINGH PROF. (DR.) V. VIJAYAKUMAR PROF. (DR.) PARAMJIT S. JASWAL

Satyam Books Pvt. Ltd.

CONTENTS

Pre	rfacexix
	PART-1
	LIBRARY REDESIGN FOR NEXT USER GENERATION
1.	USE AND AWARENESS OF OPEN EDUCATIONAL RESOURCES (OER) IN ACADEMIC LEARNING: A STUDY AMONG PG STUDENTS OF FACULTY OF ARTS, TUMKUR UNIVERSITY, KARNATAKA
	Dr. Hemavathi B.N., Sindhuja K.N. & Mamatha V.
2.	RE-ENGINEERING LIBRARY & INFORMATION SERVICE DELIVERY IN DIGITAL ENVIRONMENT: USE OF SOCIAL MEDIA
	Javed Ahmad Lone, Mohd Basharat & Dr. Shabir Ahmad
3.	A SYNOPSIS ON THE STATUS OF DIGITIZATION IN PRIVATE UNIVERSITY LIBRARIES OF MADHYA PRADESH: AN EVALUATIVE STUDY
	Dr. Bhagwan Singh, Dr. Sunita Pamnani
4.	ORGANIZATIONAL CULTURE OF UNIVERSITY LIBRARIES: AN APPROACH
5.	RESOURCES AND SERVICES OF LAW COLLEGE LIBRARIES UNDER GURU NANAK DEV UNIVERSITY, AMRITSAR: A STUDY
6.	LEGAL INFORMATION LITERACY OF STUDENTS AND TEACHERS OF THE DEPARTMENT OF LAW, PUNJABI UNIVERSITY, PATIALA
7	AWARENESS AND ROLE OF ACADEMIC LIBRARIES TOWARDS GOVERNMENT SCHEMES, POLICIES FOR THE DEVELOPMENT OF DIVYANG STUDENTS
8 .	CHALLENGES AND SERVICES FOR SPECIAL ABLED IN LIBRARIES WITH SPECIAL NEEDS
	Satinder Jit Kaur -
9	USE OF LIBRARY RESOURCES AND SERVICES: A CASE STUDY OF LPU LIBRARY SYSTEM92 Dr. Jatinder Kumar & Dr. Anjali Verma

Challenges and Services for Special Abled in Libraries with Special Needs

Satinder Jit Kaur'

Introduction

Social inclusion is one of the main issues of modern age. Main purpose of the civilized society is its commitment to ensure that all the persons can actively participate in the all events of life and that none are excluded by birth, belief, aptitude or circumstances. For any working organization, especially in colleges or universities, the librarian and the staff have to face so many challenges again even problem while providing services to the students especially who are disabled. Disability in persons is a worldwide phenomenon. It is cause of an impairment that may be physical, cognitive mental, sensory emotional and developmental or any combination of these. A disability may be present from birth, or occur during a person's lifetime.

Meaning and definition

According to Oxford Dictionary Disability is a physical or mental condition that limits a person's movements, senses, or activities. (Ellis, 2011).

World Health Organisation describes-"Disabilities is an umbrella term, covering impairments, activity limitations, and participation restrictions, impairment is a problem in body function or structure; an activity limitation is a difficulty encountered by an individual in executing a task or action; while a participation restriction is a problem experienced by an individual in involvement in life situations. Disability is thus not just a health problem. It is a complex phenomenon, reflecting the interaction between features of a person's body and features of the society in which he or she lives." (Pawar, 2016)

Disability is defined as an existing difficulty in performing one or more activities which are generally accepted as essential components of daily living. Due to the

^{*} Librarian, Dasmesh Girls College, chak Alla Baksh Mukerian

Emerging Trends in Commerce Management & Economics

Chief Editor:

Manjit Kaur

Editors:

Sachin Kumar • Isha

Emerging Trends in Commerce Management & Economics

Manjit Kaur (Editor-in-chief) Sachin Kumar (Editor) Isha (Editor)

ISBN: 978-81-940410-1-6

Price: 500/-

Published by AASHNA PUBLICATIONS Jalandhar Road, Piplanwala, Hoshiarpur Ph.: 01882-256200

Type Setting, Design & Printed Kamal Creationz Hoshiarpur

Produced and Bound in India
© 2019

All rights reserved

This book is sold subject to be condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording mentioned), without the prior written permission of both the contribution, photocopying, recording

18.	Customer Perception Regarding Digital Payment	2 7 21
	Isha, Suparna Mehti	68-71
19.	The Emerging Trends in Human Resource Management	
	Mr. Jagatjot Singh Karir	72-76
20.	Perspective of Sikhism on Sustainability in Business	
	Jagtar Singh	77-80
21.	GST's Impact on Income Tax	Asset !
	Ms. Jaswinder Kaur	81-82
22.	IFRS and its Covergence with Indian Accounting Standards	
	Jyoti Bala	83-84
	Analyzing Investment Pattern of Debt Mutual Pund Schemes in India	AS 45
23.	Kamalpreet Kaur, J.S. Pasricha	85-89
- 20	An Economic Analysis of Production and Productivity of Cash Crops	m ar
24.	(Garlic, Cauliflower and Tomato) in Kullu District of Himachal Pradesh	90-96
	Dr. K. C. Sharma, Sham Singh	139 3440
	Importance of Cloud Banking in Cross-Selling: A Secondary Study	97-103
25.	Dr. Lalita Kumari	77-100
	Digitalisation for Economic Growth and Job Opportunities	104-107
26.	Ms. Mamta Thakur	
22	IL & FS Crisis: A Warning Signal	108-113
27.	Ms. Manisha Thakur	
20	Evolution, Acceptance and Future of Crypto Commodities	114-117
28.	Maniit Kaur, Dr. Kavita Aggarwal	
200	Impact of Gst on Indian Economy and Different Sector of Economy	118-121
29.	Ms Manpreet Kaur	
30.	Percurce Management for Organizational Development	122-126
30.	Ms. Meenakshi	200
31.	- A New Paradigm	127-130
	Meenu Sharma	-
32	Ergonomics: Domain and Applications in India	131-133
-	Ms Megha Dua	
33	A Review: Cloud Computing and Business	134-136
100	Ms. Mohneet Kaur	137-140
34	Impact of International Trade on Globalization	137-140
	Ms. Mona Kapoor	141-144
35.	Emerging Trends in Indian Digital Economy	Tar.
	Monica	

Conference Proceeding Emerging Trends in Commerce Management & Economics

Emerging Trends in Indian Digital Economy

Monica

Monica

Monica

Lisistant professor of commerce, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, email- monicathorma (974, m/s) 2 small, com

Abstract stract
pigital India is that the starting of digital revolution. It's a dream that is formed by the gort, of India to make sure Digital mona services square measure made offered to voters electronically, even in remote areas, by rising on-line that government styling and by increasing net property. The programme has one mission and one target that have to require nation infrastructure and and economically. The initiative can alter people to urge engaged within the innovation method that is forward digitally the economy to plan forward. However to implement this can be a good challenge. There square measure required by the economy to plan forward. However to implement this can be a good challenge. There square measure required by the condition among varied departments, issue touching on lavation at a good challenge. There square measure several roadblocks within the means of its productive implementation like digital illiteracy poor infrastructure, low net speed lack of coordination among varied departments, issue touching on taxation etc. These challenges ought to be speed, lack of a special to the total potential of this programme. It needs heaps of efforts and dedication from all addressed to presidency moreover as non-public sector. If enforced properly, it'll open varied new opportunities for the voters of the country.

Key Words: Digital India, Make in India and Employment

Introduction

Throughout the globe, info and communication technologies (ICT) still proliferate at unimaginable speed. Medical aid is one amongst the foremost basic amount of transformation we've got ever witnessed. Digital India was a flagship programme launched by the Prime Minister of India Narendra Modi on one July 2015 - with associate degree objective of connecting rural areas with high-speed net networks and rising digital skill. The vision of this programme is to rework India into a digitally authorized society and data economy. It's one amongst the largest step by government of India to encourage the citizen of the country and connect Indian economy to data savvy world.

n

rn

71

ηſ

rel 71

50

What is Digital India Initiative

Digital India initiative is associate degree extended and reworked version of e-Governance project that is in situ since mid-1990s. Varied e-Governance comes everywhere the country encompassing all the govt. departments haven't been ready to create desired results, so there was a requirement felt by this government to overhaul the current infrastructure of e-governance set up and conjointly embody extra objectives within the new initiative. Through the implementation of this theme, the gap between government departments and folks generally would be reduced. Services and edges provided by the govt, would reach to the voters in gait and while not abundant problem, it'll conjointly guarantee native electronic producing and job creations for Indians. Therefore, to appreciate the target of constructing India Digital Society' and a 'Knowledge Economy', PM Narendra Modi visualized the theme of "Digital India" thus on remodel the whole thought of Governance by creating it a lot of clear and accessible to the citizen. The Digital India initiative is being envisaged by Department of physics and knowledge Technology (Deity) however different ministries also are concerned like Ministry of Communications & IT, Ministry of Rural Development, Ministry of Human Resource Development, Ministry of Health conjointly.

Objective of the Study

To study the concept of digital India programme.

To find out the importance of this programme.

To find out the challenges faced in implementation of this programme.

4.To find out practical solutions and innovative ideas to accomplish the vision of a digital India-a reality.

DIGITAL INDIA 'Digital India' is a focal program to make India prepared for an information based future Vision Zones of Digital India

The Digital India-program is focused on three key vision zones:

1. Digital Framework as a Utility to Each Citizen: This incorporates to give rapid Web availability as a center utility for conveyance of administrations to natives. To give digital personality that is one of a kind, long lasting on the web and authenticable to each citizen. Giving cell phone and ledger empowering subject interest in digital and monetary space. Simple access to a Typical Administration Center. Shareable private space on an open cloud for each citizen.

2. Administration and Administrations on Interest Consistent reconciliation crosswise over offices or purviews aranteeing accessibility. Guaranteeing accessibility of administrations continuously from online and versatile stages To make all citizen qualifications compact and property of administrations continuously from online and versatile stages To make all citizen qualifications compact and accessible on the cloud To digitally changed administrations for enhancing simplicity of morking together. Utilizing Compact and accessible on the cloud To digitally changed administrations for enhancing simplicity of morking together. Utilizing Compactive networks and Working together Utilizing Geospatial Data Frameworks (GIS) for choice emotionally supportive networks and

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE:

AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

An Anthology of Selected Papers Presented at the Dean, College Development Council, P.U. Chandigarh

Sponsored

National Seminar On 9th February, 2019 [Saturday]

Organized by

POST-GRADUATE DEPARTMENT OF COMMERCE SWAMI PREMANAND MAHAVIDYALAYA, MUKERIAN

Chief Editor
Prof. Narinder Kumar

Editors

Prof. Sunil Aggarwal Prof. Mandeep Kaur

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS
PATIALA

TWENTYFIRST CENTURY PUBLICATIONS

79, Sheikhpura, P.O. Punjabi University, Patiala (PB) - 147002

Ph. 99153-98354 (Off.), 92167-53888 (Mob.)

e-mail : tfcpublications l l@gmail.com rinku_randhawa77@yahoo.com

In Association with

BOOKMAN

B-41, Sawan Park Ashok Vihar, Phase - 3 Delhi - 110052

The responsibility for the facts or opinions expressed in the chapters are entirely of the authors. Neither the College nor the publisher are responsible for the same.

@ Reserved

ISSUES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE : AN INITIATIVE TOWARDS EASE OF DOING BUSINESS

by

Prof. Narinder Kumar, Prof. Sunil Aggarwal & Prof. Mandeep Kaur

ISBN: 978-93-88669-83-2

Price: 500/-

Laser Type Setting Roshan Dhindsa & Manpreet Singh

		79-84
	E-COMMERCE IN INDIA - PRESENT AND FUTURE	
		85-88
	BARRIERS TO E-COMMERCE IN INDIA	
14.	BARRIERO TO B	89-91
	-Ms. Dhwani BENEFITS AND CHALLENGES IN E-COMMERCE: A REVIEW	A 121
15.	BENEFITO A Singh	92-97
	-Mr. Jagdeep Singh SECURITY ISSUES OVER E-COMMERCE AND THEIR SOLUTIONS	
	The state of the s	98-102
	E-COMMERCE, AGRICULTURE MIX MARKETING	
17.	-Mr. Simranjeet Singh Bians	103-110
	ECOMMERCE IN INDIA	
	Ms. Aarti Verma	111-119
10	E COMMERCE : CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	
19.	- Mrs. Seema Mahajan	120-125
20	ADOPTION OF M COMMERCE IN INDIA	120-120
20.	- Mr. Malkeet Singh & Ms. Minal Verma	
91	E-COMMERCE IN INDIA AN ANALYSIS OF PRESENT &	
21.	FUTURE STATUS (Challenges and Opportunities)	126-130
	— Dr. Rajni Devi	
99	DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN HEALTHCARE SECTOR	131-134
	-Ms. Mandeep Kaur	10 10 mm (1970)
99	DIGITAL MARKETING - ISSUES AND CHALLENGES	135-138
20	-Ms. Chandni	1 3 3 3 3 3
04	E-BUSINESS: ISSUES & CHALLENGES IN INDIAN PERSPECTIVE	139-143
24.	-Mr. Anmol Panyanda	109-140
	ROLE OF DIGITIZATION IN ECOMMERCE	The state of
20.		144-150
dis	- Mrs. Sonia Devi	
26.	E-COMMERCE: A POTENT TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE NAT	TION 151-154
	- Ms. Kuljeet Kaur	
27.	SECURITY AND PRIVACY ISSUES AS A POTENTIAL	-
1	RISK FOR E-COMMERCE	ST. TOTAL TOTAL
2	— Ms. Monica	155-161
28.	ROLE OF DIGITALIZATION IN E-COMMERCE	
E.H	-Mrs. Money Ohri	162-167

27

SECURITY AND PRIVACY ISSUES AS A POTENTIAL RISK FOR E-COMMERCE

Ms. Monica*

Today, the world are moving towards e-commerce application in completing their daily jobs. An ecommerce application becomes the preferred medium to complete the day's tasks. Electronic commerce or ecommerce is a potentially growing business for today's market. Basically, online shopping eliminates conventional purchase approach which is labor-intensive and time-consuming. Through cyber space, order can be placed electronically and the product will be produced and shipped with the middleman. E-commerce security and privacy is an important issue that has been leading to negative or adverse effects on the further development and growth of e-commerce. In this paper, the reasons behind lack of customer security and privacy online are discussed; importance of adequate security and privacy measures is emphasized, and a few methods to implement the change are outlined. This article is based on a literature review that emphasizes the need for increased security and privacy measures and the importance of customers trust in developing online relations. The potential for wide-ranging surveillance of all cyber activities presents a serious threat to information privacy. It gives more bad results in personal information privacy. In any e-commerce activities, all personal information should be controlled including their disclosure in order to protect its privacy. This paper discusses how personal information is used in e-commerce application and how it should be controlled.

Keywords: Customer privacy, customer security, e-commerce.

Introduction

The utilization of the internet is increasing rapidly every year; availability of low cost peripheral devices and wider internet accessibility options are key contributing factors. The progression of technology over the recent years have enabled the consumer a broader and much more enriched interactive experience. The availability of a wide variety of applications and simple point and click interfaces has further contributed to this "experience" by its ease of usability. Due to this, IT usage in present times has become a common practice. Business to customer (B2C) transactions and business (B2B) transactions are commonly used in the market. The fusion and integration of these two types of transactions has produced e-commerce. Chen and Dhillon have defined e-commerce as "the transaction of goods and services over the internet" . It is also described as the "sharing, transferring and exchanging of information" .Over the past few years E-commerce has maintained a rapid yet steady pace. It has been a dynamic force, a catalyst in changing the nature of business transactions and operations all around the world .It should also be noted that unlike traditional commerce; EC does not allow physical interaction between the

Assistant Professor of Commerce, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, monicasharma1994.ms63@gmail.com

Strategies for Business Excellence

Edited by:

J. P. Mahajan
Professor and Head
School of Management
Delhi Technical Campus
(Greater Noida)
GGSIP University, New Delhi

Ravi Kant Swami
Director
Delhi Metropolitan Education, Noida
GGSIP University, New Delhi

Strategies for Business Excellence J. P. Mahajan and Ravi Kart Swami

Manakin Press Pet Ltd., 2019

Published by Manukin Press Pvt. Ltd. th-300, Okhla Industrial Area, Plase-I New Delhi-110020, India

Tel.: 491-11-45328300

Emnil: publisher@manakinpress.com, Website: www.manakinpress.com

For customer services and other information, please email on info@manakinpress.com.

For our editorial support and about how to apply for permission to reuse the copyright material in this book, please email on publisher@manakinpress.com

Disclaimer:

Please be informed that the author and the publisher have put in their best efforts in producing this book. Every care has been taken to ensure the accuracy of the contents. However, the author and publisher make no representation or warranties of any kind and therefore shall not be responsible or liable to any person or entity with respect to any error, loss or incidental or consequential commercial damages accruing thereof. Neither the publisher nor the author is engaged in providing services of any professional nature and shall therefore not be responsible for any incidental, consequential, special or any other damages. Please do consult a professional where appropriate.

All due diligence has been taken by author/s, editor/s & publisher with regards to copyright but still if any then it one comes across and feels that a copyright infringement has taken place, which might have happened unknowingly should be notified at publisher@manakinpress.com so that immediate remedial measure can be taken.

No part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, microfilming, recording or otherwise, in permanent or temporary form without written permission from the publisher, with the exception of any material supplied specifically by the publisher for the purpose of being entered and executed on a computer system, for exclusive use by the purchaser of the work.

ISBN: 978-93-86677-64-8

Licensing Cover Image: www.Shutterstock.com

Printed at: Avantika Printers Pvt, Ltd.

xxiv	Contents
14. ICTS for Higher Education	145-178
Mahesh Sharma and Satpal Arora	
15. Economic Progress - Rethinking Beyond GDP	179-188
Dr. Mamta Pankaj Jain and Mr. Jai Prakash Malao	189-196
16. Globalization: A blessing or Curse for Economy	
Montest Carallenge	197-206
17. The Social Dimensions of Business Excellence Dr. Mukesh Chauhan	
18. Performance of Various FMCG Companies in	207-230
Current Economic Scenario	at A The line of the
Dr. Naman Bolar	一
19. Role of Wealth Growth by Compensation of Land	231-238
Acquisition, In Purchase of Four Wheelers	the state of the s
Naveen Lohiya	239-248
20. Factors of Excellence in Indian Multiplex Business:	239-240
A Progressive Outlook	
Dr. Nimit Gupta	249-256
21. Buy Back of Shares and Securities	
Nichant Kumar Swami	257-266
22. Resurgence of Indian Transport Sector Through Public	Ser Name 25
Private Partnership (PPP) Mechanism- A Critical Study	The Paris of the P
Dr. Niti Saxena	267-276
23. Relationship Between Corporate Governance Practice	
and Business Excellence	
Om Dutt and Ravindra Singh	277-290
24. A Study on Role of Financial Management Strategies	The second second
and Practices in Nurturing Business Excellence	
Pallavi Klurana and Dr. Vijay Kumar	291-300
25. Sustainable Marketing and Competitive Advantage	
Pooja and Yogita	301-308
26. Demonetization Impact on RuPay (Debit/Credit)	301 300
Card Transactions in India	The second
Mr. Rahul Chopal and Ms. Shweta Jain	200 210
Impact of HRM Policies on Employee Performance	309-318
and Job Satisfaction (A Case Study of PVVNL)	54 T 10 T 10 T 10 T 10 T
Rakesh Kumar Garg, Dr. Deepak Kumar Agarwal,	
Dr. R.C. Lal	319-330
8. Human Resource Accounting: A Strategic Approach	
Towards Corporate Excellence	
Dr. Reeta	
). Human Resource Strategies: A Way to Achieve	331-340
Excellence in Business	
Reeva Verma, Pratibha Giri, Mohd. Urfi Sheikh	
Reeva verma, Franchia Gira mondi. Orji Sheikii	ARTHUR STREET

Globalization: A blessing or Curse for Economy

Monica!

Abstract

India, the second quickest developing economy on the planet. Indian economy had encountered real strategy changes in mid 1990s. The new monetary change, prominently known as, Progression, Privatization and Globalization went for making the Indian economy as quickest developing economy and all around aggressive. The arrangement of changes embraced as for mechanical division, exchange and additionally monetary part went for making the economy more productive. Globalization has numerous implications relying upon the specific circumstance. In setting to India, this suggests opening up the economy to outside direct speculation by giving offices to remote organizations to put resources into various fields of monetary movement in India, expelling requirements and snags to the section of MNCs in India, enabling Indian organizations to go into outside coordinated efforts and furthermore reassuring them to set up joint ventures abroad; completing enormous import advancement programs by changing over from quantitative limitations to taxes and import obligations, subsequently globalization has been related to the arrangement changes of 1991 in India. Globalization ought not be thought of as an answer for everything. It only gives openings. The individuals who exploit, they thrive and the individuals who don't they sink. This paper would look at the impacts of progressing globalization in India.

Declaration

I hereby declare that the research paper titled Globalization: A blessing or curse for economy submitted by me is based on actual and original work carried out

Assistant professor in commerce Deptt. Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian

EPIDEMIOLOGY AND TRANSMISSION OF INFECTIOUS DISEASES

ISBN-978-93-5407-406-6

Dr. Rajesh Kumar Dr. Ankush Sharma Dr. Younis Ahmad Hajam

PUBLISHER: Career Point University, Tikker, Hamirpur

CONTENTS

Chapter No.	CONTENTS	
1.	Title	Page
	Therapeutic efficacy of pines polyphenols in the prevention of hepathin B and C induced dishetic complications. Roksho Roni, Reicho Karnari, Rajesh Kumor, Indu Thakur and Younis Ahmed Najan.	No. 1-16
2.	A Review on Coconavirus (Covid-19) Communicable Disease in Relation to Roman Health Perspective Alsy Komer Bhorshool And Robesh Kumar Chandra	17-37
3.	Traditional Medicinal Plants and Infectious Diseases Meenalishi Sharmo*, Ankash Sharmo and Harvinder Singh	38-63
4	Zoonetic Diseases in Himschal Pradesh: A Review Kalpno' and Rajesh Kumer	64-72
5.	Actionstyretes Against Drug Resistant Sactoria: A Review Nebu Salaria	73-77
6.	Nipsh Virus: An Active Cansative Agent For Respiratory And Neuronal Allmenta Proces Sharma, Rojesh Kumor, Ankush Sharma and Younis Ahmad Hajam" and Nitesh Kumor	78-10
7.	कोषिड-19 लंकामक रोग के परितेक्ष में ऑनलाइन विकारक बढ़ी इनीती हैंग तब	102-10
	Plant Extract Mediated Synthesis and Aspplication of Titanium Nanoparticles Helts, Nathra Thukur, Ashvinder Rana and Nidhi Sharatri*	105-11
9.	Antimicrobial Resistance: Present Challenges and Opportunities Yesmeens Akhter, Johangir Nobi, Keiser Syed and Nobide Tobassom	120-130
10.	A Review of COVID-19: Facts and Challenges Manish Kumar Tripothi	131-136

11.	Health Care Associated Infections: A Global Threat Johnney Wohl, Varmeron Aithter and Mahido Tabassum	137-149
12.	Traditional Uses Of Medicinal Plants For Treatment Of Widespread Diseases: A Review Ekts Bhulis	150-163
13.	Use of Honey in Diseases and A Miracle Immunity Bonsier-A Review Radhito Jamusi	164-175
14.	Solution And Measures For Covid-19 (Prevention, Early Detection And Control Of Covid-19 In Schools And Codinges) Samilaho Suri	176-183
15,	Medicinal Plants and Fish Diseases Athy Rana, Meenakshi Sharma*, and Anksah Sharme	184-198
16.	Scope for Utilization of Curcame longs, Embelies officinales and Theopera cordifolis for Human limith in COVID-19Like Scenario in Himschai Pradesh, India Galaban Kumar' and Henr Chander	199-210
17.	Overview Of Covid-19: Its Prevention And Management In The Light Of Some Nutraccuticals (A Review) Unesh Bharri* And Rayment Kour**	211-222
18.	Impact of Corid -19 on Indian Pharms: A Review Anjune Dest*, Shikha Rangra Chandel*, Sanjay Kumar, Himansha Chaurasia	223-233
19.	Herbel Potential of Some Indigenous Medicinal Plants of H.P. to Combat Influence of Infections Viruses Including COVID-19 Infection: A Review Mitesh Kumer*, Surendra Kumer Godara, Sunita Saklani, Vinerta Yarkar and Vatsheli	234-245

.

Traditional Uses of Medicinal Plants for Treatment of Widespread Diseases: A Review

Ekta Bhalla

ABSTRACT

Plant is an important source of medicine and plays a key role in world health. Traditional medicine is still recognized as the preferred primary health care system in many communities, with over 60% of the world's population and about 80% in developing countries depending directly on medicinal plants for their medical purpose due to their affordability, accessibility & low cost. Various parts of plants such as leaf, stem, bark, root etc. are being used to prevent, relieve symptom or revert abnormalities back to normal. Modern medicine today utilizes active compounds isolated from higher plants and about 80% of these active ingredients indicate a positive correlation between their modern therapeutic use and traditional uses. Various medicinal plants used for their antibacterial, anti-cancer, anti-inflammatory activity have been reviewed below: Acorus calamus used in rheumatism, Rheumatic fever, paste applied externally alleviates the pain and swelling: Bidens pilosa used as Antibacterial, antidysenteric, anti-inflammatory, antimicrobial, antimalarial, diuretic, sap from the crushed leaves is used to seep up clotting of blood in fresh wounds; Justicia adhatoda basaka used to cure Cough, Asthma, Bronchitis, tuberculosis; Urtica dioica L. Treat cold, flu, allergy, diabetes, joint pain, cancer, hypertension, treat urinary tract infection, clear excess uric acid. These herbal drugs are also rich sources of beneficial compounds including antioxidants and components that can be used in functional foods and also aromatic crops like lemongrass, palmarosa, citronella and vetiver oil are also widely used in perfumery and cosmetic industry which in turn gave employment opportunity to many people.

Keywords: Medicinal plants, Anticancer, Anti-inflammatory, Antimicrobial, Infectious diseases.

12.1. INTRODUCTION

Traditional medicine is an important component of the health care system of most developing countries. One of the most important challenges in human health is infectious diseases due to their high incidence and outbreak rate (Weinstein, 2001; Bahmani et al., 2015). The term of medicinal plants include a various types of plants used in herbalism and some of these plants have a medicinal activities. Medicinal plants are the "backbone" of traditional medicine, which means more than 3.3 billion people in the less developed countries utilize medicinal plants on a regular basis. Medicinal plants can produce secondary metabolites that can be used to treat infectious diseases (Balamurugan et al., 2008;George and Joseph, 2010). Bioactive compounds such as terpenes, quinones, flavonoids,

150

Publisher: Career Point University, Hamirpur

Securinable Rural

Editor
Dr. Armaninder Kaur
Co-Editor
Amrinder Singh Sandhu

ISBN 978-93-88977-76-0

Edition 2019

International Publishers & Book Suppliers

Representative Offices

Street 23466 FT/RD, Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16. Fallowfield Road, LEICESTER: U.K. LES-6LQ

According to fourth oriendation 20th by UKC.

Separation architecture approved by UKC Purpet University, Chandigach.

Published by
Supatrishi Publications
24/9. Industrial Area, Phase-2,
Near Tribune Chowl, Chandigarh,
Website: supatrishipublication.com
E-mail: supatrishipublication.com
0172-5002591, 94638-36591

All rights reserved. He part of the local may be reproduced as transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any infromation storage and retrieved system, without permission in writing from the Publisher and Author.

CONTENT

1	Preface	9
	Dr. Karamjit Kaur	
7	About College	10
	Dr. Amaninder Kaur	
1	Sustainability under Current Scenario	11
	Amrinder Singh Sandhu	
M	Medium, Small and Micro Entrepreneurship	13
	And Sustainable Rural Development	
	Dr. Karamjit Kaur Brar	
2.	Sustainable Banking: A Driver for a	22
	Sustainable Rural Development	
	Dr. Sonjeev Kumar Bansal	
3.	The Development of Smart Sustainable Village	32
	Rippendeep Kaur	
4.	Rule of NGOs in Creating Sustainable	40
	Development	
	Baldev Raj Binawra, Deepak Kokkar	
5.	The state of the s	48
	Sustainable Rural Development	
	Dr. Amaninder Kaur	
6.	The state of the s	55
	Sustainable Rural Development	33
	Veerinder Kaur	
7.		
	Kurai Development of India	62
	Dr. Sonia Devi	

Medium, Small and Micro Entrepreneurship And Sustainable Rural Development

Dr. Karamjit Kaur Brar*

ABSTRACT

India is known as agricultural as well as rural based economy. However, rural society is traditional, conservative and detached from the sources of innovation. In industrialized nations where local economies are integrated components of the national economy and national policies reach citizens in all parts of the nation, it is reasonable to ask weather specific attention should be paid to rural areas, rather than simply relying upon national programs. To reduce the migration rate we need to have a sustainable solution like providing employment opportunities to rural public. Industrial development has greater potential in expansion of economic activities and it will eventually help in development of rural assets along with income generation, development of infrastructure, raising standard of living and per capita income for rural people. Industrialization act as an instrument both of the creating capacity to absorb excess labour power and of catering for the diversification of the market required at the higher stages of economic development. Rural areas are specialised more in agriculture while Industries are located mostly at urban location giving a weak rural-urban linkage which ultimately results in lower pace of development in rural area. This paper is an attempt to analyze the rural economy, fact about small scale industries need of industrialization and industrial sector and especially its role in the development of rural areas in India.

Keywords: Rural Development, Industries, Agriculture, Employment, Industrialization, Economic Development, Infrastructure Development.

INTRODUCTION

India is characterised as developing economy and still nearly 65% of total Indian population live in rural areas. It would not be wrong to say that India lives in village despite of the fact that their total contribution in total GDP of India is only 18%. But when we look upon the developed structure of India, we can see that there is a

^{*}Principal, Bhag Singh Khalsa College for Women, Kala Tibba, Abohar

Year- 2020

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ

ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਰਮਾ ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ

Samkali Punjabi Sahit

Sabhiachar ate bhasha - sathiti te sambhavnava

Patron

Dr. Neerja Dhingra (Principal) D.A.V. College, Hoshiarpur.

Edit. By

Prof. Sharanjit Kaur Verma Dr. Kulwant Singh Rana

Published by:

Sunder Book Depot Mai Hiran Gate, Jalandhar.

E mail: sunderbookdepot@yahoo.com

Printed in India

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ISBN: 978-81-938795-9-7

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ: 2020

ਮੁੱਲ : ₹ 395/-

ਪ੍ਕਾਸ਼ਕ: ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ

ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ। ਫੋਨ – 0181–2623184

ਪਿੰਟਰਜ਼ · ਅਰ ਕੇ ਆਵਸੈਟ

ਤਤਕਰਾ

	ਸੰਪਾਦਕੀ	7	
	ਦੋ ਸ਼ਬਦ	10	
	ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ	11	
	ਕੁੰਜੀਵਤ ਭਾਸ਼ਣ	13	
	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਣ	16	
1.	ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ-ਅਰਵਿੰਦਰ ਢਿੱਲੋਂ	21	
2.	ਹੈਲੀਡੇ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਕਾਰਜੀ ਸਿਧਾਂਤ-ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਰਮਾ	25	
3.	'ਚਿਰਾਗਾਂ ਦੀ ਡਾਰ' ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੱਖ: -ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ	28	
4.	ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ 'ਕੌਰਵ ਸਭਾ' : ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ-ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	32	
5.	ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਗਠਨ-ਸੁਰਜੀਤ ਕੋਰ	36	
6.	ਖ਼ਬਰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ-ਮੁਖਤਾਰ ਸਿੰਘ	42	
7.	ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਧਾਨ-ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	47	
8.	ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾਉਂ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ "ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਬੂਹਾ ਸੁਲਖਣੀ"	51	
	ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ⊢ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਔਲਖ		
9.	ਡਾ. ਹਰਸ਼ਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਚੁੱਪ ਦੀ ਚੀਖ' ਦਾ ਥੀਮਕ ਅਧਿਐਨ-ਮਨਦੀਪ ਖੋਖਰ	59	
10.		65	
11.		71	
12.		75	
13.		79	
14.	ਪੂਰਵ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਕਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਨਾਰੀ ਸਰੋਕਾਰ-ਪ੍ਰੋ. ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ (ਖੋਜਾਰਥੀ)	88	
15/	ਸਮਕਾਲੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ: ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ਸ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ	95	
	ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ-ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)		
16.	ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਆਈ. ਸੀ. ਟੀ. ਦੀ ਵਰਤੋਂ-ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ	101	
17.	ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ : ਇਤਿਹਾਸ,ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ-ਡਾ. ਹਰਜੋਤ ਕੌਰ	105	
18.	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ-ਡਾ. ਸੀਮਾ ਚੱਢਾ	109	
19.	ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਿਧਾਈ ਨਾਟਕ 'ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ'-ਨਰਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	115	
20.	그는 사람들을 가지 않는 어떻는 그러지 말이 가지에 걸었다. 많은 아이는 사람이 아니라면 그리는 사람들이 그리는 것이다. 그리는 것이다는 아이는 아이에게 되었다면 어느 아이를 다 살아 없다.	120	
	ਵਿਚ-ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ		
21	. ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਚੁਣੌਤੀਆਂ-ਕਮਲੇਸ ਕੁਮਾਰੀ	129	

ਸਮਕਾਲੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ: ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ਸ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਡਾ.)

ਸਮਕਾਲੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਾਲਵਾਚੀ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਰਖਦੇ /ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਖੰਡ ਦੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਵਿੱਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋ ਕੇ ਲੱਭੀਆ ਨਵੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਿਸਚਤਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਲਾਸਕੀ ਚਿੰਤਨ ਮਾਡਲ , ਆਦਰਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸਗੋਂ ਨਵੇਂ ਚਿੰਤਨ ਇਹਨਾਂ ਮਾਡਲਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਰਹੇ ਹਨਾ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਤਹਿਤ ਅਸੀਂ ਪਾਸ਼ ਦੀ ਪਿਛਲੇਰੇ ਦੌਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਜੋ ਮੂੰਹ ਮੱਥਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਘੜਨ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਚੋਖਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਹ ਖਾਸੀਅਤ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਮਤ ਨੂੰ ਮਨਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਤੇ ਟੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ । ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਮਸਲੇ ਲੋਕਮਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

"ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਨਾਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹੋਂਦ ਹੈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹੋਂਦ ਬਿਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਿਰਜਣਾ ਬੇਹੱਦ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਜੋ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੀਰੋ ਪ੍ਰੇਮਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੱਕ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ ।"

ਇਹਨਾ ਸ਼ਕਿਤੀਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਵਿੱਤਗੇਆਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਲ ਕੌਰ, ਵਨੀਤਾ,ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾ,ਅਮਰ ਜਯੋਤੀ, ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ,ਸ਼ਿਰੀਨ ਅੰਨਦਿਤਾ, ਦਰਸ਼ਨ ਕੌਰ, ਕਮਲ, ਸਿਮਰਤ ਗਗਨ,ਨਿਰਪਾਲਜੀਤ ਕੌਰ ਜੇਸਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਘੁੰਮਣ, ਨੀਰੂ ਅਸੀਮ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੰਦਨ, ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸੁਰਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਮ ਜਿਕਰਯੋਗ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ -ਸੰਵੇਦਨਾ , ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਬੇਹੱਦ ਸਸ਼ੱਕਤ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਮਨ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਤਾ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਥਲੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਮੈਂ ਦੋ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਅਤੇ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮਿਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਹਿਤ ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਨਾਰੀ ਦੇ ਸਵੈਂ ਤਲਾਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਜੋਂ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਰਦਾਵੀਂ ਧੌਂਸ ਦੇ ਦਮਨਕ੍ਰਿਤ ਵਤੀਰੇ ਦੀ ਝਲਕ ਨਜਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਸਮਾਜ

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ/95

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ

ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਰਮਾ ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ

Samkali Punjabi Sahit

Sabhiachar ate bhasha - sathiti te sambhavnava

Patron

Dr. Neerja Dhingra (Principal) D.A.V. College, Hoshiarpur.

Edit. By

Prof. Sharanjit Kaur Verma Dr. Kulwant Singh Rana

Published by:

Sunder Book Depot Mai Hiran Gate, Jalandhar.

E mail: sunderbookdepot@yahoo.com

Printed in India

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ISBN: 978-81-938795-9-7

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ: 2020

ਮੁੱਲ : ₹ 395/-

ਪ੍ਕਾਸ਼ਕ: ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ

ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ। ਫੋਨ – 0181–2623184

ਪਿੰਟਰਜ਼ · ਅਰ ਕੇ ਆਵਸੈਟ

		ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਰੁਝਾਣ -ਮੀਨਾ ਸ਼ਰਮਾ
	22.	ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਗਨਯ ਤਾਂ ਕੇ ਸ਼ੁੱਭਿਆਚਾਰ:
	23.	ਮੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸਾ ਅਤੇ ਬਦਲਦਾ ਪਾਰਮਾਤ
		ਇਕ ਸੁਲਾਕਣ । ਹੈ ਜ਼ਰੀਕਾਰ ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)
	24	ਇੱਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ⊢ਡਾ. ਬਲਾਵਦਰ ਕੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.) ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਤੌਸੀਫ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ-ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਤੌਸੀਫ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ-ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ
C	25.	
	55.	ਅਫ਼ਜ਼ਲ ਤਸਫ਼ ਦਾ ਕਰਾਣਾ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਪਰਵਾਸ-ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਪਰਵਾਸ-ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
	26.	ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਪਰਵਾਸ-ਡਾ. ਸੁਖਾਵਦਰ ਹੈ ਨਾਟਕਕਾਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ
	27.	
	28.	ਨਾਟਕਕਾਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰਕਾਰ-ਰੀਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰਕਾਰ-ਰੀਨੂੰ
	29.	
	30.	ੂ _ ਰ ਕਰਿਤ ਅਤੇ ਨਾਰਵਿੰਦ ਹੈ ਜਿ
4		ੰ-ਾਈ ਚੁੱਕਿਆਚਾਰ ਸਕਟ-ਗੁਰਦਾਪ ਕੁਸ ਹੈ।
	31.	ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ-ਰਜਨੀਸ਼ ਕੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ-ਰਜਨੀਸ਼ ਕੌਰ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ "ਗਲੀਏ ਚਿੱਕੜ ਦੂਰਿ ਘਰ" ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ
	32.	ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆ ਹੈ ਹੈ ਜਦਰਭ ਵਿਚ "ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੇ ਦੂਰਿ ਘਰ ਪ੍ਰ
	33.	ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰ
		ਦੀ ਪ੍ਸੰਗਿਕਤਾ -ਅਜੋ ਕੁਮਾਰ ਅਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਸੰਗਿਕਤਾ -ਅਜੋ ਕੁਮਾਰ ਅਰਸ਼ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ-ਡਾ. ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ-ਡਾ. ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ
	24	ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ
	34.	ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡੂ ਜਾਂਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਡਾ. ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਡਾ. ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ
	35.	ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਾਗਵਾਦ-ਡਾ. ਆਤਮ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ: ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦਾ
	36.	ਵਿਸ਼ਵਕਿਰਨ ਦੇ ਦਰ ਵਿੱਚ ਸ
		ਪ੍ਰਵਚਨ-ਡਾ. ਵੰਦਨਾ
	37.	ੇ ਤਾਰਿ ਜਾ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਮਤਰ ਅਮਰਵਾਤ ਸ਼ਾਮਤਰ ਜਿਸ਼ਤਰ ਜਿਸ਼ਤਰ ਸ਼ਿਸ਼ਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ ਸ਼ਾਮਤਰ
		ਿਹਾਈ
	38.	ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ : ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਸਆਵਾ-ਪ੍ਰ. ਯੂਰਾਪਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ : ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਸਆਵਾ-ਪ੍ਰ. ਯੂਰਾਪਤ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਉਲਝੀਆਂ ਤੰਦਾਂ : ਚੱਕਰਵਿਊ-ਕਿਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਉਲਝੀਆਂ ਤੰਦਾਂ : ਚੱਕਰਵਿਊ-ਕਿਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
	39	ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਉਲ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਮਾਰਟ ਫੋਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ-ਡਾ. ਸੰਗੀਤਾ
	40.	ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਮਾਰਟ ਵਰ ਦਾ
	10.500	

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ

ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਔਰਤ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਮ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਛੱਡੋਂ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਲਈ ਨਿੰਦਨੀਯ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਅਰਸਤੂ ਨੇ "ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਤੇ ਨਾ-ਮੁਕੰਮਲ ਚੀਜ਼ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸੁਕਰਾਤ "ਇਸਤਰੀ ਸਭ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ।" ਜਰਮਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਾਇਨਗੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ "ਇਸਤਰੀ 'ਚ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।" ਸੈਕਸ਼ਪੀਅਰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਧੋਖਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਨੂੰ ਸਮਿਰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਣ, ਝੂਠ ਦੀ ਮੂਰਤ ਅਤੇ ਵੇਦ-ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੈ।" ਗੋਰਖ ਨੇ "ਇਨ ਬਾਘਨ ਤ੍ਰੈ ਲਈ ਖਾਈ" ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਔਰਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ "ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੂ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ" ਕਿਹਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ "ਇਸਤਰੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਸੀਬ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮੋੜਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ।"

ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਉਜਾਗਰ ਕਰਕੇ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ "ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਔਰਤ, ਨਾਰੀਵਾਦ, ਇਸਤਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸਬਦਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੀ ਤਹਿ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਡੂੰਘੇਰੀ ਹੈ।ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਤਲਾਸ਼ਣ ਲਈ ਔਰਤ ਵਜੋਂ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਮਰਦ ਔਰਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ, ਨਾਂ ਕਿ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਪਾਦਕ (ਕਹਾਣੀ ਪੰਜਾਬ) ਕਰਾਂਤੀਪਾਲ ਨੇ ਕਿਹਾ।" ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਸਨੇਹੀ, ਤਿਆਗੀ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਲ ਸਾਂਚੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਕਾਰ ਬਦਲਣ ਵਾਲੀ, ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਚੇਤਨਾ ਵਸਤੂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ' ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਜੇਕਰ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਰੀਰਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਭਾਵਨਾਂ ਤੋਂ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚੀਜ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਆਪਣੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। "ਮਰਦ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆ ਦੀ ਨਵਜਾਤ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਸਤੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਧੀਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ "ਨਾਰੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਕਿ ਉਸ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਗੁਣਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਰੀਵਾਦ ਸ਼ਬਦ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਵੱਲ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਰਵਾਦ ਤੇ ਇਸਤਰੀਵਾਦ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋ ਕੀਤੀ ਗਈ। "ਫੈਂਮੀਨਿਜ਼ਮ (Feminism) ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਫਰੈਂਚ ਰਾਹੀਂ ਆਇਆ ਫਰੈਂਚ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਤੀਨੀ ਸ਼ਬਦ (.....) ਤੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਸਮਾਨ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਅਰਥ ਲਿੰਗ ਤੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਤੋਂ ਹੈ*°* ਆਕਸਫੋਰਡ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਨਾਰੀਵਾਦ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਰਾਏ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣਾ / ਵੈਬਸਟਰ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ (Webster) ਅਨੁਸਾਰ

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ/148

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ

ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਰਮਾ ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ

Samkali Punjabi Sahit

Sabhiachar ate bhasha - sathiti te sambhavnava

Patron

Dr. Neerja Dhingra (Principal) D.A.V. College, Hoshiarpur.

Edit. By

Prof. Sharanjit Kaur Verma Dr. Kulwant Singh Rana

Published by:

Sunder Book Depot Mai Hiran Gate, Jalandhar.

E mail: sunderbookdepot@yahoo.com

Printed in India

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ISBN: 978-81-938795-9-7

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ: 2020

ਮੁੱਲ : ₹ 395/-

ਪ੍ਕਾਸ਼ਕ: ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ

ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ। ਫੋਨ – 0181–2623184

ਪਿੰਟਰਜ਼ · ਅਰ ਕੇ ਆਵਸੈਟ

	ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨ	1.0
	ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਰੁਝਾਣ -ਮੀਨਾ ਸ਼ਰਮਾ	13
	ਾ ਪਾ। ਬੀ ਵਿਰਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬਤਾਬਤੀ ਮਹਿਰਬਿਤੀ ਤੇ ਜ਼ੱਕਿਆਦਾਰ:	14
9	ਾਰ ਹੁਲਾਕਣ ⊢ਡਾ ਸਲਵਿੰਦਰ ਕਪਾਰ	
	ਖ਼ਾਮਾਰਤ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਮਨਿੰਦਰਜ਼ੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)	14
	ਾਲਜ਼ਲ ਤੁਸਾਫ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਧਿਐਨ-ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ	15
	ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਪਰਵਾਸ-ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	15
	ਨਾਟਕਕਾਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੋਨੀਆਂ ਦੇਵੀ	16
	ਮਾਕਾਲ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰਕਾਰ-ਰੀਨ	17
	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਗੁਲਬਹਾਰ ਸਿੰਘ	17
	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	18
	ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਸੰਕਟ-ਗੁਰਦੀਪ ਕੁਮਾਰੀ	
	ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ-ਰਜਨੀਸ਼ ਕੌਰ	19
	ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੇਵਲ 6 (6 22 24	19
	ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ "ਗਲੀਏ ਚਿੱਕੜ ਦੂਰਿ ਘਰ" ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਦੀ ਪ੍ਸੰਗਿਕਤਾ -ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ ਅਰਸ਼	20
	ਗੁਗਦੁਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਮੌਤ ਤੀਤਨ ਤਾਲਤ	
	ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਾਰੀਵਾਦ-ਡਾ. ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ	20
	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ: ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦਾ	21
	ਪ੍ਰਵਚਨ-ਡਾ. ਵੰਦਨਾ	21
	'ਸ਼ਮੀਲ' ਕਾਵਿ ਦਾ ਕਾਵਿ ਸਾਧਾਤ ਨੂੰ ਨੂੰ	-
	Au.di Hiawieris - Errore - Ac	20
	ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਉਸਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੈ ਗੁਰਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	22
	ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੀਆਂ ਉਲਝੀਆਂ ਤੈਦਾਂ : ਚੱਕਰਵਿਊ-ਕਿਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਮਾਰਟ ਫੋਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ-ਡਾ. ਸੰਗੀਤਾ	23
	ਸੰਗੀਤਾ । ਮਹਤਤਾ-ਡਾ. ਸੰਗੀਤਾ	23
		24

ਨਾਟਕਕਾਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

ਸੋਨੀਆ ਦੇਵੀ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਜਕ ਨਿਆਂ ਲਈ ਜੂਝਣ ਵਾਲਾ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ਜਾਤਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨੂੰ ਮੇਟਣਾ, ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਉਸਦੀ ਜੀਵਨ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦੇ ਅਹਿਮ ਸਰੋਕਾਰ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ ਲੋਕ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਗੋਂ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਤੱਕ ਫੈਲ ਕੇ ਲੋਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਰਿਪੇਖ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਹਥਲਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੇਗਾ ਜੋ ਨਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਤੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਪੰਚ ਨੂੰ ਬੇਪਰਦਾ ਕਰਕੇ ਨਾਰੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਕਿੰਨੀ ਸੁਚੇਤ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੈ, ਔਰਤ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸਥਾਨ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਆਦਿ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਕੀ ਨਾਰੀ ਮਰਦ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਸਵੈਮਾਣ ਲਈ ਲੜਾਈ ਲੜ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨਾਰੀ ਚਿੰਤਕ ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਰਾੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਪਿਰਤ ਮਰਦ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੀ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੜੀ ਤਰਕਮਈ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚੌਖਟੇ ਨੂੰ ਰੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਕੇਵਲ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। 200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਲਿਖੇ ਉਸਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸ਼ੇਡਜ਼ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਤਰ ਬੇਖੌਫ ਤੇ ਚੇਤੰਨ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਬੋਗਮੇਂ ਦੀ ਧੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਫੌਜਣ ਨਾਟਕ ਦੀ ਚਿੰਤ ਕੌਰ, ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚਲੀ ਦਲਿਤ ਪਾਤਰ ਮੀਤੀ, ਟੁੰਡਾ ਹੌਲਦਾਰ ਵਿਚਲੀ ਭਾਨੀ, ਸਰਪੰਚਣੀ ਵਿਚਲੀ ਦਲਿਤ ਸਰਪੰਚ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕਤਲ ਵਿਚਲੀ ਪੀਤੀ, ਉਸਦੇ ਹਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚਲੀ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਵਾਲਾਂ ਸੰਗ ਲੜਦੀ, ਜੂਝਦੀ ਹੈ। ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦੀ ਭਾਂਘ ਹੈ। ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸੀਮਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਥੇ ਕੇਵਲ ਸਮਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਦੁਆਰਾ ਰਚੇ ਨਾਟਕ ਰੱਖੜੀ (1993), ਭੰਦੂਰ (1993), ਔਰਤ (1994), ਸਮਾਜ (1994), ਬੇਗਮੇਂ ਦੀ ਧੀ (1995) ਅਤੇ ਫੌਜਣ (1995) ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਾ ਪਾ (1995) ਅੱਡੇ ਫੌਜਣ (1995) ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਦੇ ਫਰੈਡ੍ਕ ਏੰਗਲਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰੋਗੀ ਕੰਮ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਨਿੱਜੀ ਕੰਮ ਹੈ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

launoly,

International Publishers of Indian Languages

Representative Office : 33 old oak Lane Levittown, NY -11756 (U.S.A)

Guru Teg Bahadur Ji Di Bani Da Vichardharak Pripekh

(Articles)

Edited by: Dr. Harwant Kaur

Mob: 98149-56875

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-81-7914-470-1

Price: Rs. 500

Edition: 2020

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236, Tel. 0172-4613236

E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਹਰਵੰਤ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਤਰਲੌਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

10.	ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਰਹਿਨੁਮਾ : ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ • ਡਾ. ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ	61
11.	ਧਰਮ, ਮਾਨਵਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ • ਡਾ. ਇੰਦਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	68
12.	ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ • ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ	74
13.	ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ : ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ • ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)	79
14.	ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ- ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ : ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸੰਗਕਤਾ	83
15.	 ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੁੜ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ 	89
16.	ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ- ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ : ਮਹਾਨ ਬਲੀਦਾਨੀ • ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰਜੀਤ ਗਿੱਲ	94
17.	ਭਟਕੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਰਾਹ-ਦਸੇਰੇ : ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ • ਡਾ. ਮਿੰਨੀ ਸਲਵਾਨ	97
18.	'ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ- ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ' ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪਹਿਲੂ • ਡਾ. ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ	104
19.		108

ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ : ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ • ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (ਡਾ.)

ਦਿ ਦੀ ਚਾਦਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਮਹਾਨ ਜੀ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਆਪ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਦੱਬੀ-ਕੁਚਲੀ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਹੇਠ ਕੁਰਲਾ ਰਹੀ ਕੌਮ ਤਈ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। "ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ, ਤਿਲਕ ਜੰਞੂ ਦੇ ਰਾਖੇ, ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਕਰਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਲਕ ਸਨ।" ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਹੀ ਉਮਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਆਪ ਨੇ ਤੇਗ਼ ਦੇ ਉਹ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਏ ਕਿ ਫਿਰ 'ਤੇਗ਼ 'ਰ' ਹੀ ਕਹਿਲਾਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਬਾਣੀ 15 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਰਚੇ 59 ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ 57 ਹਨ।

'ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੀਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ' ਪੁਸਤਕ ਤਰਲੌਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ, ਮਲ ਦਾ ਵੈਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਸੰਤ ਮਲੂਕ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ, ਕਿਰਤ ਦੀ ਕਦਰ, ਅਮਨ ਦਾ ਦੇਵਤਾ-ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜੀਏ, ਮੋਹਿ ਮਰਨੇ ਕਾ ਚਾਉ ਹੈ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਮਾਰਗ, ਗੁਰੂ ਬਹਾਦਰ ਬੋਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੀਸ ਚਿਰਾਏ, ਪਰ ਪਈਏ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼, ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਹੇਠ ਵੰਡ ਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 72 ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਪੁਸਤਕ ਲੇਖਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਾਕਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ † ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ਖਿਆ ਵਿਚ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੱਕ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਕਾਲੇ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ

Ms. Comon

Changing Dimensions of Human Resource Management

DR. LALITA K. SHARMA

TEXT © DR LALITA K. SHARMA 2020

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

Publisher
ASIAN PRESS BOOKS
85/S-1 Mahajati Road
Kolkata-700028
www.asianpress.in

1st Edition November 2020 ISBN: 978-93-90238-58-3

MRP: ₹700/-

Chapter 14	Role of Human Resource Prost	
	Role of Human Resource Practices on Employee Retention and Employee Satisfaction n FMCG Sector Dr. Namita Srivastava	131-145
Chapter 15	Employee Engagement	
,	Divya R. Patel	146-151
Chapter 16	Relationship Between Job Satisfaction and Emotional Intelligence: A Case Study of Kangra District of Himachal Pradesh	152-159
	Dr. Hardeep Kaur & Sourav Chhibber	
Chapter 17	An Empirical Study: Private & Public Insurance Employees Perception about Job Satisfaction Shaina Bhandhari	160-168
Chapter 18	Work Stress and Psychological Well-Being among Young Employed Adults Preeti Srivastav	169-174
Chapter 19	A Theoretical Study: Employee Turnover	175 101
200	Suman Devi	175-181
Part Three:	Employee Relations & Benefits	
Chapter 20	The Employment Relationship	182-185
Chapter 21	Prasanta Das Corporate Social Responsibilities: Case Study of Apple Private Ltd.	186-191
	Kirandeep Kaur & Sukhpreet Kaur	
Chapter 22	Corporate Social Responsibility: A Comparative Study of Public and Private Sector Banks Aarti Sharma	192-201
Chapter 23		202-210
Chapter 24	a tip	211-219
Part Four:	Recent Trends in Human Resource Management	
Chapter 25	Spiritual Practices At Workplace: Facilitating Positive Work- Related Outcomes Isha Yadav, Dr. Samreen Hussain & Dr Mitali Tiwari	220-227
Chapter 26		228-241

CHAPTER 19

A THEORETICAL STUDY: EMPLOYEE TURNOVER.

Suman Devi

Assistant Professor

Department of Commerce

Dasmesh Girls College Chak Alla Baksh Mukerian, Punjab

4BSTRACT

The success of any organization is highly dependent on how it attracts recruits, motivates, and retains its workforce. Organizations invest a huge amount on employee's growth and development through training and job assignments. The organization faces at loss when the employees leave their job once they are fully trained and skilled, this is called employee turnover. The aim of this paper is to emphasize on some of the substantial costs that occur when a person leaves your organization and suggest some preventive measure to reduce the employee turnover and to retain employee.

Keywords: Job turnover, types, causes, calculation and remedies

1.0 INTRODUCTION

Job Turnover-The ratio of the number of employees that leave a company through attrition, dismissal, termination, or resignation during a period to the number of employees on payroll during the same period it does not reflect any redundancies. Planned redundancies are reported and explained separately if relevant for Employee Turnover.

According to a Gallup's 2015 Workforce Panel study, 51% of employees are actively looking for a new job at any given time. If and when any of those people actually leave, the cost isn't trivial. And they and can hit smaller businesses hard. Analysts estimate backfilling roles cost employers roughly 20% of that position's salary in hiring, recruiting, and onboarding costs. The hiring process takes 36 days on average. But learning how to calculate employee turnover rates, assuming certain costs with lost staff, and building a business plan that anticipates some amount of employee turnover can better prepare you and your business for voluntary terminations. In this article, we walk the basics of employee turnover, including how to calculate it, industry benchmarks, and how we can use turnover rates to better

BANKING & FINANCE

Theory, Praxis and Solution

DE LABITAK SHARMA

Text © Dr. Lalita K. Sharma 2021

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

PUBLISHER

ASIAN PRESS BOOKS

612, Saltee Plaza, 6th Floor, 1/G Khudiram Bose Sarani Jessore Road, Kolkata-700080

PH: 033 4071-9082

Mob: 7001813717

www.asianpress.in

1st Edition April 2021

ISBN: 978-93-90970-19-3

Price: ₹500/-

Section Four: Cloud Computing & Technology in Banking Sector

ection rot	It: Cloud Computing & Terms By	100110000000000000000000000000000000000
Chapter 8	Use of Cloud Computing in Banking Services	116-124
Chapter 9	A Study on Cloud Computing and Its Impact on the Banking Sector	125-135
Chapter 10	R Raj Kumar Benefits of Cloud Computing in Transforming the Banking Sector and Precautions Needed while Making	136-140
Chapter 11	Pawan Kumar Customers' Intention towards Usage of Smart Cards in Banking Context	141-153
Chapter 12	Dr. Vikas Kumar, Rohini Malik & Dr. Amanpreet Kaur Credit Card	154-157
Chapter 13	Afna K. B Using the Credit Limit Wisely & Responsibly: Methods of Using the Credit Card	158-163
Chapter 14	Harjyot Kaur & Paramveer Singh Online Banking System in India: Pros and Cons Mamta Arora	164-176
Chapter 15	Online Banking: A Study with Respect to Customer Awareness for Some Selected Area in South 24 Pargana District West Bengal	177-187
	Gourab Das	

CHAPTER 8

USE OF CLOUD COMPUTING IN BANKING SERVICES

Suman Devi

Assistant Professor

Department of Commerce

Dasmesh Girls College Chak Alla Baksh Mukerian, Punjab

ABSTRACT

Cloud computing is the practice of using a network of remote servers hosted on the internation store, manage, and process data, rather than a local server or a personal computer. In these chapter different variants of cloud computing has been discussed. There are several different "flavors" of cloud, each bringing its own specific implications for banks.

I.0 INTRODUCTION

With the rise of existing and new, non-traditional competition, banking faces a changing business landscape. Satisfying customer demands has become more complex as customers demand more convenience and control over their banking services. At the same time, regulators are ushering in a new era of government over-sight. Banks currently face challenges in a number of key areas:

1.1 Capital inadequacy that depresses profit margins.

- i. Emboldened customers who expect rapidly evolving new services and offerings fiered competition for customers has spawned industry consolidation and the entrance montraditional firms changing business models have shifted from product central customer-centric.
- ii. Enhanced regulation increases government oversight and intervention.
- iii. Increasing social and government pressure for financial inclusion.

Changing Dimensions of Human Resource Management

Editor
Dr. Lalita K. Sharma
Assistant Professor, Dept. of Commerce
Guru Nanak Khalsa Girls College
Sang Dhesian, Goraya, Jalandhar, Punjab
Mob. No./WhatsApp-62804-40947
Mail id: lalita099@yahoo.com

TEXT © DR LALITA K. SHARMA 2020

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

Publisher
ASIAN PRESS BOOKS
85/S-1 Mahajati Road
Kolkata-700028
www.asianpress.in

1st Edition November 2020 ISBN: 978-93-90238-58-3 MRP: ₹700/-

	Tetention way
Chapter 14	Role of Human Resource Practices on Employee Retention
	Employee Satisfaction n FMCG Sector
on	Dr. Namita Srivastava
Chapter 15	Employee Engagement Divya R. Patel
Chapter 16	Relationship Between Job Satisfaction and Emotional
	Intelligence: A Case Study of Kangra District of Himachal Pradesh
	Dr. Hardeep Kaur & Sourav Chhibber
Chapter 17	An Empirical Study: Private & Public Insurance Employees
	Perception about Job Satisfaction
CL10	Shaina Bhandhari
Chapter 18	Work Stress and Psychological Well-Being among Young Employed Adults
Chamter 10	Preeti Srivastav
Chapter 19	A Theoretical Study: Employee Turnover Suman Devi
Part Three	: Employee Relations & Benefits
Chapter 20	The Employment Relationship Prasanta Das
Chapter 2	Corporate Social Responsibilities: Case Study of Apple Private Ltd.
	Kirandeep Kaur & Sukhpreet Kaur
Chapter 2	2 Corporate Social Responsibility: A Comparative Study of Public and Private Sector Banks Aarti Sharma
Chapter 2	3 Corporate Social Responsibility: A Comparative Study of Two Financial Years of Maharatan Companies Shelka Dhanda
Chapter 2	
Part Four	: Recent Trends in Human Resource Management
Chapter 2	Related Outcomes
Chapter	Isha Yadav, Dr. Samreen Hussain & Dr Mitali Tiwari Virtual Team Nandan P. & Prathima BT

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: DOING GOOD BY INCREASING THE SOCIAL BENEFITS OF A COMPANY'S CORE ACTIVITIES

Monlea

Assistant Professor

Department of Commerce

Dasmesh Girls College, Mukerian, Punjab

ABSTRACT

In India the greater part of the organizations raised capital from the market at high Ivaluation of their offers by anticipating incorrectly image of the organization's exhibition and benefit. The speculators endured a great deal because of deceitful administration of corporate that performed significantly less than announced at the season of raising capital. The requirement for corporate governance has emerged as reactions to a developing feeling of corporate bad behavior and furthermore for expanding worry about the rebelliousness of gauges of money related announcing and responsibility by sheets of executives and the board of corporate causing substantial misfortunes on financial specialists. Great Corporate Governance is critical to developing Profits and Reputation. Associations need to depend upon solid relations with every one of these investors for their survival and development. Consequently they have to give great comes back to investors as well as steady employments for representatives, solid items for shoppers, mindful relations with the network and a spotless situation. Great corporate governance should take a gander at all partners and not simply the investors alone. Corporate governance isn't something which controllers need to force on an administration, it should originate from inside. Corporate Governance in an association speaks to the relationship among partners that is utilized to decide and control the key course and execution of associations. Corporate governance is intended to run organizations morally in a way to such an extent that all partners including leasers, wholesalers, clients, workers, the general public everywhere, governments and even contenders are managed in a reasonable way. This paper endeavors to clarify why the great corporate governance development ought to

2019-20

PROBLEMS AND CHALLENGES FACED BY UNORGANISED SECTOR WORKERS

Editor Dr. Lalita K. Sharma Assistant Professor, Dept. of Commerce Guru Nanak Khalsa Girls College Sang Dheslan, Goraya, Jalandhar, Punjab Mob. No./WhatsApp-62804-40947 Mail id: lalita099@yahoo.com

Lorish Camba

TEXT © DR. LALITA K. SHARMA 2020

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

Publisher
ASIAN PRESS BOOKS
85/S-1 Mahajati Road
Kolkata-700028
www.asianpress.in

1st Edition November 2020

ISBN: 978-93-90238-60-6

MRP: ₹700/-

Chapter 9	Health Status of Selected Marginalised Groups in India	105
	Paramveer Singh & Harjyot Kaur	100
Chapter 10	Apathy of Mass Media in Unorganised Sector	115
	Chinmoy Biswas	
Part Thro	ee: Push and Pull Factors Responsible for Migrat	ion
Chapter 11	Push and Pull Factors Responsible for Migration and	119
	Challenges Faced by Migrant Laborers: A Review Study of	
	India	
	Dr. Rupinder Sampla & Sourav Chhibber	
Chapter 12	Problems Faced by Migrant Workers during COVID-19	137
	Anil. N	
Part Four	: Women Empowerment in Unorganised Sector	
Chapter 13	A Spoonful of Sugar: Atmanirbhar Bharat for Migrant	140-
	Women Empowerment	
1.00	Urna Bhattacharjee	
Chapter 14	Women Empowerment: Need of the Nation	145-
	Monica	
Chapter 15	Tribal Women Empowerment through Microfinance with the	152-
	Help of Self-Help Groups (SHGS): A Study in Madhya	
	Pradesh State	
	Dr. S. K. Baral	

SAB 3

CHAPTER 14

WOMEN EMPOWERMENT: NEED OF THE NATION

Monica

Assistant Professor Department of Commerce Dasmesh Girls College, Mukerian, Punjab

4BSTRACT

Indian women have come up a long way during the past 50 years. Gone are the days when releadership positions were occupied by males. Now in almost every field women are equally occupying the seats .the history of women in leadership roles always speaks of struggle and hard work and challenges surround her from her early childhood, but she is intelligent and sharp, her wit, charm, ambition and abilities to be influential have led her to be a leader. This article provides a glimpse into the status of women in Leadership in India. This empirical paper seeks to understand the women, their opportunities and their advancements in leadership in Indian firms. The paper also outlines the consequences of the women leaders in India.

Keywords: Leadership, opportunities, developments, government, education

INTRODUCTION 1.0

India is a country of great leaders, both men and women. The women leaders in India are diverse in terms of their personality, and their contribution to education, politics, women empowerment and welfare is neither limited nor forgettable. Some of them are queen Elizabeth, indira Gandhi, Benazir Bhutto and recent pratibha tai patil.

Today women aren't just restricted to household work and cooking for her family. Today, it's all about empowerment of women. A woman is the flag bearer of a society. It is she who gives birth to the future of the world. She is responsible for rearing her children and giving them an apportunity to grow up in a healthy and positive environment. Women are doing leadership role throughout their lives.

The Psychology of the state of

Dr. Lalita K. Sharma

TEXT @ DR LALITA K. SHARMA 2020

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

Publisher
ASIAN PRESS BOOKS
85/S-1 Mahajati Road
Kolkata-700028
www.asianpress.in

1st Edition October 2020 ISBN: 978-93-90238-59-0 MRP: ₹700/-

Contents

S. No.	Chapter Title/Author P	age No.
Part One:	Overview of Marketing Management	
Chapter 1	Issues and their Potential Solutions in Growth of E-Commerce	1-8
Chapter 2	Marketing Management Amanjeet Kaur	9-19
Chapter 3	Online Marketing: A Global Perspective Dr. Sonali Zankar Patil	20-26
Chapter 4	Nonprofit Marketing and Social Marketing: An Overview Dr Kriti Singh	27-33
Chapter 5	Green Marketing: Opportunity for Innovation Dr. Sandipkumar G. Prajapati	34-41
Chapter 6	Artificial Intelligence for Management: An Introduction Dr. Sujay M. J.	42-44
Part Two:	Customer Satisfaction	
Chapter 7	Branding Strategies and Customer Service Strategies Dr A Mansurali & M Shanmugapriyaa	45-53
Chapter 8	Impact of Dissimilar Factors on Consumer Buying Behaviour Harjyot Kaur & Paramveer Singh	54-63
Chapter 9	Consumer Perception towards Online Shopping: A Study of Apparel Websites	64-82
195906	Kirandeep Kaur & Sourav Chhibber	9-240-2
Chapter 10	Importance of Customer Relationship Management: A	00.00
STATES IN	Gunashree. B & Dr. Manjunatha.V	83-87
Chapter 11	Factors Contributing Customer Satisfaction Leads Custome	
neg - co	B Ansurance Sector	r 88-99
Chapter 12	Dr. Namita Srivastava & Dr. Garima Srivastava	
Suspect 12	Consumer Preference towards Eco Friendly Products: A Study of University Students	100-106
Chapter 12	Dr. Vikas Kumar, Dr. Vikas Chandra & Dr. Lalita K. Sharma	
Chapter 13	Customers Satisfaction towards Motor Service Centres: Study with reference to Muneer Motor Services at Koppal Dr. Karibasaveshwara B. & Husen Bhashu	A 107-114

CONTRACTOR SERVICES

CHAPTER 1

ISSUES AND THEIR POTENTIAL SOLUTIONS IN GROWTH OF E-COMMERCE

Monlea

Assistant Professor

Department of Commerce

Dasmesh Girls College, Mukerlan, Punjab

ABSTRACT

Electronic commerce (e-commerce) as a major aspect of the data technology revolution became widely used on the planet trade in general and Indian economy specifically. With advancements in technology, there have been changes in the methodology for business exchanges. India, being a fast connector of technology is apace with the current scenario of electronic information exchanges and has taken to e-commerce. E-commerce represents electronic commerce and pertains to exchanging products and ventures through the electronic medium. India is demonstrating tremendous development in the Ecommerce. The ease of the PC and the developing use of the Internet is one of reasons for that. There is a developing awareness among the business network in India about the opportunities offered by e-commerce. E-commerce and electronic applications in mobilization has acquired tremendous development in India. E-commerce is connecting rustic India for the business hence develops village economy. The future does look very brilliant for ecommerce in India. India is indicating tremendous development in the E-business. India has an online user base of over 100 million users. The penetration of e-business is low compared to markets like the US and the UK however is developing at an a lot faster rate with a large number of new entrants. India is yet to witness a breakthrough E-commerce success story especially in online retail. E-commerce creates new opportunities for business; it additionally creates new opportunities for education and academics line. It raises key challenges that are being faced by consumers concerning e-commerce viz, Ethical issues, Perceptions of hazard in e-service encounters, challenges for e-business education and system.

Keywords: Electronic, services, ethical issues, perceptions, legal system

Environment & Sustainable Development

Chief Editor
Dr. Lalita K. Sharma
Assistant Professor, Dept. of Commerce
Guru Nanak Khalsa Girls College
Sang Dhesian, Goraya, Jalandhar, Punjab
Mob. No./WhatsApp-62804-40947
Email id: lalita099@yahoo.com

Executive Editor
Dr. Vikas Chandra
Assistant Professor
Department of Biotechnology
Guru Ghasidas Vishwavidyalaya, Bilaspur
Mob. No.79741-57693
Email id: digvijay.chandra@gmail.com

TEXT ® DR LALITA K. SHARMA 2020

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

Publisher
ASIAN PRESS BOOKS
85/S-1 Mahajati Road
Kolkata-700028
www.asianpress.in

1st Edition December 2020 ISBN: 978-93-90238-67-5 MRP: ₹500/-

Chapter 22	Urban Planning	175-182
Chapter 23	Sourav Chhibber Public Distribution System - An Overview	183-202
Chapter 24	Dr. Rupinder Sampla Green Marketing: A Step to Protect the Environment	203-209
Chapter 25	Monica Purple and Green Economy	210-214
Chapter 26	Shiwangi Alcohol: Necessary Evil or Positive Good	215-229
Chapter 27	Rashmi Wani & Manjeet Kaur	230-23
CF	Kirandeep Kaur	

The state of the second of the common of the state of the

of the second second

the experience. The system where to perform the period of the second control of the seco

The transfer of the property o

The second of the second of the property of the second of

the second state of the second second

The first of the contract of the production of the second state of

was about the large two consequences and the contract of the c

Note that the second of the se

and selver and a self-ment of materials and the exploration will proper and the

CHAPTER 24

GREEN MARKETING: A STEP TO PROTECT THE ENVIRONMENT

Monica

Assistant Professor, Department of Commerce Dosmesit Girls Colliege, Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab

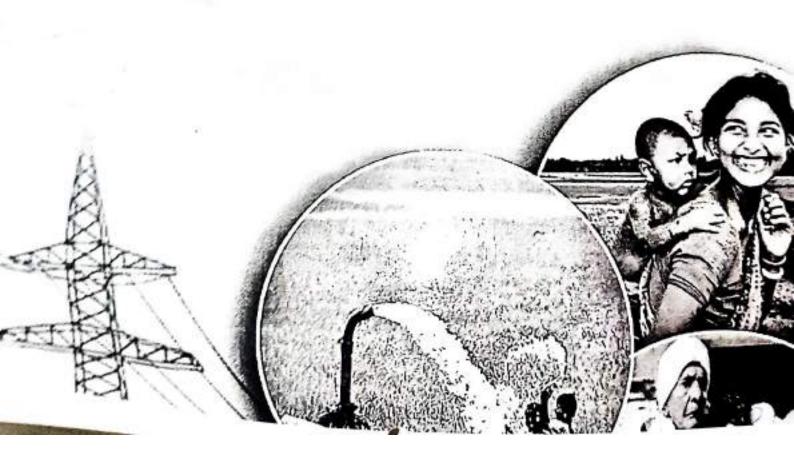
seen marketing may be a phenomenon which has developed particular important within STRICT. the modern market. This concept has enabled for the re-marketing and packaging of custing products which already adhere to such guidelines. Additionally, the event of green marketing has opened the door of opportunity for companies to co-brand their products into separate line, lauding the green-friendliness of some while ignoring that of others. Such marketing techniques are going to be explained as immediate results of movement in the minds of the buyer market. As a result of this businesses have increased their rate of surgeting consumers who are concerned about the environment. These same consumers through their concern have an interest in integrating environmental issues into their purchasing decisions through their incorporation into the method and content of the marketing strategy for whatever product could also be required. This paper discusses how businesses have increased their rate of targeting green consumers, those that are concurred about the environment and permit it to affect their purchasing decisions. The paper identifies the three particular segments of green consumers and explores the challenges and opportunities businesses have with green marketing. The paper also examines the present trends of green marketing in India and describes the rationale why companies are adopting it and way forward for green marketing and concludes that green marketing is something that will continuously grow in both practice and demand. Keywords: Environment, companies, demand, marketing, consumers, ecology

INTRODUCTION 1.6

According to the American Marketing Association, green marketing is that the marketing of products that are presumed to be environmentally safe. Thus green marketing experies abroad range of activities, including product modification, changes to the

RURAL DEVELOPMENT IN INDIA

Needs, Innovations, Policies, Programmes, Problems, Prospects

Contents

Gist	of Papers/Articles and Contributors	1
		5101
1.	co t t A improved Commodificat America	16
,	Microfinance and Poverty Alleviation: A Case Study	
2.	of Bongaigaon District/ Parijat Dhar	33
	Revolutionizing Rural Entrepreneurship Ecosystem	- 61
3.	Revolutionizing Rutai Little Inches	47
	in India/ Aparajita Neog Digital Health Evolution and Propagation in Rural	
4.	Healthcare in India: A Review/ Mrinmoy Roy	60
	Role of Education in Rural Development: An	
5.	Role of Education in Runa	80
	Overview/ Kritidipa Paul Participation of Women in Informal Cross Border	
6.	Trade (ICBT): A Case Study of Damin Circle,	
	Arunachal Pradesh/ Biri Amji	92
7.	Role of Rural Infrastructure for Rural Development	
1.	to Achieved Inclusive Growth: In Indian Context/	
	Bitu Baruah	104
8.	Role of MUDRA Yojana in Entrepreneurship	104
.0.	Development: A study on Awareness and Perception	
	of selected Entrepreneurs in Kamrup Rural District/ Sabita Bhagabati	
9.		116
1.	MFIs in India, Performance, Poverty Eradication and	
10	Rural Development: A Descriptive Study/ Nitya Garg	125
10.	Gammeation: A futuristic approach for A - : 1	
	Training Development Manife It	137
11.	reception of Rural People roused City P.	137
10	District/ Susmita Hazarika	
12,	Role of Education in D. 1 to	145
	Surbhi Mahendru	
13.	Role of Agricula	153
	Problems with Special Reference to Assam/	
	Jahnu Borgohain Reference to Assam/	
	O	. 70

Gamification: A futuristic approach for Agriculture and Rural Development

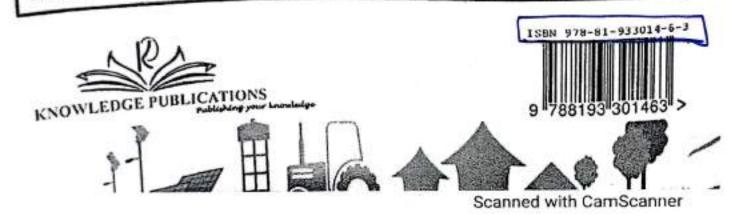
Navjit Kaur

Assistant Professor, Department of Commerce Dasmesh Girls College Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab

Abstract

India is a developing country and running the race for achieving a successful place in this fast paced world. India is a cultural enriched country, where mostly people are residing in rural area. As per Census 2011, the distribution of population in rural-urban area was 68.8 percent and 31.16 percent respectively. From this data we can understand that major portion of Indian population is living in rural area. So, development of this area is an essential for overall development of Indian economy. In any country marketing plays a vital role for the development of economy. A well structured, marketing activities could leads to overall development for any nation. Gamification is a latest concept in marketing but playing a great role. As gamification belps to engage the customers psychologically with any product/brand, so this helps to retain the consumers. That's why by using gamification in rural area market would be result into more development in this area. Especially in agricultural sector which occupies a largest amount of rural area. If

etc. He immensely engaged in teaching and research activities and participated in several national and international seminars, continuous and workshops and also published god number of research papers/articles in various journals of national and international repute as well as in edited books.

Year- 2021

BANKING & FINANCE

Theory, Praxis and Solution

DR. LALITAK. SHARMA

Text © Dr. Lalita K. Sharma 2021

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

PUBLISHER

ASIAN PRESS BOOKS

612, Saltee Plaza, 6th Floor, 1/G Khudiram Bose Sarani Jessore Road, Kolkata-700080

> PH: 033 4071-9082 Mob: 7001813717 www.asianpress.in

1st Edition April 2021

ISBN: 978-93-90970-19-3 Price: ₹500/-

Chapter 16	Mobile Banking: A Potent Tool for Growth of Banking Sector in India	188-193
	Monica	
Chapter 17	An Overview of the Impact of Covid 19 on Digital Banking in India: A Post Pandemic Analysis with Consumer Behavior Sangeeta Rani	194-207
Section Five	: Marketing Strategies & Cross-Selling	
Chapter 18	Marketing Strategies in Banking Sector: A Review Dr. Poonam Madan	208-216
Chapter 19	Cross-Selling: A Secondary Study Dr. Vikram Sandhu & Narinder Bhullar	217-229
Chapter 20	Bancassurance: Entry of Banks in Insurance Business Paramveer Singh & Harjyot Kaur	230-238
Section Six	: Portfolio Management	
Chapter 21	An Introduction to Portfolio Management Mukesh Kumar	239-249
Chapter 22	Relationship between Macroeconomic Variables and S&P BSE Bankex Portfolio Dr. Sanjay Kumar Das	250-256
Section Sec	ven: Demonetization	
Chapter 23	Impact of Demonetization on the Banking Sector	257-263

CHAPTER 23

IMPACT OF DEMONETIZATION ON THE BANKING SECTOR

Poonam Sharma

Assistant Professor

Department of Fashion Designing

Dasmesh Girls College Chak Alla Baksh, Mukerian, Punjab

I.0 INTRODUCTION

Banks are core part of any economy. They channelized the money to the smooth functioning of different sectors. Initiatives of Green Banking, made the banks to transform conventional banking services into modern banking services. The products and services are offered through electronic devices with the help of internet. Now a day, bank services are catered at the finger tip of customers. Surgical Strike on Black Money called 'Demonetization' brought enormous changes in all the sectors of the countryc. Day to day operations of Banks are affected and found tough in Management of liquidity and Employees. It made greater influence on Management of liquidity and its demand raised by customers in exchanging of their banned currency notes while minimizing risk and maximizing quality of service. At the same time meeting the guidance of Reserve Bank of India was challenging. Demonetization has disturbed the bank operations and made the employees to work under unconditional stress in extended working hours of a day. Most of the banks were not able to discharge other banking services while exchanging the banned currency notes. Hence, the present study is made to figure out the influence of demonetization on banking sector. It showcases post demonetization effect on banks and its operations.

1.1 Reasons for demonetization in India

In a single master stroke, the government has attempted to tackle all three malaise's plaguing the economy, a parallel economy, counterfeit currency and terror financing. The main reasons for demonetization are:

To tackle black money in the economy.

EMERGING TRENDS IN ACADEMIC LIBRARIES in ICT ERA

Edited by Tarsem Lal

	Knowledge Management and Indian Tradition Dr.M P Satija	203
	(c) E+m (b) I ibrary of Education: Benefits & Challenges Satingler Jit Kaur	211
215	The Scenario of College Library in Modern Era: A Special Reference to HMV College Library Bahli Rani	220
12	Changing Roles Of LIS Professionals From Traditional To Digital Environment Abhishek Bora	228
23.	Digital Libraries Dr. Harjinder Singh	237
24.	A survey of students's Attitude of the University of Jammu towards the use of Social Networking Sites. Sahil Bains	241
25	Library Automation Nushrat Parween	B22

Emerging Trends in Academic Libraries In ICT Era

Edited by
Tarsem Lal
(Librarian)

J.C. D.A.V. College, Dasuya
Distt- Hoshiarpur, Punjab

ISBN : 978-93-90642-76-2 Edition 2021

International Publishers & Book Suppliers

Saptrishi Publication approved by DGC

Offices

Green Avenue, K.K. Road, Sri Muktsar Sahib

Street 22466-133RD, Avenue South East, City: Kent. State. Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

Published by Saptrishi Publication

24/9, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh. Website: www.saptrishipublication.com E-mail-: sapatrishi94@gmail.com 0172-5002591, 94638-36591

All regions are all to part of this book may be reproduced or transmitted in our form or by our moon of the control methoding photocopying, recording or our information storage are increased scales as an arthorn permission in writing from the Publisher.

RFID in the Library of Education: Benefits and Challenges

Satinder Jit Kaur

Librarian, Dasmesh Girls College. Chak Alla Baksh, Mukerum 7308991313.

email: lubanasatinder05@gmail.com

Abstract

RFID stand Radio Frequency Identification. It is a generation that makes use of diverse digital devices, along with microchips, tagreader, a computer, and software program to carry out library transactions. The use of the RFID generation guarantees to enhance library transactions and enhance library overall performance through growing overall performance nicely for library transactions and enhance assets for library customers. As libraries embrace the use of small Radio Frequency Identification tags in tracking their assets, it is useful in the collection of hundreds of thousands of items. This can be done per day instead of months with RFID. Therefore, Automation of Libraries has become an important factor in efficiency and effectiveness as RFID is the default way to collect all information related to a product, location, time or activity etc. quickly, easily and without human error. The purpose of this paper is to provide a brief introduction, sections, RFID to the Education library, Problems facing the library, the pros and cons of RFID.

Keywords: RFID (Radio Frequency Identification), RFID tags, Antenna, Student, Electronic Security Gates, RFID Control System

Introduction: To enhance service quality and improve job performance, libraries are embracing new technologies. At the moment, when libraries of all kinds (Social, Educational, Specialized and Research) face economic difficulties the strongest reason to think about new technologies is that they can be cost effective in operating and controlling material flow. Barcode transforms into library applications with Radio Frequency Identification (RFID). It is an intangible and non-invasive identification method. The new technology is not only used in libraries but also in other fields such as sales and storage applications. Since the Nineteen Eighties they started

Maharana Pratapsinh Shikshan Sanstha, Mumbal's

Anandibai Raorane Arts, Commerce & Science College, Vaibhaywadi

Tal. Vaibhavwadi, Dist. Sindhudurg, Pin- 416810 (Maharashtra)
NAAC Re-accredited (Third Cycle) 'A' Grade (CGPA 3.08)
ISO-9001: 2015 Certified
Affiliated to
University of Mumbai

Organized by Department of Library and IQAC

One Day Online International Multidisciplinary Conference on

Research Methodology in Library Science, Social Sciences and Commerce

Conference Date- 27 May 2021

Editor
Principal Dr. C. S. Kakade
Asst. Prof. V. C. Kakade
Asst. Prof. Kishor M. Waghmare

Research Methodology in Library Science, Social Sciences and Commerce Editor - Prin. Dr. C. S. Kakade, Shri. K. M. Waghmare

ISBN - 978-81-951586-8-3

Aruna Prakashan, Latur

103, Omkar Complex - A,

Ausa Road, Latur.

Copyright © Editor 2021

First Editon: 27 May 2021

Offset: Arty Offest, Latur

Front Page Design: Viru Gulve -8600881127

Prize: Rs. 1050/-

Note: All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the writter permission of the publisher and the Author.

- Financial Behavior of Selected Diamond & Jewellery Companies in India – An Analytical study / 350 Ms. Krishna Ashutoshbhai Vyas
- Role of digital library / 355
 GAJANAN D. MUNESHWAR
- Digital Libraries: Issues and Challenges of Digital Preservation / 358
 Manisha Atul Samant
- Ethical Practices and Corporate Social Responsibility of Enterprises during Covid-19 Pandemic Crisis. / 367 Sathvik S.
- HISTORICAL SIGNIFICANCE OF EARLY PANDYA: A STUDY THROUGH ROCK CUT SCULPTURES / 372 Dr. S. Sridhar,
- Social Media and Rural Development / 377
 Dr. Sunita L. Thakkar
- Covid-19 Pandemic and its Impact on the Indian Economy / 380
 Dr. Chandrakant P. Kamble
- Collection Development in College Libraries in the Changing Global Scenario / 384
 Satinder Jit Kaur
- Control of Insect Pest With the help of Spiders in the Agricultural Fields of Ner-parsopant Tahsil, District Yavatmal, Maharashtra / 393
 Dr. Amit B. Vairale
 - Dr. Chandrashekhar R. Kasar Physicochemical Studies of Water From Selected Boreholes From Villages Of Barshitakli Tahsil, District Akola, Maharashtra State, India. / 397

Dr. Amit B. Vairale, Dr. Chandrashekhar R. Kasar

- Women Empowerment In Light Of Constitutional Provisions
 And Other Statute Laws / 403
 Dr. Asha R. Tiwari
- Women Empowerment Issues and Challenges / 409
 Dr. Asha R. Tiwari
- REAL WORLD & ITS COMPUTER REPRESENTATION VEGETATION MONITORING BY USING INTERNET TECHNOLOGY TOOL / 416 RANJAN B. KALBANDE
- A COMPARATIVE STUDY ON PERCEPTION AND EXPECTATION OF HEALTH INSURANCE POLICY HOLDERS. / 422
 Dr. C.BABU SUNDARARAMAN
- Management of E-Resources / 427
 Mr. Amit Arvind Gurav

Collection Development in College Libraries in the Changing Global Scenario

Satinder Jit Kaur

Librarian, Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, M ukerian, Mob. 7308991313

E-mail: luban asatinder05@gmail.com

Abstract

College libraries are the heart of the college and nerve centre of the teaching, learning, and research activities. The primarily objective of the college library is to satisfy the information needs of its users and this can be possible only through the good and adequate collection. In the changing global scenario, collection development policy is undergoing a figurative transformation due to diversity of digital resources which are easily available through internet. The present paper attempt to understate/ underline on collection development, its policy, Internet based collection and use of electronic and digital information resources in college libraries and challenge in collection building in the changing global scenario.

Keywords: Collection development, Information Technology, Digital Collection, Digital Resources.

Introduction: In the present global scenario, collection development is one of the most important activity of the library. Today 'Information Centre', 'Learning Centre', and 'Discovery Centre' word was used instead of 'Library' and the term 'Information Resources' was used instead of 'Library Collection'. Library collections are same but advancement of information and communication technology, libraries have redefined its process means services according to demand of its users. Users are preference internet to fulfill their needs rather than visiting the library. If the college library compete with the modern information technology in its traditional collection of print material, it provide better service to its users, with the developing digital resources along with print materials.

Definitions of Collection Development

Collection development as a planned, continuous and cost effective acquisition of quality and relevant materials to meet the needs of the users and objectives of the university libraries.(Nnadozie, 2006)

Harrods Librarians Glossary defines collection development as "the process of planning a stock acquisition program not simple to cater for immediate needs but to build a coherent and reliable collection over a number of years, to meet the objectives of the services."(Harrods Librarians Glossary, 1987)

ECONOMIC & SOCIAL ISSUES THAT PLAGUE INDIAN ECONOMY

Chief Editor
Dr. Lalita K. Sharma
Assistant Professor
Department of Commerce
Guru Nanak Khalsa Girls College
Sang Dhesian, Goraya, Jalandhar, Punjab
Email id: lalita099@yahoo.com

Executive Editor
Dr. Sanjay Kumar Das
Assistant Professor
Department of Economics
Purnea College
Purnea University, Purnia, Bihar
Email id: kumarsanjay.das@gmail.com

© DR. LALITA K. SHARMA AND DR. SANJAY KUMAR DAS (2021)

DOME A DISTORT

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

Publisher
ASIAN PRESS BOOKS
85/S-1 Mahajati Road
Kolkata-700028
www.asianpress.in

1st Edition April 2021 ISBN: 978-93-90970-33-9

MRP: ₹500/-

don Ten : Crime, Criminal and Juvenile Delinquency

Chapter 16 Juvenile Delinquency in India with Special Reference to
Juvenile Justice System

Dr. Sumana Majumdar & Tiyasa Lodh

141-150

Section Eleven: Challenges that Plagued Economic Development

Chapter 17	Corruption: A Curse for Economy	151-154
	Monica	
Chapter 18	Economic Decentralisation Addressing Infrastructural	155-162
NOTE FOR	Bottlenecks - Key Takeaways for India	
	Sugandh Kumar Choudhary	
Chapter 19	The Issues and Challenges that Plagued to Airport	163-183
	Development in India	
-660	Dr. Nitin S Ghag & Dr. Kedar Bhagwat	Table and
Chapter 20	India's Economic Development and the Role of Foreign	184-190
	Direct Investment: A Critical Evaluation	
	Dr. Suman Kumar & Rajiv Kerketta	
Chapter 21	Demonetisation and Its Impact on Different Sector in	191-197
	Indian Economy 19th Agrange of the Public Agrange of the State of the	ST BEZZÍT
	Gourab Das	and the same of th

CORRUPTION: A CURSE FOR INDIAN ECONOMY

Monlea

Assistant Professor

Department of Commerce

Dasmesh Girls College, Mukerian

ABSTRACT

Corruption has terrible impacts on economic and societal development and is subject to a vast range of institutional, jurisdictional, societal, and economic conditions. Corruption is widespread in Indian Civilization and it's caused maximum suffering to the human kind. Corruption has become an increasingly salient issue in India today, spawning both enormous interest from the media also as an outsized amount of academic research. Yet there's an outsized gap between what has captured the media's attention, the policy options under discussion, and therefore the actual evidence base drawn from inquiry on corruption . it's this paper's aim to provide a reassessment and a comprehensive state-of-the-art survey of existing literature on corruption and its causes and effects. a very strong focus is placed on presenting and discussing insights resulting from inquiry and contrasting recent with older findings.

Keywords: Bribery; Causes of Corruption; Corruption; Effects of Corruption

INTRODUCTION

Corruption is an age old phenomenon and may be seen everywhere now a days, it's sort of a cancer publicly life, which has not become to rampant and perpetuated overnight, but is course of your time. The word corruption means destruction, ruining or spoiling a society or nation. A corrupt society is characterized by immorality and lack of fear or respect for the law. it's the abuse of public power for private gain. Corruption comes under many various guises like bribery, extortion, fraud, embezzlement, Misappropriations of public goods, nepotism (favouring family members for jobs and contracts) cronyism and influence pending. Corruption has been defined in many different ways, each lacking in some aspect. a couple of years ago, the question of definition absorbed an outsized proportion of the time

Banking & Finance: Theory, Praxis and Solution

Editor
Dr. Lalita K. Sharma
Assistant Professor, Department of Commerce
Guru Nanak Khalsa Girlss College
Sang Dhesian, Goraya, Jalandhar, Punjab
Mail id: lalita099@yahoo.com

Text © Dr. Lalita K. Sharma 2021

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, or otherwise circulated without the copyright owner's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system or transmitted in any form or by any other means without the permission of the copyright owner.

PUBLISHER

ASIAN PRESS BOOKS

612, Saltee Plaza, 6th Floor, 1/G Khudiram Bose Sarani Jessore Road, Kolkata-700080

PH: 033 4071-9082 Mob: 7001813717

www.asianpress.in

1st Edition April 2021

ISBN: 978-93-90970-19-3

Price: ₹500/-

Chapter 16	Mobile Banking: A Potent Tool for Growth of Banking	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
Chap	Sector in India	188-193
	Monica	
Chapter 17	An Overview of the Impact of Covid 19 on Digital	194-207
	Banking in India: A Post Pandemic Analysis with	.71207
	Consumer Behavior	
	Sangeeta Rani	
Section Five	e: Marketing Strategies & Cross-Selling	
Chapter 18	Marketing Strategies in Banking Sector: A Review	208-216
	Dr. Poonam Madan	
Chapter 19	Cross-Selling: A Secondary Study	217-229
	Dr. Vikram Sandhu & Narinder Bhullar	
Chapter 20	Bancassurance: Entry of Banks in Insurance Business	230-238
- Alphaneers	Paramveer Singh & Harjyot Kaur	Familian
Section Six	: Portfolio Management	id franks is Paromisik
Chapter 21	An Introduction to Portfolio Management	239-249
* - A - 13	Mukesh Kumar	thought w
Chapter 22	Relationship between Macroeconomic Variables and	250-256
3500.40	S&P BSE Bankex Portfolio	
. Jacat	Dr. Sanjay Kumar Das	
Section Sev	en: Demonetization	257-263
Chapter 23	Impact of Demonetization on the Banking Sector	257-203
£(18 2 1 1 1 1 1 1	Poonam Sharma	100 m

MOBILE BANKING: A POTENT TOOL FOR GROWTH OF BANKING SECTOR IN INDIA

Monica

Assistant Professor

Department of Commerce

Dasmesh Girls College, Mukerian, Punjab

ABSTRACT

Mobile banking is one among the areas of mobile commerce that has extensive communications with other areas of mobile commerce. Mobile banking is an electronic system that provides most of the basic services available in daily, traditional banking, but does so using a mobile communication device, usually a smart phone. The one hand, mobile banking is related to customers and on the opposite hand, is capable of other firms that are active within the field of electronic commerce, provide effective financial services. During this paper we describe the definition of mobile banking, Evolution and eventually to explain number of advantages for users of those services.

Keywords: Mobile Banking, Customer, Mobile Technology, E- Banking

1.0 INTRODUCTION

In recent years, market orientation has changed to customer orientation. After understanding the importance of the simultaneous use of various channels of banking and financial companies we specialise in mobile banking, especially when it involves maintaining a relationship with the customer (Sangle & Awasthi, 2011). Research on data system, has been created a replacement wave of mobile computing research efforts that seek to know the relationship with business and community organizations in terms of computing services. In this case studies focused on aspects of mobile technology, like usability, ubiquity and context

गुवु डेग् घ्वास्व मीहरू डे स्वम्रह

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਡਾ. ਸਰਿਤਾ ਰਾਣਾ ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

Guru Teg Bahadur Jiyan Te Darshan

Edited by

Dr. Karamjeet Kaur,

Dr. Sarita Rana, Dr. Maninderjit Kaur

Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Distt. Hoshiarpur.

ISBN

978-93-93212-95-5

Edition 2022

International Publishers & Book Suppliers

Saptrishi Publication approved by UGC

Offices

Green Avenue, K.K. Road, Sri Muktsar Sahib

Street 22466 133RD, Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

Printed at Saptrishi Printers

Published by Saptrishi Publication

Plot No. 25/6, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh.

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com 94638-36591, 77174-65715

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

Visit us at : www.saptrishipublication.com

8.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੈਰਾਗ-ਭਾਵਨਾ ਡਾ. ਮਹੀਪਿੰਦਰ ਕੌਰ	89
9.	ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	95
10.	ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	100
11.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ: ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਇਕਬਾਲ ਕੌਰ	106
12.	Historical Analysis of Guru Tegh Bahadur's gurdwara with the refrance of book, 'gur terath sangreh' Dr. Daljeet Kaur	113
13.	Life And Times of Guru Tegh Bahadur Dr. Sarita Rana	121
14.	Foundation of Chakk Nanaki (Anandpur): A Historical Perspective Dr. Amrit Kaur	128
15.	Teachings of Guru Tegh Bahadur Ji Dr. Rajwinder Kaur, Ms. Arshdeep Kaur	143
16.	धर्म की राह पर शहीद गुरु तेग बहादुर जी <i>डॉ. बंजारा दिलीप लालु</i>	153

Life And Times of Guru Tegh Bahadur

Dr. Sarita Rana'

In general terms, Sikh identity in the early Panth¹ was defined 'by a common loyalty, by common association, and by common practice'. Veneration for Guru Nanak and his legitimate successors provided 'the common loyalty'. The nature of this loyalty underwent a progressive change as the image of Nanak changed from 'Baba' to 'Guru' and to 'True King'. All who regarded themselves as Sikhs acknowledged fealty to the spiritual lineage from Guru Nanak to Guru Gobind Singh.² Guru Tegh Bahadhur was ninth Guru in this lineage. During the seventeenth century, external influences began to impinge significantly on the Panth and led eventually to a 'radical reshaping'.³ The historians of Guru Tegh Bahadhur have generally relied on later Persian chronicles, little realizing that the Persian chronicles are not reliable for the time of Guru Tegh Bahadhur.⁴

I

Sometimes it so happens that the parents give a name to a newlyborn baby which comes out true in its future life. Guru Hargobind and his wife Mata Nanaki had been in Gwalior fort as prisoners for twelve long years. There they had suffered much. After their release they had lived at Amritsar only for a while, when their youngest child was born on Sunday, the 1 April,1621. By this time, the institution of Guruship had become extremely important. Based on the principles of unity, continuity, and indivisibility, it had acquired a uniqueness of its own. By the time of Guru Tegh Bahadhur's birth, Guru Hargobind had developed martial interests, built a fortress in Ramdaspur and founded the Akal Takht 6

There is no direct information on the early education of Tegh Bahadhur. However, it may not be unsafe to assume that he was nurtured on Gurbani. The evidence of his own compositions leaves little doubt that he had internalized the essential ideology of the Granth. Possibly, he was given training in martial arts too. He is said to have participated in the battle of kartarpur at the fourteen. At the

Head, PG.Deptt. of History, Dasmesh Girls College, Mukerian, Distt. Hoshiarpur, Punjab. Email: saritarajput304u@gmail.com, 9876485081

गुवु डेग् घ्वास्व मीहरू डे स्वम्रह

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਡਾ. ਸਰਿਤਾ ਰਾਣਾ ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

Guru Teg Bahadur Jiyan Te Darshan

Edited by

Dr. Karamjeet Kaur,

Dr. Sarita Rana, Dr. Maninderjit Kaur

Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Distt. Hoshiarpur.

ISBN

978-93-93212-95-5

Edition 2022

International Publishers & Book Suppliers

Saptrishi Publication approved by UGC

Offices

Green Avenue, K.K. Road, Sri Muktsar Sahib

Street 22466 133RD, Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

Printed at Saptrishi Printers

Published by Saptrishi Publication

Plot No. 25/6, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh.

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com 94638-36591, 77174-65715

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

Visit us at : www.saptrishipublication.com

ਤਤਕਰਾ

er	ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕ	7
	ਮੁਖਬੰਦ ਛਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਕੈਰ	8
	ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਸੁਹਿੰਦਰ ਬੀਰ	10
	ਸੰਪਾਦਕੀ ਡਾ. ਸਰਿਤਾ ਰਾਣਾ, ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	12
1.	ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਹਿੰਦਰ ਬੀਰ	14
2.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਲਿਪੀਅੰਤਰਨ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਇਕ ਮੁਲੌਕਣ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ	21
3.	ਸੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਡਾ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਣਾ	46
4.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛਾ. ਸੁਖਰਾਜ ਸਿੰਘ	55
5.	ੇ ਜੀ ਜੀ ਸਾਣੀ ਸਰੋਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ	61
6.	ਹ ਦਾ ਵੇਧ ਬਹੁਦਰ ਜੀ ਜੀ ਬਾਣੀ	67
7.	ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ-ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਸਾ ਪੱਖ ਜਸਵਿੰਦਰ ਇੰਘਾ ਰੂਪਾਲ	78

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਸਰੋਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਜਪੁਤਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 1621 ਈ: ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਦੀ ਜੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਜੀ ਜੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਸਮੇਤ ਬਾਬਾ ਤੁਕਾਲੇ ਜਾ ਰਹੇ। ਆਪ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤ-ਸਰੂਪ, ਅਡੱਲ-ਚਿਤ, ਡੂੰਘੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ, ਤੁਆਗੀ, ਗੰਭੀਰ, ਨਿਰਭੈ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-2 ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਘੌੜ-ਸਵਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਲਈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਤੇਗ ਦੇ ਖੂਬ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦੂਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਦਿਆ। ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਟਿਕੇ ਰਹੇ। ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ਿਮਰਨ ਤੋਂ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰਵਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਕੌਮ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਜੇਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਚੁੱਕੇ ਜਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਮ ਬੋਲ-ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣੇ ਰਾਹੀਂ ਨੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਸੀ, ਹਰ ਆਪ ਜੀ ਕਿਸੇ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਨਾ ਪਏ। ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਆਂਗ ਰਚ ਬੋਠ ਗਏ। ਇੱਕ ਸਿਖ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਇੰਨੇ ਗੁਰੂ ਵੇਖ ਰੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਸਾਰੀ ਅਮਾਨਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਰ ਢੇਂਗੀ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਦੇ ਦੇ ਮੰਹਰਾਂ ਰੱਖਣ ਲੱਗਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਦੇ ਮੰਹਰਾਂ ਵੇਖ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਢੇਗੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਮ ਤੋਂ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਾਖੰਡੀ ਗੁਰੂ ਵੇਖ ਡਿੱਠ ਲਏ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੇਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਏਥੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਵੀ ਹੈ? ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕਾਂਤ-ਸ਼ਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬੋਠੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਦਸ ਪਈ। ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਉੱਥੇ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਾਈ

गुवु डेग् घ्वास्व मीहरू डे स्वम्रह

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਡਾ. ਸਰਿਤਾ ਰਾਣਾ ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

Guru Teg Bahadur Jiyan Te Darshan

Edited by

Dr. Karamjeet Kaur,

Dr. Sarita Rana, Dr. Maninderjit Kaur

Dasmesh Girls College, Chak Alla Baksh, Mukerian, Distt. Hoshiarpur.

ISBN

978-93-93212-95-5

Edition 2022

International Publishers & Book Suppliers

Saptrishi Publication approved by UGC

Offices

Green Avenue, K.K. Road, Sri Muktsar Sahib

Street 22466 133RD, Avenue South East, City: Kent, State: Washington, Zip Code 98042 (USA) Ph. +12532435688

#16, Fallowfield Road, LEICESTER- U.K. LES-6LQ

Printed at Saptrishi Printers

Published by Saptrishi Publication

Plot No. 25/6, Industrial Area, Phase-2, Near Tribune Chowk, Chandigarh.

E-mail-: sapatrishi94@gmail.com 94638-36591, 77174-65715

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

Visit us at : www.saptrishipublication.com

8.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੈਰਾਗ-ਭਾਵਨਾ ਡਾ. ਮਹੀਪਿੰਦਰ ਕੌਰ	89
9.	ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ: ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	95
10.	ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	100
11.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ: ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਇਕਬਾਲ ਕੌਰ	106
12.	Historical Analysis of Guru Tegh Bahadur's gurdwara with the refrance of book, 'gur terath sangreh' Dr. Daljeet Kaur	113
13.	Life And Times of Guru Tegh Bahadur Dr. Sarita Rana	121
14.	Foundation of Chakk Nanaki (Anandpur): A Historical Perspective Dr. Amrit Kaur	128
15.	Teachings of Guru Tegh Bahadur Ji Dr. Rajwinder Kaur, Ms. Arshdeep Kaur	143
16.	धर्म की राह पर शहीद गुरु तेग बहादुर जी <i>डॉ. बंजारा दिलीप लालु</i>	153

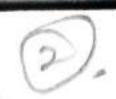
ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ

ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਤੇਗੇ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੀ ਅਪ੍ਰੈਲ 1621 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਸੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ।"ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਭਾਵ ਭਰਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਅਣੀ ਰਾਏ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਡ ਜੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਸੀ।"¹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਹਰਮੰਦਿਵ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬਾਲਕ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡਾ ਇਹ ਪੁੱਤ ਬੜਾ ਬੜੀ ਸੁਰਬੀਰ ਤੇ ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਹੋਵੇਗਾ।"ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤਿਆਗ ਮੱਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।"² ਆਪ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ, ਸਿਹਤਮੰਦ, ਸੰਤ ਸਰੂਪ, ਕੋਮਲ ਚਿੱਤ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਉਦਾਰ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਸ਼ਤ੍, ਜੂੰਗੀਤ ਤੇ ਹੋਰ ਹਵ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜ਼੍ਰੀ ਦੀ ਸਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਨੂੰ ਘਵੇਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸਦ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿੰਨੇ ਬਹਾਦਰ ਸਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਰਹਨਾਂ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਕ ਹੀ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੇ ਆਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੇਣੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਦੋ ਦੇਵੋਗੇ। ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਸੰਤ ਵਾਂਗ ਚੌਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਵਿ ਇਕ ਦਿਨ ਛੋਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਬੈਠੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉੱ ਵੇਲੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ (ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ) ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦੇ ਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆਂ

^{*}ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਦਸਮੇਸ਼ ਗਰਲਜ਼ ਕਾਲਜ, ਮੁਕੋਰੀਆਂ। 100

Muaaf Karna Sahib Samkali Samaj Da Yatharth

(Articles)

Edited by: Ramandeep Kaur

Mob: 98721-03209

Email: ramandeep946510@gmail.com

Title designed by T. Singh

ISBN: 978-93-95706-17-9

Price: Rs. 300

Edition: 2022

Published by:

Tarlochan Publishers

3236, Sector 15-D, Chandigarh

Mob: 98146-73236, Tel. 0172-4613236

E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਸਾਹਿਬ : ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ

ਸੰਪਾਦਕ : ਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਤਰਤੀਬ

1.	ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਅਧੂਰੇ ਚਾਅ' • ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	7
2.	'ਇੱਕ ਛਿੱਟ ਚਾਨਣ ਦੀ'∶ ਜੀਵਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ • ਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ	12
3.	'ਅਧੂਰੇ ਚਾਅ' ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਥੀਮਕ ਪਸਾਰ ● ਛਾ. ਬਲਜੀਤ ਰੰਧਾਵਾ	18
4.	ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਦੌੜ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ (ਕਹਾਣੀ 'ਅਧੂਰੇ ਚਾਅ' ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ) • ਪਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	26
5.	'ਮਿੱਟੀ ਨਾ ਫਰੋਲ ਜੋਗੀਆ' ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਅਧਿਐਨ • ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	31
6.	'ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਸਾਹਿਬ' : ਚਰਿੱਤਰਕ ਨਿਰਮਾਣ • ਡਾ. ਕੌਵਲਜੀਤ ਕੌਰ	35
7.	'ਮਿੱਟੀ ਨਾ ਫਰੋਲ ਜੋਗੀਆ' ਦਾ ਥੀਮਕ ਅਧਿਐਨ ● ਡਾ. ਹਰਵੀਤ ਕੌਰ	42
8.	'ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸੰਗਠਨ • ਡਾ. ਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	47
9.	'ਪਹਿਰੇ-ਦਰ-ਪਹਿਰੇ' : ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੀ ਔਰਤ ਦੀ ਗਾਥਾ • ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ	54
10.	ਇਕ ਅੰਤਰੀਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ : 'ਅਧੂਰੀ ਔਰਤ' • ਡਾ. ਮਧੂ ਬਾਲਾ	60

ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਸਾਹਿਬ : ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ / 5

ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਅਧੂਰੇ ਚਾਅ' • ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਕਹਾਣੀ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਝਲਕ ਜਾਂ ਝਾਕੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਹਾਣੀਕਾਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਭਰਕੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਾਕੀ ਵਿਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਮੁਆਫ਼ ਭਰਨਾ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਕ ਤਰਲੌਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਵਿਚਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ 'ਅਧੂਰੇ ਚਾਅ' ਵਿਚ ਨੇਖਕ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਬੂਲਦਿਆਂ ਔਰਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

> "ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਜ਼ਰਬੇ, ਨਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ।"

ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਗਿਆ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਤਰਤੀਬਾਂ ਗੁੰਦਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਵੱਲ ਰੁੱਖ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਵਧੀਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਦੇਖੋ-ਦੇਖੀ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਪ੍ਤੀਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਪੱਖ ਅੱਤ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਕਈ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ।

"1970 ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਵੇਂ ਝੁਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਆਏ ਹਨ।"²

शिक्षा संस्कृति उत्थान न्यास, नई दिल्ली, महाराजा गंगा सिंह विश्वविद्यालय, बोकानर इंडियन इकानोमिक एसोसिएशन (रजि.), नेहरु शारदा पीठ, पी.जी. कॉलेज, बोकानर गुरुकुल बा.एल. मोहता लोनेंग इंस्टीट्यूट, सींथल एवं शुभम् एज्युकेशन एवं रिसर्च सेण्टर, बोकानर द्वारा प्राचाजत

अतरराष्ट्राय संगोष्ट्री

वि.सं. 2079, पौष कृष्ण दशमी-एकादशी, 18⁻-19 दिसम्बर, 2022, रविवार और सोमवार

विश्व के महान् दाशनिक, मनोवैज्ञानिक एवं समाजशारित्रयों का शिक्षा में योगदान

(राष्ट्रीय शिक्षा नीति - २०२० के संदर्भ में)

प्रमाणित किया जाता है कि श्री/श्रीमती/सुश्री/डॉ. "अंजिसी मींगा"""

ने प्रायोजित अंतरराष्ट्रीय संगोष्ठी में सोत्साह भाग लिया तथा "अमन उनमीस कीमी नियन्म "का जिल्ला की

उप-विषयं परं पत्रवाचनं किया।

(डॉ. डी.कं. अस्थाना) इ.इका.ए. (राज.)

& thank

संगोष्टी समन्वयक एवं संकाय सदस्य-इतिहा (डॉ. मेघना शर्मा) म.ग.सि.वि., बीकानेर

(डॉ. प्रशान बिसा) 125

नेज्ञा.पी. पी.जी. कॉलेज, बीकानेर

Washing In British गुरुकुल संस्थान, सींथल (बाबुलाल महिता)

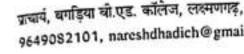
(डॉ. राजेन्द्र कुमार श्रीमाली संयोजक एवं आयोजक SING SING अंतरराष्ट्रीय संगोष्ठी

108. जॉन अमोस कोमेनियस

डॉ. नरेश दाधीच प्राचार्य, बगड़िया बी.एड. कॉलेज, लक्ष्मणगढ़, सीकर 9649082101, nareshdhadich@gmail.com

र्ताध्यक जानकारी-

जॉन अमोस कोमेनियम का जन्म 28 मार्च, 1592 को लुविया, वोहेमिया का ताज, अब चेक गणराज्य में हुआ। इन्हें इपुनिक शिक्षा का जनक माना जाता है। एक दार्शनिक, शिक्षक र्गः धमंशास्त्री के रूप में इन्हें पहचान मिली। इन्होंने ग्रेथेन की कृत के अंतिम विषय के रूप में कार्य किया। आप सार्वभौमिक ह्या के शुरुआतो चैम्पियन में से एक थे। 17वीं शताब्दी के ष्य आपने प्रोटेस्टेंट यूरोप में सरकार को सलाह दी। 78 वर्ष की ग्यु में 15 नवंबर, 1670 को एम्सटडंम, हॉलॅंड, डच गणराज्य व नोदरलॅण्ड में आपने ऑतम सांस ली। गिदान-

कोमेनियस एक आदर्शवादी था। आदर्शवाद को शिक्षा में ने का श्रंय कोमेनियस को जाता है। इन्होंने लैटिन के यजाय [॥] भाषाओं में लिखो गई चित्रात्मक पाठ्यपुस्तकों सहित कई बंक अवधारणाओं और नवाचारों की शुरुआत की। एक थारणा अंतत: उनको पुस्तक 'डिउक्टिका मैग्रा' में सामने । कांमेनियस ने सरल से अधिक व्यापक अवधारणाओं के ^{म्क} विकास पर आधारित शिक्षण दिया साथ ही सुस्त याद पर ^{कि} सोच के साथ आजीवन सीखने पर यल दिया।

गरीय बच्चों के लिए समान अवसर पर मृल्यांकन पर जोर ^{तथा महिलाओं} के लिए शिखा, सार्वभौमिक एवं व्यावहारिक ^{ते प्}र यल दिया। आपने स्वीडन, पोलिश, लिधुआनियाई,

हाँ, अंजली मोगा सह आचार्य, दशमंत गल्सं कॉलेज, मुकेरियां, होतियारपुर, पंजाब 9417667842, dranjalimonga1@gmail.com

राष्ट्रमंडल, ट्रॉसटवेनिया, इंग्लैण्ड, नीदरलैण्ड, हंगरी, रोमन साम्राज्य के क्षेत्र, मृल योहेमियम क्राउन को यात्रा की।

जॉन अमास कोमेनियस ग्रेथेन चर्च की एकता का एक विषय था। जिसकी जड़ें चैक सुधारक हान हुस के शिक्षण में थी। कोमेनियस ने एक अन्य पुस्तक, 'विश्व को भूल-भुर्लया' और 'स्वगं का दिल' भी प्रकाशित की। इसमें जहाँ वे दुनिया की भूल-भुलैया और समस्याओं को दिखाते हैं वहीं विभिन्न समस्याओं के लिए सरल समाधान भी प्रस्तुत करते हैं तथा भविष्यवाणी एवं रहस्योद्घाटन भी प्रस्तुत करते हैं। इन्होंने कहा कि वालक, मानव प्रजाति का वारिस है।

कोमेनियस ने अपने स्वयं के लिए एक भौतिक सिद्धांत दिया जिसे 'युक ऑफ जेनेसिस' से लिया गया। अपने 'लक्स इन टेनेब्रिस' में उन्होंने तीन दार्शनिक क्रमश: क्रिस्टोफर कोटरस. मिकुलक ग्रविक और क्रिस्टोना पोनोटोटस्का के दर्शन प्रकाशित किए।

शिक्षा, अनुसंधान एवं नवाचार के क्षेत्र में उनके द्वारा किए गए उझेखनीय कार्य पर युनेस्कां सरकार ने कोमेनियस मैडल देना प्रारम्भ किया। पाँटर ड्रकर ने कोमेनियस को पाठ्यपुस्तकों और प्राइमरों के आविष्कार के रूप में उन्हें सम्मानित किया। पॉलेण्ड सरकार 10 वर्ष से कम उम्र के बच्चों को कोमेनियस फाउण्डेशन प्रदान करती है। ब्रेस्टीस्लावा, चेकोस्लाविया अब स्लोबाकिया में कोमेनियस विश्वविद्यालय 1919 में बना। स्लोबाक भाषा नै

विश्व के महान् दार्शनिक, मनोवैज्ञानिक एवं समाजशास्त्रियों का शिक्षा में योगदान / 231

भारतीय समाजसुधारक आणि विचारवंतांचे स्त्रियांच्या विकासातील योगदान

9200-2000

संपादक ।

डॉ. मंदा खांडगे

डॉ. स्वाती कर्वे

डॉ. विद्या देवधर

डॉ. कल्याणी दिवेकर

प्रस्तावना ।

डॉ. सदानंद मोरे

साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ, पुणे निर्मित प्रकल्प

भारतीय समाजसुधारक आणि विचारवंतांचे स्त्रियांच्या विकासातील योगदान (इ. स. १८०० ते २०००)

संपादक

डॉ. मंदा खांडगे डॉ. स्वाती कर्वे डॉ. विद्या देवधर डॉ. कल्याणी दिवेकर

साहाय्यक संपादक शलाका माटे

> प्रस्तावना डॉ. सदानंद मोरे

साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ पुणे निर्मित प्रकल्प

भारतीय समाजसुधारक आणि विचारवंतांचे सियांच्या विकासातील योगदान (इ. स. १८०० ते २०००) ISBN : 978-93-94646-46-9

- साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ पुणे या संस्थेचा प्रकल्प.
- © साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ, पुणे
- प्रकल्प प्रमुख : डॉ. मंदा खांडगे
 संशोधन विभाग प्रमुख, साहित्य प्रेमी भगिनी मंडळ
 ९३२६८४२२०५
- प्रथमावृत्ती : डिसेंबर २०२२
 - प्रकाशक:
 साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ,
 श्री समर्थ अपार्टमेंट्स,
 ५८० शनिवार पेठ, पुणे ४११०३०.
 - अक्षरजुळणी अनिकेत भालेराव
 - मुद्रक:
 स्मिता प्रिंटर्स,
 १०१९ सदाशिव पेठ, पुणे ४११०३०.
 - मुखपृष्ठ / मांडणी
 ल. म. कडू, जयदीप कडू
 - वितरक :
 डायमंड पब्लिकेशन व ८६०००१०४१६
 संस्कृती प्रकाशन व ९८२३०६८२९२
 पाटील एंटरप्राईजेस व ९४२२५२०४८०
 - मूल्य : ₹ १२००

अनुक्रम

- प्रकल्पाच्या निमित्ताने डॉ. उज्वला गोखले / सहा
- ऋणनिर्देश शलाका माटे / सात
- संपादकीय डॉ. मंदा खांडगे / नऊ
- प्रस्तावना डॉ. सदानंद मोरे / एकोणीस
- आसाममधील स्त्रीविकासाचा आलेख डॉ. गरिमा कलिता / १
- आसाममधील स्त्री विकासाचा आलेख (स्वातंत्र्योत्तर कालखंड) डॉ. लक्ष्मीदेवी / २१
- उत्तरप्रदेशातील समाजसुधारकांचे स्त्रीविषयक कार्य आणि स्त्रीविकास
 डॉ. सुमिता परमार, डॉ. रुचिका वर्मा / ३४
- ओरिसातील स्त्रियांच्या विकासातील समाजसुधारकांचे योगदान- डॉ. सबिता त्रिपाठी / ६१
- आंध्र प्रदेशातील स्त्रीजीवनाचा विकास, परिवर्तन आणि क्रांती व्होल्गा / ८४
- कर्नाटकातील समाजसुधारकांचे स्त्रीविषयक कार्य डॉ. विनया ओकुंद / १०६
- कर्नाटकातील समाजसुधारकांचे स्त्रीविषयक कार्य (स्वातंत्र्योत्तर कालखंड)
 प्रा. भालचंद्र शिंदे / १२४
- केरळमधील समाजसुधारकांचे स्त्रियांच्या विकासातील योगदान
 डाॅ. अंबिका नंबियार, डाॅ. वासंती व्ही. / १३३
- गुजरातमधील स्त्रियांच्या विकासातील समाजसुधारकांचे योगदान -डॉ. निव्या पटेल / १५२
- तमिळनाडूमधील समाजसुधारकांचे स्त्रियांच्या विकासातील योगदान- प्रा. एस. विमला / १७८
- √ सामाजिक सुधारणा व पंजाबमधील स्त्रियांची उन्नती डॉ. सरिता राणा / २०७
 - बिहारमधील स्त्रियांच्या विकासातील समाजसुधारकांचे योगदान- डॉ. रमानंद झा 'रमण' / २२९

सामाजिक सुधारणा व पंजाबमधील स्त्रियांची उन्नती

डॉ. सरिता राणा

गर्श्वभूमी

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील पंजाब प्रांत आज पाकिस्तानात असलेल्या लाहोर - इस्लामाबादपर्यंत पसरलेला होता. सतलज, बियास, रावी, चिनाब आणि झेलम या पाच नद्यांमधील प्रदेशाला पंजाब म्हणत असत. फाळणीनंतर पंजाबचा पश्चिम भाग पाकिस्तानमध्ये गेला व पूर्व भाग भारतात राहिला. पुढे भाषावार प्रांतरचनेत १ नोव्हेंबर १९६६ पासून पुन्हा पंजाब तीन राज्यात विभागला गेला. हरियाणा, हिमाचलप्रदेश व पंजाब अशी ती तीन राज्ये. अशा पद्धतीने पंजाबची भौगोलिक रचना बदलत राहिली. असे जरी असले तरी या लेखात आपण सन १८०० पासूनच्या सामाजिक परिस्थितीचा, विशेषतः स्त्रियांच्या संदर्भात विचार करणार आहोत, त्यामुळे स्वातंत्र्यपूर्व काळातील अखंड पंजाबचा संदर्भ येणे अपरिहार्य आहे.

इतिहासाचा विचार करता, पंजाब प्रांतात अनेक राजवटी होऊन गेलेल्या दिसतात. आठव्या शतकापासून तेराव्या शतकापर्यंत तुर्की साम्राज्य, तेराव्या शतकात कुतुबुद्दिन ऐबकचा वंश, पुढे चौदाव्या शतकात खिलजी वंश, तुघलक वंश, पंधराव्या शतकात सैयद व लोधी वंश व पुढे १५२६ पासून मोंगलांचे राज्य असा सर्व इतिहास आहे. या सर्व परकीय आक्रमणांमुळे भारतातील इतर राज्यांप्रमाणेच पंजाबमधील खियांनाही संकटमय परिस्थितीतून बावे लागले, त्यामुळे वैदिक आणि वेदपश्चात् काळात जरी अपाला घोषा, लोपामुद्रा, मैत्रेयी, गार्गी आणि वकान्वी यांच्यासारख्या विदुषी आढळत असल्या तरी त्या अपवादच आहेत. मुघल काळातही नादिरशहा, अहमदशहा दुर्रानी यांची आक्रमणे, पानिपतचे तिसरे युद्ध यांना पंजाबने तोंड दिले. पुढे १७९९ ते १८३९ या काळात महाराजा रणजीत सिंह यांच्या नेतृत्वाखाली शिखांचे शासन अस्तित्वात होते. त्यानंतर मात्र पंजाब प्रांत बिटिश अंमलाखाली आला.

ही सर्व पूर्वपीठिका सांगण्याचे मुख्य कारण म्हणजे गुरू नानक देव (१४६९-१५३९) या शिखांच्या पहिल्या गुरूंचा उदय नेमक्या कोणत्या परिस्थितीत झाला हे लक्षात यावे.

आब आपण पंजाबविषयी बोलतो तेव्हा तो शीख गुरूंचा काळ असतो. गुरू नानकांना त्यांच्या काळातील वियांच्या परिस्थितीचे पूर्ण भान होते. अनिष्ट प्रथांच्या दबावाखाली ख्रिया बळी जातात याची त्यांना जाणीव होती. त्यामुळे त्यांनी सती, पडदा या दुष्ट प्रथांच्या विरुद्ध आवाज उठवला. शीख इतिहासातील सर्व दहा गुरूंनी

सामाजिक सुधारणा व पंजाबमधील स्त्रियांची उन्नती । २०७

Year- 2023

Sahib-E-Kmaal Guru Gobind Singh Parvachan Te Sanrachna

(Articles)

Edited by : Dr. Harwant Kaur - Ramandeep Kaur

Mob.: 98149-56875 - Mob.: 98721-03209

Son

Title designed by T. Singh ISBN: 978-93-95706-25-4

Price : Rs. 300

Edition: 2023

Published by:

Tarlochan Publishers
3236. Sector 15-D. Chandigarh
Mob. 98146-73236. Tel. 0172-4613236
E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕੁਮਾਲ : ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ - ਪ੍ਰਵਚਨ ਤੇ ਸੰਰਚਨਾ ਸੰਪਾਦਬ : ਡਾ ਹਰਵੰਤ ਕੌਰ - ਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਪ੍ਰਕਾਵਬ ਤਰਲੰਦਨ ਪਬਨਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੇਡੀਗੜ੍ਹ-160015 ਦੇਤਕਵ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੇਡੀਗੜ੍ਹ

12	'ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' : ਜੀਵਨੀਮੂਲਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ • ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	58
13	. 'ਸਾਹਿਬ−ਏ−ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' : ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ • ਡਾ. ਰਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਗਰਾ	62
14	. ਸੰਤ ਯੋਧਾ : ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ • ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	66
15	. 'ਸਾਹਿਬ-ਏ−ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦੀ ਗਾਥਾ • ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ	71
16	. ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ : 'ਸਾਹਿਬ−ਏ−ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਜੀ • ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ	76
17	. ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ : ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ • ਡਾ. ਪ੍ਰੀਤੀ	80
18	. ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ : ਇਕ ਨਵੇਂ ਤੇ ਪੂਰਨ ਪੰਥ ਦਾ ਜਨਮ • ਡਾ. ਬਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	84
19	. 'ਸਾਹਿਬ−ਏ−ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' : ਇਕ ਅਧਿਐਨ • ਡਾ. ਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	87
20	ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਯੁੱਧ-ਵੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ • ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਸਿੱਧੂ	91
21.	ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ : ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ • ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ	94
22.	ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ • ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਕੌਰ	97
23.	ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ— ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ • ਪੂਨਮ ਕੁਮਾਰੀ	100

ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ : 'ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਜੀ • ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੈਰ

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਇਕ ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸਹੀ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦਸਵੇਂ' ਗੁਰੂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਹਾ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਪਿਤਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਕੁੱਖੋਂ 1666 ਈ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜਨਮੇ। ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਤਾ-ਗੋਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। 'ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਪੁਸਤਕ ਸਰਦਾਰ ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਜਿਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬੜਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਡੂੰਘਾਣਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਦਰਜਨਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

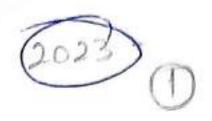
'ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਘਟਨਾਵਾਂ-ਭਰਪੂਰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪੱਖ ਅਧੂਰਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਨਮ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ, ਵਿਆਹ, ਭੀਮ ਚੰਦ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ, ਨਾਹਨ, ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ, ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਵਾਪਸੀ, ਨਦੌਣ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਭਾਈ ਘਨ੍ਹਈਆ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ, ਚਮਕੌਰ ਸਹਿਬ, ਮਾਛੀਵਾੜੇ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ, ਦੀਨੇ ਕਾਂਗੜ, ਦਮਦਮੇ ਅਤੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਲੀਕੇ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ੋਲੀ ਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ' ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ ਚੰਦਵੇਂ ਕਾਂਡ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:

"ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਪੈਥ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਦਿਨ ਵੀ ਮਿੱਥ ਲਿਆ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਸਿੰਘ' ਅਥਵਾ 'ਸ਼ੇਰ' ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕਣ ਲਈ. ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਗਿਰਾਵਟ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ 30 ਮਾਰਚ, 1699 ਈ: ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ (ਅਨੰਦਪੁਰ) ਵਿਚ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਕੇ ਕਿਹਾ :

"ਕੋਈ ਹੈ ਧਰਮ ਤੋਂ ਜਾਨ ਵਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ?" ਇਹ ਲਲਕਾਰ ਸੁਣਕੇ ਕਈ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤਿੱਤਰ-ਬਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਦਇਆ ਰਾਮ (ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਖੱਤਰੀ), ਧਰਮ ਦਾਸ (ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਜੱਟ), ਭਾਈ ਹਿੰਮਤਾ (ਜਗਨਨਾਥ ਦਾ ਰਸੋਈਆ), ਮੁਹਕਮ ਚੰਦ (ਦਵਾਰਕਾ ਦਾ ਛੀਬਾ), ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ (ਬੇਰਦ ਦਾ ਨਾਈ) ਵਾਰੋ–ਵਾਰੇ ਆਏ।"2

Punjabi Sabhyachar De Pachaan-Chinn ('Ikk Shaan Panjabi Virse Di' De Parsang Wich) (Articles)

Edited by: Dr. Khushnasib Gurbakhshish Kaur Mob: 87086-19568

> Title designed by T. Singh ISBN: 978-93-95706-39-1

> > Price: Rs. 300 Edition: 2023

Published by:

Tarlochan Publishers 3236, Sector 15-D, Chandigarh Mob: 98146-73236, Tel.0172-4613236 E-mail: tpublishers3236@gmail.com

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਕੌਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015

ਪੇਸ਼ਕਸ਼ : ਰਘਬੀਰ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

10.	ਗਾਗਰ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ : ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ • ਡਾ. ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ	58
11	ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਿਰਸਾ 'ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ	65)
12	ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਗੁਆਚ ਰਹੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਡਾ. ਰਾਜਵੀਰ ਕੌਰ	72
13.	ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸਾ • ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	77
14	ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਤੱਖ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ • ਡਾ. ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ	83
15	ਭੁੱਲੀਆਂ ਵਿਸਰੀਆਂ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ • ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	88
16	ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 'ਇੱਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ' • ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ	93
17	. 'ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ' : ਇਕ ਪੜ੍ਹਤ ● ਡਾ. ਪ੍ਰੀਤੀ	97
18	ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦੀ : ਪੱਖੀ ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਵਾਲੀ • ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਚੰਚਲ ਰਾਏ	102

ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਿਰਸਾ

('ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ)

- ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਮੁੱਚੇ ਮਾਨਵ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਸਰਵ-ਵਿਆਪਕ ਵਰਤਾਰਾ ਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ੂਰਿਕ ਰੰਗ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਵੇਰਚਨਾ ਅੰਦਰ ਪਸ਼ੇਰਾ ਦਾ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਂਦਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਗੋਸਲ ਹੋਰਾਂ ਵੀਂ ਪੁਸਤਕ 'ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ' ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਘਾਟਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਭਗ 75-76 ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣ ਤੇ ੰਫਰ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪਿਛਲ-ਝਾਤ ਵਾਸਤੇ 54 ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਾਰਤਕ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ 21 ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ ਇਕ ਸ਼ਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ' ਵਿਚ ਲਗਭਗ 29 ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ ਰਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਲੀ ਲੇਖਣੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੇਖਕ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਇਬਸਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇ ੍ਰਤੱਖ ਆਂਤਰਿਕ ਤੇ ਤਾਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।" ਟਾਇਲਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸੰਬੋਧਨੀ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੇ ਸਮਰਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਜਟਿਲ ਸਮੁੱਚ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।" ਲੇਖਕ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਉਜਾਗਰ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।